

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
Η “έννοια” της νεωτερικής πόλης στις αρχές του 20ου αιώνα

ΖΓΕΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
Α.Μ. 198

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΑΡΑΠΟΓΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΓΚΟΥΝΗΣ ΚΩΣΤΑΣ
ΡΩΜΑΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Ρέθυμνο 2018

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
Η “έννοια” της νεωτερικής πόλης στις αρχές του 20ου αιώνα

ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
Η “έννοια” της νεωτερικής πόλης στις αρχές του 20ου αιώνα

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκκινεί από την παραδοχή ότι το ζήτημα της αστικής διακυβέρνησης, ταυτίζεται με την συγκρότηση της έννοιας και των νοημάτων που φέρει η νεωτερική πόλη. Οι αρχές του 20ου αιώνα αποτελούν μια ιστορική τομή για τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς παραγωγής γνώσης για την συνύπαρξη των ατόμων, τόσο με κοινωνικούς όσο και με υλικούς όρους. Το γνωστικό αυτό πεδίο θα το προσεγγίσουμε μέσα από μια σημειωτική ανάλυση των μορφών της γνώσης (ορατό, αποφάνσιμο) που αφορούν τον αστικό χώρο, βασισμένη στο θεωρητικό έργο *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια* των Deleuze και Guattari. Στο πρώτο κεφάλαιο λοιπόν θα ανασυγκροτήσουμε τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες του *καθεστώτος σημείων* ως το πλαίσιο συγκρότησης της έννοιας. Ο στόχος είναι να γίνει κατανοητό εντός ποιων συνθηκών μετασηματίζονται τα εκάστοτε καθεστάτα, διαμορφώνοντας ένα διαγραμματικό επίπεδο συσχετίσεων, αναπροσαρμογών και τροποποιήσεων γύρω από τις παραμέτρους με βάση τις οποίες στοχάζεται το υποκείμενο για την αστικότητα, και μέσω αυτού προβάλλει ένα πεδίο συνειδητότητας αναφορικά με την ρύθμιση του κοινωνικού γίνεσθαι.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα αναπτύξουμε τις απαραίτητες έννοιες ώστε να μπορεί η εν λόγω σημειωτική ανάλυση να εμβαθύνει στον τρόπο με τον οποίο η γνώση ενσωματώνει μέσω του χώρου τις διαφορικές σχέσεις εξουσίας, συγκροτώντας μια *διαδικασία κυβερνολογικοποίησης*. Θα αξιοποιηθεί η φουκωϊκή προσέγγιση της σχέσης γνώση – εξουσία, με σκοπό να αναδείξουμε τον ρόλο της στρατηγικής, της τροπικότητας και της μικροφυσικής σύστασης της δεύτερης. Τις παραμέτρους αυτές διαπραγματεύονται οι Λόγοι για τις διαδικασίες αστικοποίησης στις αρχές του 20ου αιώνα. Θα αναδειχθεί λοιπόν μέσω του θεωρητικού πλαισίου και της επισκόπησης της βιβλιογραφίας, το *αστικό διάγραμμα* ως μια ενεργή ορθολογικότητα ικανή να αποτυπώσει τροχιές σκέψης και μηχανισμούς που επιδιώκουν να συνθέσουν μια νέα μορφή κοινωνικότητας και κατ' επέκταση μια νέα μορφή υποκειμένου, διαμορφώνοντας μια *συνθήκη δυνατότητας* για τον νεωτερικό κόσμο.

Με βάση το παραπάνω θεωρητικό σχήμα, θα προχωρήσουμε στην ανάλυση του εμπειρικού υλικού. Στο τρίτο κεφάλαιο θα εστιάσουμε αρχικά σε συγκροτητικά σημεία της μοντερνιστικής σκέψης στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Εκεί αναδεικνύεται η σημασία της σχέσης ανάμεσα σε *ορθολογισμό* και *καλλιτεχνική δημιουργία*, ως δύο συνθήκες της σκέψης που εκφράζουν Λόγους και δομές για την κοινωνική αλληλεπίδραση στις αρχές του 20ου αιώνα. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά θα αναλυθούν διαδοχικά μέσα από την μοντέρνα αρχιτεκτονική, το Art Nouveau, τον ιταλικό φουτουρισμό και το Bauhaus, διαμορφώνοντας ένα μικτό καθεστώς σημείων, ένα διάγραμμα, το οποίο επιχειρεί μια διάνοιξη του εννοιολογικού ορίζοντα για την πόλη, για την τεχνολογία της νεωτερικής αστικής κυβερνητικότητας.

Η εστίαση στην ευρωπαϊκή σκέψη για την πόλη θα δημιουργήσει έναν περιορισμό για την πορεία της διερεύνησης, με αποτέλεσμα την διεύρυνση του πεδίου ανάλυσης στο τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο, λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες των αμερικανικών μητροπόλεων. Η διεύρυνση αυτή θα επιτευχθεί με την αντιπαραβολή της σκέψης του Le Corbusier και μετέπειτα των CIAM με τους Αμερικανούς κοινωνιολόγους της Σχολής του Σικάγο, αναδεικνύοντας μηχανισμούς και διαδικασίες που συντελούν στην συγκρότηση ενός επιστημονικού κλάδου, συστηματικού και ικανού να επιτελέσει με συνολικότερο τρόπο, το καθεστώς εννοιολόγησης της νεωτερικής ζωής στην πόλη. Η διαδικασία ανάλυσης σημείων από τα δύο πεδία γνώσης που αναφέρθηκαν, θα φέρει στην επιφάνεια μια κοινή παράμετρο: την *αστική καταταμητικότητα*. Η εν λόγω παράμετρος θα προβληθεί υπό το εννοιολογικό φίλτρο των Deleuze και Guattari σχετικά με την χωρική και κοινωνική κατάτμηση του βιώματος, την μικροπολιτική και κυρίως την σχέση αυτών με την φουκωϊκή σύλληψη της εξουσίας. Συνεπώς η χαρτογράφηση των διαδικασιών της γνώσης γύρω από την αστικότητα, θα σχηματιστεί ως μια τροχιά της σκέψης από κάτι αφηρημένο (τρίτο κεφάλαιο) σε κάτι συγκεκριμένο (τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο), που ως συνέπεια έχει την παραγωγή μηχανισμών *αποπολιτικοποίησης του χώρου* της πόλης.

Abstract

The starting point for this Thesis is the assumption that the issue of urban governance coincides with the formulation of meanings and concepts, which attach to the city of modernity. The beginning of the 20th century signals a historical breakthrough in mechanisms and processes of knowledge production, as far as it concerns the human coexistence, both in social and material terms. This field of knowledge will be assessed through a semiotic analysis of knowledge forms (discursive and non-discursive formations), which refer to the urban space, based on the Deleuze and Guattari theoretical work *Capitalism and Schizophrenia*. The first section seeks to reconstruct the characteristics and properties of the *regime of signs* as the field of meaning construction. The goal of this effort is to elucidate under which circumstances a given regime is transformed, forming a diagrammatic level of correlations, readjustments, and modifications over which the subject cogitates the urban field, and projects from within it a field of apperception of social becoming.

In the second chapter, we develop the appropriate concepts, in order to show the way knowledge integrates relations of power and constitute a process of *governmentalization*. The Foucauldian knowledge - power perspective will help us to designate the role of *strategy, modality and microphysics* of the latter. These parameters become a field of negotiation in the discourse

about urbanism during the first decades of the 20th century. The theoretical framework and the bibliographical research reveal the concept of the urban diagram as an operative rationality capable of capturing lines of thought and mechanisms that aim to compose a new form of sociality. In a more general sense, this diagram constitutes a new subjectivity, forming a *condition of possibility* for the governance of modernity.

The empirical material is analyzed in light of the aforementioned theoretical schema. Thus, the third chapter focuses on constitutive signs of modernism in architecture and town planning, so as to underscore the importance of the relation between *rationality* and *artistic creation*, while these are designated as two conditions of thought which expressed by rationalities and structures of social interaction in the beginning of the 20th century. These two characteristics are investigated successively through modern architecture, Art Nouveau, Italian Futurism and Bauhaus. The whole process represents a diagram, a mixed regime of signs, which attempt a broadening of the conceptual horizon concerning the city, or in other words, the technology of modernity's urban governmentality.

Consequently, the analysis in the fourth and fifth chapter addresses specific discourses about urbanization processes, notwithstanding a research limitation as a result of a one-dimensional focus on European urbanism. A comparative analysis of Le Corbusier and CIAM with American sociologists of the Chicago School is chosen so as to overcome this limitation, thus disclosing processes and mechanisms that constitute a scientific discipline. This research area expands in a systematic way and constructs a broad signifying regime for modern life in the city. The analysis of different signs from the field of town planning and urban sociology, leads to the emergence of a common parameter: *urban segmentarity*. This aspect becomes projected under the conceptual framework of Deleuze and Guattari, in relation to the spatial and social segmentation of life, the micropolitics, and more importantly the interconnections with the Foucauldian conception of power. Therefore, the mapping of knowledge processes about urbanism is schematized as a trajectory of thought from something abstract (chapter 3) to something concrete (chapters 4 and 5) and describes the production of different mechanisms for the *depoliticization of urban space*.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

7

Εισαγωγή

14

Κεφάλαιο πρώτο

Η έννοια της πόλης ως καθεστώς σημείων

14

1.1 *Το καθεστώς σημείων και η σχέση του με το διάγραμμα*

20

1.2 *Η σημασία απεδαφικοποίησης και επανεδαφικοποίησης στον μετασχηματισμό των καθεστώτων σημείων*

22

1.3 *Οι συνιστώσες του καθεστώτος σημείων και η αναγωγή τους στην έννοια της πόλης του μοντερνισμού*

25

1.4 *Σύνοψη πρώτου κεφαλαίου*

27

Κεφάλαιο δεύτερο

Το αστικό διάγραμμα και η κυβερνητικότητα

27

2.1 *Η βασική δομή της φουκωϊκής σκέψης γύρω από την εξουσία και τον χώρο*

28

2.2 *Η εξουσία ως σχέση και ο ρόλος του χώρου*

32

2.3 *Η απεδαφικοποίηση και η επανεδαφικοποίηση των Λόγων διακυβέρνησης*

40

2.4 *Σύνοψη δευτέρου κεφαλαίου*

42

Κεφάλαιο τρίτο

Η απεδαφικοποίηση της αστικής σκέψης

42

3.1 *Μικρή ανασκόπηση της πολεοδομικής σκέψης του 19ου αιώνα*

44

3.2 “Η μορφή ακολουθεί την λειτουργία”

52

3.3 Η κρατική σχολή του Bauhaus

60

Κεφάλαιο τέταρτο

1925: Αστική καταταμητικότητα

61

4.1 Το διαμέρισμα ως η μονάδα συγκρότησης του αστικού

67

4.2 Η γειτονιά ως η μονάδα συγκρότησης του αστικού

73

Κεφάλαιο πέμπτο

Η επανεδαφικοποίηση της αστικής σκέυης

75

5.1 Η χωρική κατάτμηση του βιώματος

82

5.2 Η κοινωνική κατάτμηση του βιώματος

89

Κεφάλαιο έκτο

Συμπέρασμα

92

Βιβλιογραφία

Η έννοια νεωτερική πόλη, όπως είναι εύκολα κατανοητό αποτελεί μια πολύ ευρεία κατηγορία, ακόμα και αν μελετάται από την ειδική σκοπιά της διακυβέρνησης του πληθυσμού στις αρχές του 20ου αιώνα. Οι όροι που συγκροτούν την έννοια σε μια πρωταρχική αποτύπωση αφορούν: α. την γνώση για την υλικότητα της πόλης ως ένα εν δυνάμει σημαίνόμενο που μορφοποιείται από την τέχνη, την αρχιτεκτονική και τη πολεοδομία, β. την γνώση για την κοινωνία και το υποκείμενο ως σημαίνόμενα που κατοικούν και διαμορφώνουν αυτόν τον πολύπλοκο υλικό σχηματισμό με νεωτερικούς όρους. Ένας τρόπος για να καλύψουμε λοιπόν έστω στοιχειωδώς αυτό το εύρος από την σκοπιά της αστικής διακυβέρνησης για την ιστορική περίοδο των αρχών του 20ου αιώνα, είναι να επικεντρωθούμε σε έναν από τους δύο όρους της αρχικής κατηγοριοποίησης σε α και β, ώστε ο ίδιος ο περιορισμός της επιλογής να λειτουργήσει ως αντικείμενο διερεύνησης στον άλλον, επιτυγχάνοντας κατά συνέπεια την αποτύπωση ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος για την σημαίνουσα αλυσίδα της έννοιας που θέτει ο τίτλος. Το κυρίαρχο ρεύμα στις αρχές του 20ου αιώνα που διαμορφώνει και συγκροτεί ένα συνεκτικό πεδίο γνώσης για την υλικότητα της πόλης είναι το κίνημα του μοντερνισμού στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Από αυτό θα εκκινήσει η μελέτη, αναζητώντας τα σημεία που αποτυπώνουν τον μετασχηματισμό στην σύλληψη του αστικού και κατ' επέκταση τα νέα δεδομένα της συνύπαρξης στην νεωτερική πόλη. Στο δεύτερο μισό της ανάλυσης η σκοπιά μας θα εμπλουτιστεί μέσα από την αντιπαραβολή με τα θεμέλια της αστικής κοινωνιολογίας, όπως αυτά αρθρώνονται στον λόγο των Αμερικανών κοινωνιολόγων της Σχολής του Σικάγο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Η πόλη του μοντερνισμού, εδώ και σχεδόν έναν αιώνα, έχει γίνει αντικείμενο πολλαπλών αναλύσεων και κριτικής από διαφορετικά επιστημονικά πεδία. Αποτελεί κατά κύριο λόγο, το πρόγραμμα μετεγγραφής ενός αρχιτεκτονικού ρεύματος στον πολεοδομικό σχεδιασμό. Η μοντέρνα αρχιτεκτονική αναδύεται στην τομή της βιομηχανικής τεχνολογίας με την μοντέρνα τέχνη, ως ένα παράδειγμα το οποίο θα φέρει σε μεγαλύτερη εγγύτητα την συγκρότηση μιας πραγματικά σύγχρονης και άρτιας αισθητικής, με την εξέλιξη της τεχνολογίας των υλικών αλλά και του συνόλου των αντικειμένων που παράγει το εργοστάσιο. Οι καρποί της προόδου γίνονται πρώτη ύλη για τους αρχιτέκτονες των αρχών του 20ου αιώνα, ώστε να οραματιστούν, να σχεδιάσουν και να υπολογίσουν την νέα μορφή της πόλης. Διαμορφώνεται θα λέγαμε ένα νέο πεδίο για τον αναστοχασμό του κοινωνικού γίγνεσθαι μέσω της σκέψης για την χωρική διαχείριση νέων κοινωνικών φαινομένων που φέρει η νεωτερικότητα. Πρόταγμα του ρεύματος αυτού ήταν ένα “κοινό καλό” το οποίο μέσω του καθολικού σχεδιασμού της πόλης θα μπορούσε να διαπεράσει το

κοινωνικό σώμα και να παράξει ένα περιβάλλον ισότητας, με ίσες ευκαιρίες στην προσβασιμότητα των αγαθών του νεωτερικού κόσμου, αλλά και στην κάλυψη των θεμελιωδών αναγκών για επαρκές φως, ηλιασμό και τις κατάλληλες συνθήκες υγιεινής. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η πόλη του μοντερνισμού εμφανίζεται ως η ουτοπία που θα απεγκλωβίσει το νεωτερικό υποκείμενο τόσο από τις αντιφάσεις του καπιταλισμού, όσο και από αυτό που ο Max Weber αναγνώρισε ως το σιδερένιο κλουβί της εργαλειακής ορθολογικότητας, επιχειρώντας να συλλάβει έναν απόλυτα ορθολογικά σχεδιασμένο χώρο για το σύνολο της πραγματικότητας του νεωτερικού ανθρώπου και ικανού να λειτουργεί προληπτικά στην ανάδυση του ανορθολογικού στοιχείου.

Η εξέλιξη λοιπόν της συγκεκριμένης ιδέας για την πόλη και η επιμέρους εφαρμογή της, οδήγησε και στην διαμόρφωση ενός πεδίου κριτικής και απομυθοποίησής της μεταπολεμικά. Η αμφισβήτησή της μάλιστα αναπτύσσεται και εντός του επίσημου φορέα που συγκροτεί το κίνημα του μοντερνισμού, δηλαδή το Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (CIAM). Η σύσταση της Team 10 στα τέλη της δεκαετίας του 1950 από μέλη των CIAM, στην προσπάθεια “επαναπροσδιορισμού της σχέσης αρχιτεκτονικής και κοινωνικού, οδηγείται στο συμπέρασμα ότι είναι αδύνατο να επιτευχθεί με αρχιτεκτονικά μέσα. Το ζήτημα μετατίθεται από την αναζήτηση μιας κοινής ταυτότητας μεταξύ αρχιτεκτονικής και ζωής, στην αναγνώριση της αδυναμίας εξάλειψης της θεμελιώδους διαφοράς τους, και στο πώς ο κάτοικος θα μπορέσει να υπάρξει εντός αυτής της συνθήκης” (Schalbert 2006: 142). Το υπόβαθρο για την διαμόρφωση αυτής της στροφής μπορεί να βρεθεί σε ένα πολλαπλό σύνολο πεδίων, από τα οποία αναπτύσσονται διαφορετικές αναγνώσεις για το κίνημα του μοντερνισμού. Η επιρροή της ψυχολογίας και των ιδεών που αναπτύσσονται στον κλάδο της ανθρωπολογίας συγκροτούν ένα πρόσφορο επίπεδο αναστοχασμού για τις ιδέες και κυρίως την οπτική σύλληψης του αστικού. Με τον ίδιο τρόπο η κοινωνική θεωρία προσέφερε ένα πρίσμα μελέτης της πόλης του μοντερνισμού είτε με την μαρξιστική κριτική του Henry Lefebvre και αργότερα του David Harvey, είτε μέσω της κριτικής θεωρίας της Σχολής της Φρανκφούρτης συνδέοντας το έργο των μοντερνιστών με “την σκοτεινή πλευρά του Διαφωτισμού, που στο όνομα μιας άλογης λογικής, οδήγησε τον άνθρωπο σε μια κατάσταση αποξένωσης τόσο από την ίδια του την παραγωγή, όσο και από τον φυσικό κόσμο” (Frampton 2009: 19). Η κριτική ανάλυση ενός τέτοιου υλικού από την σκοπιά της κατάρρευσης του τεχνοκρατικού προτύπου του καθολικού σχεδιασμού που διαπερνά την νεωτερική σκέψη από το 1960 και μετά, αποτελεί μια προσέγγιση που επιστημονικά έχει εξαντληθεί διαμορφώνοντας μια εκτενή βιβλιογραφία.

Επιλογή της παρούσας μελέτης είναι να αναζητήσει μια διαφορετική κριτική σκοπιά του εν λόγω γνωστικού αντικειμένου, εστιάζοντας στα σημεία που το συγκροτούν, και στην διαδικασία μέσω της οποίας συνδυάζονται, συγκρούονται, μετασχηματίζονται και απλώνουν γέφυρες σε διαφορετικές επιστημονικές πειθαρχίες. Σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει πως μια τέτοια προσέγγιση

επιχειρεί να εξιδανικεύσει μια περίοδο, ούτε φυσικά να αναζητήσει οποιαδήποτε πιθανή εφαρμογή ενός χωρικού μοντέλου στο σήμερα. Επιδίωξη είναι η χαρτογράφηση των σημείων πάνω στα οποία δομείται ένας συνεκτικός λόγος για την ίδια την έννοια της πόλης, ως η αποτύπωση του κοινωνικού γίνεσθαι κάθε εποχής. Αν, δηλαδή, μπορούμε να γνωρίσουμε μέσω της *ανάλυσης της γνώσης για την παραγωγή του χώρου*, περισσότερα για την τεχνολογία των κοινωνικών μηχανισμών που αναπτύσσονται σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Ο τρόπος λοιπόν για να προσεγγίσουμε ένα αντικείμενο όπως η δομή της σκέψης για την δημιουργία του χώρου, είναι η προσπάθεια χαρτογράφησης σημείων που συγκροτούν την έννοια της πόλης του μοντερνισμού. Πριν όμως προχωρήσουμε στο πώς είναι εφικτή μια τέτοια σημειωτική ανάλυση του διαλόγου γύρω για τον αστικό χώρο, θα πρέπει να τοποθετηθούν κάποιοι θεμελιώδεις άξονες σχετικά με την μελέτη της γνώσης.

Πρωταρχικό στοιχείο είναι η παραδοχή ότι το ζήτημα της αστικής διακυβέρνησης, ταυτίζεται με την συγκρότηση της έννοιας και των νοημάτων που φέρει η νεωτερική πόλη. Δηλαδή ότι ο διάλογος για την μορφή της πόλης, είναι επί της ουσίας ένας διάλογος για την βέλτιστη διαχείριση του πληθυσμού. Οι αρχές του 20ου αιώνα αποτελούν μια ιστορική τομή για τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς παραγωγής γνώσης γύρω από την συνύπαρξη των ανθρώπων, τόσο με κοινωνικούς όσο και με υλικούς όρους. Μελετώντας έτσι ένα διακριτό πεδίο γνώσης, όπως το πεδίο γνώσης για το κοινωνικό φαινόμενο πόλη και τις σχέσεις που αναπτύσσονται εντός του, πρέπει να αναγνωρίσουμε “το πρωτείο μιας εξουσίας επί αυτής της γνώσης. Αυτό σημαίνει ότι οι σχέσεις γνώσης δεν θα είχαν τίποτα να ενσωματώσουν αν δεν υπήρχαν οι διαφορικές σχέσεις εξουσίας. Είναι αλήθεια, βέβαια, ότι οι σχέσεις εξουσίας θα ήταν ρευστές, εμβρυακές και δυνητικές αν δεν υπήρχαν οι διεργασίες που τις ενσωματώνουν. Άρα οι μεν προϋποθέτουν τις δε και αντιστρόφως” (Deleuze 2005: 140). Συνεπώς η μελέτη της έννοιας της νεωτερικής πόλης, ως η μελέτη ενός σώματος γνώσης που την εννοιολογεί, ενσωματώνει ένα σύνολο από σχέσεις εξουσίας, τις οποίες καθιστά δυνατές στον χώρο και τον χρόνο.

Παράλληλα, κάθε διαδικασία γνώσης κινητοποιείται και μετασηματίζεται μέσα από την *κριτική στάση*, η οποία επιτυγχάνει τη διεύρυνση του ορίζοντα της σκέψης, δημιουργώντας νέες μορφές σύλληψης του πραγματικού, αλλά και νέες δυνατότητες ύπαρξης και διευθέτησης επί του πραγματικού. Ο Michel Foucault στην διάλεξη με τίτλο *Τι είναι η κριτική*; συσχετίζει την κριτική συμπεριφορά με την τέχνη του κυβερνολογισμού [governmentalization], θέτοντας το πρόβλημα του ρασιοναλισμού σε συνάρτηση με την εξουσία. Εκεί επιχειρεί να ορίσει την κριτική στάση ως την διαδικασία επερώτησης/αμφισβήτησης για τον τρόπο άσκησης της εξουσίας. Ενός διαλόγου που αφορά διαφορετικά κάθε φορά πράγματα, όπως η Βίβλος, το δίκαιο, η επιστήμη, οι Γραφές, η φύση, η σχέση μας προς εαυτόν, ο δικαστής, ο νόμος ή η αυθεντία του δόγματος, και ως στόχο έχει την ανάγκη “να μην κυβερνάται κάποιος” ή το “να μην κυβερνάται κατ' αυτόν τον τρόπο”. Όπως ανα-

φέρει “το παιχνίδι του κυβερνολογισμού και της κριτικής, του ενός σε σχέση με την άλλη, προξένησε φαινόμενα που είναι κεφαλαιώδη εντός της ιστορίας της δυτικής κουλτούρας, είτε πρόκειται για την εξέλιξη της φιλολογικής σκέψης, είτε για την εξέλιξη του αναστοχασμού, της νομικής ανάλυσης, της μεθοδολογικής σκέψης” (Foucault 2016: 15). Αναγνωρίζει λοιπόν την ουσία της κριτικής, στην διευθέτηση της δέσμης των σχέσεων ανάμεσα σε εξουσία, αλήθεια και υποκείμενο. Για την διαχείριση του αστικού χώρου στις αρχές του 20ου αιώνα, εκτυλίσσεται μια ανάλογη διαδικασία. Ένας αποσπασματικός διάλογος για τις μορφές χωρικής οργάνωσης της συνύπαρξης των υποκειμένων ξεκινά ήδη από την εποχή του Διαφωτισμού, ο οποίος συγκροτείται τον 20ο αιώνα σε ένα διακριτό πλαίσιο από τους λόγους για την κρατική οργάνωση ή την διοίκηση των πόλεων, επί των οποίων επιχειρεί να λειτουργήσει κριτικά. Όπως αναφέρει ο Le Corbusier σε ένα κείμενο του 1925, “μπορεί κανείς να κάνει σήμερα σκέψεις για τη δημιουργία της σύγχρονης πολεοδομίας, γιατί έχει έρθει η ώρα και γιατί έχει ξυπνήσει ένα συλλογικό πάθος κάτω από την πίεση της σκληρότερης ανάγκης, συνοδευόμενο από ένα μεγάλο αίσθημα για την αλήθεια. Το ξυπνημένο πνεύμα αναδιαμορφώνει κιόλας το κοινωνικό πλαίσιο” (Le Corbusier 1925:77-78). Η πίεση της σκληρότερης ανάγκης είναι για τον Le Corbusier “η εγκαθίδρυση του μηχανοκρατούμενου πολιτισμού μέσα στην αταξία, την προχειρότητα και τα ερείπια...” (Le Corbusier 2003:28), και αναζητά μέσω του χώρου της πόλης ένα διαφορετικό πλαίσιο διερεύνησης του πώς μπορούμε να σκεφτούμε διαφορετικά για την διευθέτηση του κοινωνικού γίνεσθαι. Οι μηχανισμοί αυτοί θα προβληθούν στην παρούσα μελέτη, μέσα από την έννοια της *κυβερνητικότητα*, σκιαγραφώντας ένα παράδειγμα χωρικής διευθέτησης σχέσεων εξουσίας, το οποίο συμπεριλαμβάνει το υποκείμενο και την γνώση, ως συνιστώσες δυνάμεις μιας πολυεπίπεδης διαδικασίας.

Στους δύο αυτούς πρώτους άξονες έγινε κατανοητό το γιατί είναι αδύνατο να μελετήσουμε ένα αντικείμενο γνώσης διαχωρίζοντάς το από τις σχέσεις εξουσίας που ενσωματώνει, είτε εμμενώς είτε με βάση κάποιον στρατηγικό σχεδιασμό. Είναι, ωστόσο, απαραίτητος και ένας τρίτος εισαγωγικός άξονας που να αποσαφηνίζει ως τί θα μελετηθούν οι εν λόγω λόγοι. Τα κείμενα του εμπειρικού υλικού που θα αναλυθούν - σε ένα πρώτο επίπεδο, κείμενα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας και, σε ένα δεύτερο, οι λόγοι θεμελίωσης της αστικής κοινωνιολογίας από τη Σχολή του Σικάγο - αποτελούν από την μία ιστορικά τεκμήρια για την νεωτερική σκέψη των αρχών του 20ου αιώνα σε σχέση με τις διαδικασίες αστικοποίησης, και από την άλλη στοιχειοθετούν μεμονωμένα εργαλεία με ενεστώσα λειτουργία. Άρα δεν πρόκειται για ένα νεκρό σώμα γνώσης που πέρασε από επιστημονικά κατώφλια και έχει τοποθετηθεί πλέον σε κάποιο αρχείο της ιστορίας των επιστημών, αλλά διαμορφώνει ακόμα και σήμερα μηχανισμούς διαχείρισης αστικών πληθυσμών.

“Η γνώση σχετίζεται με έμμορφες υλικές πραγματικότητες (υποστάσεις) και τυποποιημένες λειτουργίες, οι οποίες διαμοιράζονται τμηματικά με βάση δύο μείζονες μορφικές προϋποθέσεις, της

όρασης και της ομιλίας, του φωτός και της γλώσσας” (Deleuze 2005: 127). Στον λόγο λοιπόν για την πόλη και την αστική ζωή μπορούμε να αναγνωρίσουμε μια γνώση για την υλική υπόσταση της πραγματικότητας των πόλεων και ταυτοχρόνως μια γνώση για λειτουργίες της καθημερινότητας των υποκειμένων. Έχουμε επομένως δύο μορφές της γνώσης: τους ρηματικούς σχηματισμούς που συλλαμβάνει η ομιλία μέσω της γλώσσας και τους μη-ρηματικούς σχηματισμούς που συλλαμβάνει η όραση μέσω του βλέμματος. Οι πρώτες είναι “αποφάνσεις, οι οποίες αποτελούν καμπύλες που ενώνουν ενικά σημεία, πριν γίνουν φράσεις και προτάσεις, ενεργοποιώντας έτσι σχέσεις δυνάμεων” (Deleuze 2005: 136), ενώ οι δεύτερες “είναι γραμμές φωτός, πριν γίνουν περιγράμματα και χρώματα, πραγματώνοντας στα πλαίσια μιας προσληπτικής μορφής, τις ενικότητες μιας σχέσης δυνάμεων” (Deleuze 2005: 139). Η επιλογή της παρούσας ανάλυσης είναι να εστιάσει στους ρηματικούς σχηματισμούς επιχειρώντας να αποτυπώσει μέσω αυτών, ένα σύνολο από ενικά σημεία τα οποία αναδύονται ως εκτάσεις ορατότητας και αρθρώνονται σε έναν αφηρημένο διάλογο από την σκέψη των αρχών του 20ου αιώνα σε αρχιτεκτονική, πολεοδομία και κοινωνιολογία. Άλλωστε τα εν λόγω κείμενα επιλέχθηκαν καθώς αποτυπώνουν “την έμμεση σχέση των δύο μορφών της γνώσης, η οποία δεν ενέχει καμία κοινή μορφή, ούτε επίσης αντιστοιχία, αλλά μάλλον το αμορφικό στοιχείο των δυνάμεων που διαποτίζει τόσο την μία όσο και την άλλη” (Deleuze 2005: 141). Ο τρόπος για να αντιληφθούμε αυτό το *ενδιάμεσο διάκενο* ανάμεσα στις δύο μορφές της γνώσης είναι ο *διαγραμματισμός ή διάγραμμα* των λόγων, ακολουθώντας την ανάλυση του Deleuze για το φουκωϊκό έργο, η οποία μας εξυπηρετεί στο να αναδομήσουμε τις συνθήκες μέσα από τις οποίες αναπτύχθηκε μια νέα τεχνολογία διακυβέρνησης στις πόλεις, που συμπεριλαμβάνει ένα εύρος διαφορετικών κλιμάκων, από την *διακυβέρνηση του εαυτού* μέχρι την *διακυβέρνηση των άλλων*. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά:

Ο διαγραμματισμός του Foucault, δηλαδή η παρουσίαση των αμιγών σχέσεων δύναμης ή η εκπομπή αμιγών ενικοτήτων, είναι το ανάλογο του καντιανού σχηματισμού, διότι διασφαλίζει την σχέση των δύο μη αναγώγιμων μορφών της αυθορμησίας και της προσληπτικότητας, σχέση από την οποία εκπορεύεται η γνώση. Αυτό συμβαίνει διότι η ίδια η δύναμη διαθέτει μια ιδιαίτερη αυθορμησία και μια ιδιαίτερη προσληπτικότητα, έστω κι αν αμφότερες είναι μη-μορφικές ή, ενδεχομένως, ακριβώς επειδή είναι μη-μορφικές. Ασφαλώς η εξουσία, υπό την αφηρημένη έννοια του όρου δεν βλέπει ούτε μιλάει. Είναι ένας τυφλοπόντικας που μπορεί να αναγνωρισθεί από το δίκτυο των στοών που διασχίζει και από τα υπόγεια καταφύγια που χρησιμοποιεί: “ασκείται από αναρίθμητα σημεία” κι “έρχεται από κάτω”. Αλλά επειδή δεν μιλάει και δεν βλέπει, κάνει τους άλλους να μιλούν και να βλέπουν (Deleuze 2005: 141).

Υπό αυτό το πρίσμα, η υπόθεση εργασίας είναι το αν, μέσα από το διάγραμμα εντός του οποίου αναπτύσσονται οι λόγοι για τον αστικό χώρο στις αρχές του 20ου αιώνα, μπορούμε να αποτυπώσουμε ορισμένα ενικά σημεία, που συγκροτούν ένα μέρος του δικτύου που διατρέχει ο “τυφλοπόντικας” της εξουσίας. Αυτό το δίκτυο είναι για μας το πλαίσιο συγκρότησης της έννοιας *νεωτερική πόλη* και θα το προσεγγίσουμε μέσα από τα υποκείμενα που *βλέπουν* την καθημερινή ζωή της πόλης ως ένα πεδίο προβληματοποίησης και *μιλούν* για αυτήν κριτικά, δομώντας νέα δυναμικά μοντέλα κυβερνητικότητας. Οι δύο πτυχές αυτού του πεδίου προβληματοποίησης (ανάμεσα σε ορατό και λεκτό), σε πολλές περιπτώσεις είτε συμπίπτουν, είτε συγχέονται, διαμορφώνοντας ένα διαγραμματικό επίπεδο συσχετίσεων, αναπροσαρμογών και τροποποιήσεων γύρω από τις παραμέτρους με βάση τις οποίες στοχάζεται το υποκείμενο για το αστικό και μέσω αυτού προβάλλει ένα πεδίο συνειδητότητας για τις δυνατότητες ρύθμισης του κοινωνικού γίνεσθαι.

Οι τρεις άξονες που αναφέρθηκαν παραπάνω, συνιστούν τον θεωρητικό – μεθοδολογικό κορμό που θα αναπτυχθεί στα δύο πρώτα κεφάλαια της μελέτης. Ο κορμός αυτός αποτελεί το εννοιολογικό φίλτρο με βάση το οποίο θα αναλυθεί μετέπειτα το εμπειρικό υλικό στα τρία επόμενα κεφάλαια. Κλείνοντας λοιπόν την εισαγωγή, είναι χρήσιμο να αναφερθούμε σε ένα τέταρτο άξονα, που αναδύθηκε στην πορεία της ανάλυσης και οδηγεί στην κατηγοριοποίηση του υλικού σε δύο διακριτές ενότητες. Η πρώτη ενότητα (τρίτο κεφάλαιο) θα εστιάσει σε συγκροτητικά σημεία της μοντερνιστικής σκέψης στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομία, διαμορφώνοντας ένα μικτό καθεστώς σημείων, ένα διάγραμμα, το οποίο επιχειρεί μια διάνοιξη του εννοιολογικού ορίζοντα για την έννοια της πόλης. Δομεί ένα αφηρημένο πλαίσιο συσχέτισης ενικών σημείων, κατοικούμενων από έννοιες που είναι κεφαλαιώδεις στην δυτική σκέψη. Είναι η αρχή για μια σειρά από δημιουργικά άλματα και αποπροσανατολισμούς. Τόσο οι εν λόγω αποπροσανατολισμοί όσο και οι κίνδυνοι που ενσωματώνουν τα δημιουργικά άλματα, οφείλονται στη ρευστότητα των λόγων και κινητοποιούν διαδικασίες του *γίνεσθαι συγκεκριμένο*. Η όραση όπως και η ομιλία έχουν πάντα περιορισμένο εύρος, υποχρεώνοντας την σκέψη να αναζητά από κάπου να πιαστεί και να εμβαθύνει. Η νεωτερική πόλη λοιπόν αποτελεί ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα μια πρωτόγνωρη συνθήκη για τα υποκείμενα, αλλά ταυτόχρονα αναγνωρίζεται και ως μια κατάσταση που χρήζει σταθεροποίησης τόσο στο επίπεδο του πραγματικού (ορατού) όσο και στο επίπεδο του διαλόγου για αυτήν (λεκτό). Συνεπώς στην δεύτερη ενότητα (τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο) θα εστιάσουμε στην μέθοδο για την υπέρβαση αυτής της προβληματικής, με την αντιπαραβολή της σκέψης του Le Corbusier και μετέπειτα των CIAM με τους Αμερικανούς κοινωνιολόγους της Σχολής του Σικάγο, αναδεικνύοντας μηχανισμούς και διαδικασίες που συντελούν στην συγκρότηση ενός επιστημονικού κλάδου, συστηματικού και ικανού να επιτελέσει με συνολικότερο τρόπο, το καθεστώς εννοιολόγησης της νεωτερικής ζωής στην πόλη. Η διαδικασία ανάλυσης σημείων από τα δύο πεδία γνώσης που αναφέρθηκαν, θα φέρει

στην επιφάνεια έναν κοινό προσανατολισμό: την *αστική καταταμητικότητα* [urban segmentarity]. Η έννοια της καταταμητικότητας περιγράφει την διαδικασία της “κατάτμησης του διατεταγμένου όλου (corpus) σε ελάχιστες ενότητες, την επισήμανση των παραδειγματικών κατηγοριών και την ανακάλυψη των κανόνων που προεξάρχουν των οργανικών ενοποιήσεων” (Descombes 1984: 126). Ο εν λόγω προσανατολισμός θα προβληθεί υπό το εννοιολογικό φίλτρο των Deleuze και Guattari σχετικά με την κοινωνική και χωρική καταταμητικότητα, την μικροπολιτική και κυρίως την σχέση αυτών με την φουκωϊκή σύλληψη της εξουσίας. Με βάση τα παραπάνω η χαρτογράφηση των μηχανισμών της γνώσης γύρω από την αστική κυβερνητικότητα, θα σχηματιστεί ως η σπειροειδής αλληλουχία διαδικασιών κανονικοποίησης: 1. *αναγνώριση - αποτύπωση* 2. *σύνθεση / απεδαιφικοποίηση / κινητοποίηση* 3. *υπολογισμός / επανεδαιφικοποίηση / καταστολή*, εντός των οποίων αναδύονται αναρίθμητες τομές και ρήγματα.

Κεφάλαιο πρώτο: Η έννοια της πόλης ως καθεστώς σημείων

1.1 Το καθεστώς σημείων και η σχέση του με το διάγραμμα

Η αρχική οργάνωση και παρουσίαση των αξόνων πάνω στους οποίους θα αναπτυχθεί η παρούσα μελέτη έδωσε μια γενική εικόνα τόσο της υπόθεσης που θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε όσο και της μεθόδου που θα αξιοποιηθεί. Η σχέση γνώση - εξουσία και ο διαγραμματισμός σχηματοποίησαν την κεντρική λογική της παρούσας προσέγγισης, καθώς και ορισμένες παραδοχές ικανές να δώσουν σαφείς προσανατολισμούς στην ανάλυση. Το παρόν κεφάλαιο θα ανασυγκροτήσει το βασικό θεωρητικό σχήμα εντός του οποίου θα τοποθετηθούν οι αναλυτικές κατηγορίες – έννοιες, με σκοπό την καλύτερη δυνατή διαχείριση και επεξεργασία του εμπειρικού υλικού. Το πώς δηλαδή μπορούμε να δομήσουμε ένα εργαλείο βασισμένο σε μια σημειωτική προσέγγιση, ώστε να επιτύχουμε μια σε βάθος διερεύνηση των ποιοτήτων και των δυναμικών που εμπλέκονται στον διάλογο για την αστικότητα στις αρχές του 20ου αιώνα. Η γνώση που παράγεται και νοηματοδοτεί την έννοια *νεωτερική πόλη*, είναι ένα πολύπλευρο υλικό. Συνεπώς, είναι απαραίτητο να γίνει πρώτα κατανοητό το μέσο με βάση το οποίο θα εντοπιστούν οι χωρικές και κοινωνικές πτυχές της διακυβέρνησης του πληθυσμού εντός του εν λόγω γνωστικού πεδίου. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω αναζητούμε ενικά σημεία, τα οποία συντελούν στην συγκρότηση της έννοιας και αναπτύσσουν μεταξύ τους σχέσεις δυνάμεων, οι οποίες είναι εφικτό να περιγράψουν τρόπους ενσωμάτωσης της εξουσίας σε διαδικασίες της γνώσης. Πώς μπορούμε λοιπόν να σκεφτούμε για την έννοια, δηλαδή το σημαίνον, πέρα από την κλασσική γλωσσολογική παράδοση;

Η έννοια της πόλης αποτελεί ένα σημαίνον που σε κάθε ιστορική περίοδο επιδέχεται διαφορετικά σημαινόμενα, τόσο υλικά όσο και ιδεατά. Η πόλη αναφέρεται στο κτισμένο περιβάλλον ενός πολιτισμού και ταυτόχρονα μπορεί να χαρακτηρίζει την μορφή της κοινωνικής συνύπαρξης με όρους πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης. Τα σημαινόμενα αυτά μπορούν να γίνουν αντιληπτά ως *σύνολα σημαινόντων* σε διαρκή μετασχηματισμό. Ο όρος “πόλη” είναι μάλλον αδύνατο να εξαντληθεί εντός της γλωσσολογικής συνθήκης σημαίνον – σημαίνόμενο, καθώς δεν θα μπορούσαμε να αντιστοιχήσουμε τις πολλαπλές όψεις της αστικής πραγματικότητας εντός μιας σαφώς ιεραρχημένης γλωσσικής σχέσης. Πρόκειται για την συνισταμένη των δυνάμεων εντός της σκέψης που αναπτύσσεται για την χωρική διαχείριση του αστικού στην χρονική περίοδο που μας αφορά, δηλαδή στο πεδίο που συνιστά ένα γίνεσθαι λόγων και κινητοποιεί διαφορετικές προσεγγίσεις για την μορφή της πόλης.

Η επεξεργασία της γλωσσολογίας του Hjelmslev από τους Deleuze και Guattari στο δίτομο έργο *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια* αναδεικνύει ένα παράδειγμα για το πώς μπορεί μια ανάλυση

να υπερβεί την παράδοση της κλασικής γλωσσολογίας. “Διότι αντικαθιστά την σχέση υποταγής σημαίνον-σημαινόμενου με την σχέση αμοιβαίας προϋπόθεσης έκφρασης-περιεχομένου. Διότι η διπλή άρθρωση δεν ισχύει πλέον μεταξύ δύο ιεραρχημένων επιπέδων της γλώσσας, αλλά μεταξύ δύο μετατρέψιμων απεδαφικοποιημένων επιπέδων, που συγκροτούνται από τη σχέση μεταξύ μορφής του περιεχομένου και μορφής της έκφρασης. Διότι αγγίζουμε, εντός αυτής της σχέσης, σχήματα που δεν είναι αποτελέσματα ενός σημαίνοντος, αλλά σχίσεις, στίγματα-σημεία ή τομές ροών, που τρυπούν τον τοίχο του σημαίνοντος, τον διαπερνούν και προχωρούν παραπέρα” (Deleuze & Guattari 2016: 280). Η συγκεκριμένη προσέγγιση αποτελεί ένα εργαλείο των συγγραφέων στην διαμόρφωση μιας κριτικής της ψυχανάλυσης και στην ανάλυση της σχέσης της τελευταίας με την αναπαραγωγή του καπιταλισμού. Οι κοινωνικές διαδικασίες συλλαμβάνονται ως διαφορετικά επίπεδα σημαίνοντων συστημάτων, τα οποία προσιδιάζουν με την μορφή του ψυχαναλυτή¹ ως ένα συγκεκριμένο καθεστώς σημείων που ερμηνεύει και άρα μορφοποιεί το υποκείμενο. Στην ουσία πρόκειται για μια προσπάθεια “μοριακής” αναζήτησης του αντίκτυπου της κοινωνίας στο υποκείμενο, θεωρώντας πως η φροϋδική θεωρία αναπαράγει την σχέση εξουσίας σημαίνοντος-σημαινόμενου, εντός της σχέσης ψυχαναλυτή-ψυχαναλύομενου, παρέχοντας μια περιορισμένη ερμηνεία σε ένα σύνολο πολλαπλών συναρμογών, τις οποίες και χαρακτηρίζει².

Με ανάλογο τρόπο, το αστικό περιβάλλον αποτελεί ένα πεδίο στο οποίο εγγράφεται και αναπτύσσεται ένα σύνολο από σχέσεις και συναρμογές διαφορετικών σημαίνοντων, καθώς συνιστά το υλικό πλαίσιο μηχανισμών υποκειμενοποίησης για το νεωτερικό άτομο. Τα κείμενα και το έργο των μοντερνιστών αρχιτεκτόνων – πολεοδόμων και των Αμερικανών κοινωνιολόγων, διαμορφώνουν μια ακτινογραφία αυτών των σχέσεων για τις αρχές του 20ου αιώνα. Η έννοια “νεωτερική πόλη” αποτελεί ένα μικτό καθεστώς σημείων, το οποίο αποτυπώνει την σύνθεση των κοινωνικών λόγων και επιχειρεί να εγκαθιδρύσει νέες μορφές αστικής λειτουργικότητας. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα, μέσα από αυτές τις διαδικασίες πλάθεται η μορφή ενός νέου υποκειμένου, καθώς “ο αρχιτέκτονας είναι αυτός που πρέπει να αναλύσει συγκεκριμένες λειτουργίες της σύγχρονης παραγωγής της υποκειμενικότητας” (Guattari 2013: 231-233) ώστε να αναδιατάξει στοιχεία τους. Επιλογή της παρούσας εργασίας για την θεωρητική τεκμηρίωση του θέματος, είναι η αξιοποίηση της θεωρητικής τροχιάς στην οποία συναντάται το έργο του Michel Foucault και των Gilles Deleuze και Felix Guattari, σχετικά με τους μηχανισμούς υποκειμενοποίησης και μια μέθοδο χαρτογράφησης της υπόρρητης δομής τους. Κατά αυτόν τον τρόπο θα επιχειρήσουμε την ανασυγκρότηση των προβληματισμών για την πόλη του 20ου αιώνα υπό το πρίσμα μιας αναζήτησης για

¹ Η τη μορφή του ιερέα σε θεοκρατικά καθεστώτα.

² Η περαιτέρω διερεύνηση γύρω από την δομή της ψυχανάλυσης, και ιδιαίτερα γύρω από την πρόταση των συγγραφέων για το πρόγραμμα της σχιζοανάλυσης, θα οδηγούσε σε μια αμιγώς ανθρωπολογική ανάλυση, η οποία μάλλον προϋποθέτει την παρούσα προσέγγιση.

την διαδικασία μετάφρασης ή μετεγγραφής ιδεατών λειτουργιών σε βιωμένη εμπειρία. Η πόλη γίνεται στην πορεία της νεωτερικότητας όλο και περισσότερο ο κεντρικός φορέας των διαδικασιών υποκειμενοποίησης. Ένας προσανατολισμός που θα αποτυπώνει και θα τοποθετεί σε ένα σύστημα σχέσεων τα σημεία της πρώτης συστηματικής προσπάθειας παραγωγής του, στοχεύει στην αποσαφήνιση υπόρρητων λογικών που την χαρακτηρίζουν. Μέσω του μοντερνισμού και της αστικής κοινωνιολογίας, η έννοια της πόλης συλλαμβάνεται ως ένα χωροκοινωνικό λογισμικό σύστημα για την νεωτερική κοινωνία.

Τί είναι λοιπόν τα καθεστάτα σημείων και ποια η λογική χρήσης του εργαλείου του διαγράμματος; Οι Deleuze και Guattari στο δεύτερο τόμο του *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια* με τίτλο *Χίλια plateau*, στοιχειοθετούν την σημειωτική ως μια μελέτη των σημείων και της ερμηνείας τους, αξιοποιώντας την γλωσσολογία του Hjelmslev σε συνδυασμό με την παράδοση του πραγματισμού και συγκεκριμένα την σχεσιακή λογική [logic of relatives] του Charles S. Peirce³. Σε ένα πρώτο επίπεδο λοιπόν έχουμε την σχέση έκφρασης-περιεχομένου ως μεταβλητές μιας κοινής συναρμογής που δεν αντιστοιχίζονται στην σχέση σημαίνον-σημαινόμενο. Οι συγγραφείς δανείζονται από τον Peirce τον όρο του διαγράμματος ως το εποικοδομητικό μέρος των δυναμικών του σημείου [sign-dynamics]. Κατ' αυτόν τον τρόπο “το διάγραμμα είναι μια γέφυρα, μια διαγώνια σύνδεση η οποία με όρους διπλής άρθρωσης, συνδέει επίπεδα έκφρασης και περιεχομένου οδηγώντας στην ανάδυση νέων μορφών” (Semetsky 2010: 243). Η συγκεκριμένη προσέγγιση μας βοηθά στο να δούμε την έννοια της πόλης ως ένα σύνολο από διαφορετικά επίπεδα έκφρασης και περιεχομένων, τοποθετημένα όμως όχι σε μια διάταξη γλωσσικής γραμμικότητας, αλλά με τους όρους μιας πολυεπίπεδης συναρμογής σε αέναη μεταβολή, εντός της οποίας αναπτύσσονται λόγοι και ορατότητες για την διακυβέρνηση του πληθυσμού.

Ο Deleuze στο βιβλίο του για τον Foucault εφαρμόζει τις κατηγορίες της έκφρασης και του περιεχομένου στην γενική θεωρία που αναπτύσσει ο τελευταίος στην *Αρχαιολογία της γνώσης*, “για τα δύο στοιχεία της διαστρωμάτωσης: για το αποφάνσιμο και το ορατό, τους ρηματικούς σχηματισμούς και τους μη ρηματικούς σχηματισμούς” (Deleuze 2005: 90). Ως διαδικασία της διαστρωμάτωσης ορίζεται η συγκρότηση των στρωμάτων [strata], τα οποία είναι ιστορικοί σχηματισμοί, θετικότητες ή εμπειρικές , “ιζηματικές στρώσεις”, που αποτελούνται από πράγματα και λέξεις, όραση και ομιλία, ορατό και λεκτό, εκτάσεις ορατότητας και πεδία αναγνωσιμότητας, περιεχόμενα και εκφράσεις” (Deleuze 2005: 87). Με ανάλογο τρόπο αναπτύσσεται κατά τον Deleuze η ανάλυση στο *Επιτήρηση και τιμωρία*, εξηγώντας πώς κάθε περιεχόμενο (ορατό) έχει μορφή και υπόσταση: η φυλακή ως μορφή και οι έγκλειστοι ως υπόσταση. Ομοίως κάθε έκφραση (αποφάνσιμο) έχει μορφή

³ Βασικές βιβλιογραφικές αναφορές των συγγραφέων στο Hjelmslev, L. (1953). *Prolegomena to a theory of language*. Baltimore και στο Peirce, C. (1897). The logic of relatives. *The Monist*, 7(2), 161-217 αντίστοιχα.

και υπόσταση: το ποινικό δίκαιο ως μορφή και η παραβατικότητα ως υπόσταση. Το παράδειγμα εφαρμογής έκφρασης και περιεχομένου στο έργο του Foucault μας οδηγεί σε μια πρωταρχική ταξινόμηση των σχέσεων ανάμεσα στην πόλη, το υποκείμενο, τον λόγο και την διακυβέρνηση. Τα κείμενα σχετικά με την αστική συνθήκη στις αρχές του 20ου αιώνα αποτελούν μορφές έκφρασης (αποφάνσεις) για την διακυβέρνηση (υπόσταση της έκφρασης), ενώ η πόλη αποτελεί την μορφή του περιεχομένου, δηλαδή ένα τόπο ορατότητας για το πώς δυνητικά μπορεί να αποκτήσει υπόσταση η εκάστοτε διακυβερνησιακή λογική στο υποκείμενο.

Η περίοδος των αρχών του 20ου αιώνα συνολικά αποτελεί ένα στρώμα υπό διαμόρφωση, δηλαδή έναν ιστορικό σχηματισμό υπό μεταβολή. Πρόκειται για ένα μικτό καθεστώς γνώσης το οποίο αναζητά το πρόγραμμα που θα το σταθεροποιήσει σε στρώμα, δημιουργώντας μια ορισμένη σημειολογία ικανή να τυποποιήσει την μορφή και την υπόσταση της έκφρασης και του περιεχομένου. Το διάγραμμα λοιπόν είναι ο χάρτης των σχέσεων ανάμεσα στα χαρακτηριστικά της έκφρασης και του περιεχομένου την στιγμή που αναπτύσσονται νέες συνδέσεις μεταξύ των σημείων. Αναφορικά με την πόλη, σημεία και σχέσεις εντός των οποίων αναδύονται νέες μορφές συνύπαρξης και άρα νέοι μηχανισμοί υποκειμενοποίησης, συγκροτώντας ένα καθεστώς σημείων που επιχειρεί να δώσει λύσεις στο πρόβλημα της διακυβέρνησης του πληθυσμού.

Η γενική θέση των Deleuze και Guattari για ένα καθεστώς σημείων είναι ότι ταυτοχρόνως αποτελεί κάτι λιγότερο και κάτι περισσότερο από γλώσσα, γεγονός που τα διαφοροποιεί από μια σύλληψη ως αυτόνομου γλωσσικού συστήματος. Αρχικά, μπορούμε να το αναγνωρίσουμε μόνο στις λειτουργίες ύπαρξης μιας γλώσσας, οι οποίες ορισμένες φορές συνδέουν έναν αριθμό διαφορετικών γλωσσών, και άλλοτε είναι κατανεμημένες εντός μίας μονάχα γλώσσας. Τα σημεία αυτά “δεν συμπίπτουν ούτε με μία δομή ούτε με τα μέρη μιας δοσμένης τάξης, αλλά αντιθέτως διασταυρώνονται με τα τελευταία επιφέροντας την εμφάνιση μιας δομής στο χώρο και στο χρόνο” (Deleuze & Guattari 2014: 162). Σε αυτή τη λογική τα καθεστώτα σημείων είναι συναρμογές διατύπωσης ή εναλλακτικά τυποποιήσεις της έκφρασης, και άρα δεν μπορούν να αιτιολογηθούν επαρκώς από κάποια γλωσσική κατηγορία. Σε ένα γενικό επίπεδο αποτελούν εσωτερικές μεταβλητές μιας οποιασδήποτε διατύπωσης, παραμένοντας σε διαρκή σχέση εξωτερικότητας με τις σταθερές της γλώσσας. Δευτερευόντως, ένα καθεστώς σημείων μπορεί να γίνει αντιληπτό ως κάτι περισσότερο από μια γλώσσα, καθώς η δεύτερη πλευρά του σχετίζεται με τον προσδιορισμό περιεχομένων. Πρόκειται για μηχανικές συναρμογές ή συναρμογές σωμάτων, όπου τα περιεχόμενα δεν αποτελούν σημαινόμενα εξαρτημένα από οποιοδήποτε σημαίνον, αλλά ούτε συνιστούν αντικείμενα σε κάποιου είδους σχέση αιτιότητας με το υποκείμενο. “Έχουν την δική τους τυποποίηση [formalization] και δεν έχουν καμία σχέση συμβολικής αντιστοιχίας ή γραμμικής αιτιότητας με την μορφή της έκφρασης: οι δύο μορφές είναι σε αμοιβαία προϋπόθεση, και μπορούν να διαχωριστούν

μόνο εντός σχεσιακών συνθηκών, καθώς είναι οι δύο όψεις μιας και μόνο συναρμογής” (Deleuze & Guattari 2014: 163). Το εγχείρημα της πόλης του μοντερνισμού εγκολπώνει αυτά τα χαρακτηριστικά. Επιχειρεί να ορίσει το αστικό ως ενότητα όπου η υλική έκφραση είναι αδιαχώριστη από τα περιεχόμενα των λειτουργιών που φέρει. Το υποκείμενο, η πόλη και το ζήτημα της διακυβέρνησης εντάσσονται ως σημεία σε ένα δίκτυο πολλαπλών συνάψεων και διατυπώσεων, δημιουργώντας ένα δυναμικό επίπεδο, πλήρως απελευθερωμένο από μορφές του παρελθόντος και ικανό να μετασχηματίζει τα στοιχεία του. Το επίπεδο αυτό παράλληλα θα πρέπει να δομηθεί με όρους μέγιστης οικονομίας και με τις κατάλληλες προϋποθέσεις ώστε να στεγάσει με διαχρονικό τρόπο την τεχνολογική πρόοδο.

Η παραπάνω κατάσταση μπορεί να συνοψιστεί υπό τον όρο *αφηρημένη μηχανή*, όπως ορίζεται από τους συγγραφείς ο προσανατολισμός ή η στιγμή όπου απομένει μόνο λειτουργία και ύλη. Δηλαδή λειτουργίες που δεν έχουν αποκτήσει ακόμα σημειωτική μορφή (έκφραση) και ύλη που δεν έχει αποκτήσει ακόμα φυσική υπόσταση (περιεχόμενο). Υπό αυτό το πρίσμα, τουλάχιστον οι πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, συγκροτούν μια αφηρημένη μηχανή για την πολεοδομική σκέψη, η οποία έχει διαγραμματικά χαρακτηριστικά καθώς “αποτυπώνει λειτουργίες στο ίδιο επίπεδο με το πραγματικό, και το πραγματικό αποτυπώνει υλικά” (Deleuze & Guattari 2014: 164). Λειτουργίες οι οποίες υπερβαίνουν κατά πολύ την παραδοσιακή εννοιολόγηση του κατοικείν και της συγκέντρωσης πληθυσμών, και ενσωματώνουν την σφαίρα του οικονομικού, του πολιτικού, του υλικού και πάνω από όλα του βέλτιστου και ορθολογικού, σε νέες χωρικές διατάξεις, σε νέες συναρμογές. Η αφηρημένη μηχανή ή αλλιώς το διάγραμμα είναι η αιτία που ενεργοποιεί της συναρμογές και πραγματώνει τις σχέσεις τους, κάνοντας δυσδιάκριτο τον διαχωρισμό ανάμεσα σε έκφραση και περιεχόμενο, καθώς η λειτουργία έχει μόνο *χαρακτηριστικά* περιεχομένου και έκφρασης. Η αναζήτηση και η παραγωγή νέας γνώσης για τον τρόπο που μια λογική διακυβέρνησης μπορεί να μεταφραστεί σε χώρο, σηματοδοτεί τη δημιουργία ενός νέου αστικού διαγράμματος. Μια νέα σύνθεση λόγων που διαπραγματεύεται το πεδίο προβληματοποίησης της συνύπαρξης των ατόμων, με όρους αμιγούς ύλης και λειτουργίας και σε απόλυτη ανεξαρτησία από τις μορφές έκφρασης και περιεχομένου που θα κατανείμει. Αναδεικνύεται με αυτόν τον τρόπο το ότι “το διάγραμμα διατηρεί την ιδιότητα του πιο απεδαφικοποιημένου περιεχομένου και της πιο απεδαφικοποιημένης έκφρασης, με σκοπό την σύζευξή τους” (Deleuze & Guattari 2014: 164). Θα λέγαμε ότι η *αφηρημένη μηχανή*, συνιστά μια συνθήκη δημιουργίας καινοτομίας την στιγμή: α. που διασφαλίζεται η σχέση μεταξύ αυθορμησίας και προσληπτικότητας από την οποία εκπορεύεται γνώση, β. που αναδύεται η ιδέα και πολύ πριν αποκτήσει μορφή και οδηγηθεί σε μαζική διασπορά, γ. που αποτυπώνονται λειτουργίες ανεξαρτήτως περιορισμών, δ. που τίθεται το πρόβλημα της μεταφρασιμότητας ενός κοινωνικού λόγου σε υλική πραγματικότητα και σε ποια σχέση μπορεί να υπάρξει αυτός ο λόγος με το

γίνεσθαι λόγων στο οποίο εντάσσεται. Η πόλη του μοντερνισμού - όσο και το ερευνητικό πρόγραμμα της Σχολής του Σικάγο - επιδιώκει να δομήσει μια συνθήκη μετασχηματισμού, όμως το ουσιώδες είναι το πως αναπτύσσεται αυτή η επιδίωξη, ως μια διαδικασία κυβερνολογικοποίησης, και αναδεικνύει ένα αχανές πεδίο αναζητήσεων για τον ίδιο τον μηχανισμό μετάφρασης ή μετατροπής. Καθώς “οι μηχανές είναι κοινωνικές πριν προσλάβουν τεχνικό χαρακτήρα. Ή μάλλον υπάρχει ένα είδος ανθρώπινης τεχνολογίας πριν υπάρξει υλική τεχνολογία. Αυτή η υλική τεχνολογία διαχέει βέβαια τα αποτελέσματα της σ' ολόκληρο το κοινωνικό πεδίο. Αλλά για να μπορεί να υπάρχει πρέπει πρώτα τα εργαλεία, δηλαδή οι υλικές μηχανές, να επιλεγούν από ένα διάγραμμα και να ενταχθούν σε συναρμογές” (Deleuze 2005:76-77). Το πρώτο μισό του 20ου αιώνα είναι μια χαρακτηριστική περίοδος όπου συναντάμε τόσο ανεπτυγμένο τον διάλογο για την επιλογή των κατάλληλων εργαλείων ή των κατάλληλων μέσων για την παραγωγή του αστικού. Είναι η συνθήκη δυνατότητας που ανέκαθεν χαρακτήριζε τις πόλεις, όμως για πρώτη φορά στον 20ο αιώνα, οι διαδικασίες αυτές γίνονται αντικείμενο αναστοχασμού σε συνολική κλίμακα. Ένα είδος αυτοσυνειδησίας του αστικού για τις μορφές αναπαραγωγής του.

Ο διαγραμματισμός είναι συνεπώς η διαδικασία για την παραγωγή νέας γνώσης. Εκκινεί όταν υπάρχοντα εργαλεία συναντώνται με νέα και δημιουργούν καινούριες αλληλουχίες σημείων. Όμως σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να τη δούμε ως μια παγιωμένη διαδικασία. Αντιθέτως βρίσκεται σε διαρκή κίνηση, η οποία μάλιστα αναιρεί την ίδια τη φύση και τα χαρακτηριστικά της αφηρημένης μηχανής. Όπως το παράδειγμα της επιστημονικής καινοτομίας μπορεί να μας δώσει μια εικόνα για την στιγμή που συλλαμβάνει μια πρωτότυπη ιδέα ο επιστήμονας, έτσι και η πορεία αυτής της ιδέας εντός της επιστημονικής κοινότητας μπορεί να περιγράψει το πώς το διάγραμμα μετασχηματίζεται χάνοντας την ρευστότητα της σύστασής του⁴. Αυτό που αναφέρθηκε στην εισαγωγή ως διαδικασία του *γίνεσθαι συγκεκριμένο*, είναι ο μηχανισμός της *διαστρωμάτωσης* [stratification] και αναφέρεται στην διαδικασία σταθεροποίησης του διαγράμματος σε ένα συνεκτικό σύστημα, στο οποίο υπάρχουν σε προσδιορισμένες διακριτές μορφές το επίπεδο του περιεχομένου και το επίπεδο της έκφρασης. Οι Deleuze και Guattari την περιγράφουν ως μια διεργασία *αξιοματικού τύπου* [axiomatic type], η οποία δεν θα πρέπει να συγχέεται με την διαγραμμάτιση. “Απέχει από τις δημιουργικές γραμμές διαφυγής και την σύζευξη απεδαφικοποιημένων χαρακτηριστικών, καθώς η *αξιοματική* μπλοκάρει αυτές τις γραμμές υποβιβάζοντας τις σε συστήματα υψηλής ακρίβειας, ακι-

⁴ Η εν λόγω συνθήκη περιγράφεται σε διαφορετικά παραδείγματα και στους δύο τόμους του *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια*, ως ένας μηχανισμός του καπιταλιστικού συστήματος, ο οποίος δίνει την δυνατότητα διεύρυνσης των ορίων της εκάστοτε δοσμένης τάξης. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν τα σχιζοφρενικά ταξίδια των ανακαλύψεων και ο μετασχηματισμός σε οργανωμένη και μεγάλης κλίμακας αποικιοκρατία, είτε η μετάβαση από τον διαφωτισμό και την γαλλική επανάσταση στην εποχή των εθνικών κρατών ως τυποποίηση του γίνεσθαι συγκεκριμένο. Περισσότερα στο Deleuze, G., & Guattari, F. (2016) *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια. I. Ο Αντί-Οιδίπους*. Αθήνα: Κέδρος σσ. 290-303 και στο Deleuze, G., & Guattari, F. (2014). *A thousand plateaus*. London: Bloomsbury Academic. σσ. 165-167, 532-550

νητοποιώντας γεωμετρικά και αλγεβρικά συστήματα γραφής τα οποία ξεκινούν να κινούνται προς όλες τις κατευθύνσεις” (Deleuze & Guattari 2014: 166). Το αφηρημένο εντάσσεται σε ένα πλαίσιο κανονικοποίησης και συγκρότησης ως κάτι συγκεκριμένο πλέον. Η εν λόγω κατάσταση περιγράφει την γενική εικόνα της δεύτερης ενότητας του εμπειρικού υλικού. Τον τρόπο δηλαδή που από μια περίοδο πολυεπίπεδων μετασχηματισμών και καινοτόμων αναζητήσεων, περνάμε σε διαδικασίες θεσμοθέτησης, τυποποίησης και μοντελοποίησης της αστικής πραγματικότητας. Την διαδικασία δηλαδή μέσα από την οποία δομείται ένας ιστορικός σχηματισμός σε στρώμα, μέσω της σύστασης διακριτών και ιεραρχημένων εκτάσεων ορατότητας και πεδίων αναγνωσιμότητας.

1.2 Η σημασία απεδαφικοποίησης και επανεδαφικοποίησης στον μετασχηματισμό των καθηστώτων σημείων

Οι έννοιες της απεδαφικοποίησης και της επανεδαφικοποίησης αναφέρθηκαν παραπάνω χωρίς όμως να εξηγηθούν επαρκώς. Οι Deleuze & Guattari χρησιμοποιούν τις δύο αυτές έννοιες σχεδόν στο σύνολο του έργου τους, για να δομήσουν διαφορετικά κάθε φορά αναλυτικά πεδία, γύρω από ζητήματα που αφορούν την πολιτική φιλοσοφία, την ψυχολογία και γλωσσολογία (*Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια*), την τέχνη (*Κάφκα. Για μια ελάχισσα λογοτεχνία*) και την φιλοσοφία (*Τί είναι η φιλοσοφία;*). Για τις ανάγκες της παρούσας ανάλυσης θα βασιστούμε στην χρήση των όρων εντός του *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια. 1: Ο Αντι-Οιδίπους* και συγκεκριμένα στο τρίτο κεφάλαιο με τίτλο “Άγριοι, βάρβαροι πολιτισμένοι”. Η συλλογιστική με την οποία χρησιμοποιούνται μας εξυπηρετεί τόσο στο να περιγράψει τις συνθήκες μετασχηματισμού εντός των διαδικασιών της γνώσης, όσο και στο πώς αυτοί οι μετασχηματισμοί συντελούν στην ανάδυση και εγκαθίδρυση νέων συσχετισμών εξουσίας εντός των καπιταλιστικών κοινωνιών.

Πιο συγκεκριμένα, οι συγγραφείς στο εν λόγω κεφάλαιο αναπτύσσουν μια γενεαλογία των κοινωνικών μηχανών, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στον κώδικα με βάση τον οποίο κινητοποιούνται και αναπτύσσονται οι ροές της επιθυμίας και της παραγωγής. Η πρώτη γενιά που στοιχειοθετούν είναι αυτή της *πρωτόγονης μηχανής* των “Άγριων”, όπου οι διαδικασίες της γνώσης και η μετάδοση τους βασίζεται σε μια ρευστή πρωταρχική κωδικοποίηση των ροών. Ο κώδικας αυτός υφίσταται μέσα από σύμβολα (στο σώμα, σε πέτρες, στο έδαφος), ήχους-φωνές και σχέσεις μεταξύ οικογενειών ή φυλών, επιτρέποντας τις απεδαφικοποιημένες ροές της επιθυμίας και της παραγωγής να αναπτυχθούν ελεύθερα στο έδαφος μέσα από διαρκείς μετασχηματισμούς. Η δεύτερη είναι η *αυτοκρατορική ή δεσποτική μηχανή* των “βαρβάρων”, όπου συντελείται η πρώτη επικωδικοποίηση των ροών, με την εμφάνιση της γλώσσας και κυρίως του γραπτού λόγου. Η αυτοκρατορική μηχανή επι-

τυγχάνει την τυποποίηση της γνώσης εντός του μύθου και του νόμου, δημιουργώντας τις πρώτες μορφές κρατικής οργάνωσης. Η σχέση με το έδαφος επαναπροσδιορίζεται με βάση μόνιμους όρους (ανακάλυψη της γεωργίας) και εφαρμόζεται η αρχή της γεωγραφικής διανομής ή κατανομής της παραγωγής. Οι εδαφικοποιημένες πλέον ροές εντός των αυτοκρατοριών, υποδηλώνουν μια πρώτη μορφή “κρατικού μηχανισμού, που κατά την διατύπωση του Ένγκελς, υποδιαιρεί όχι τον λαό, αλλά την επικράτεια και υποκαθιστά την οργάνωση του γένους (των πρωτόγονων) με την γεωγραφική οργάνωση” (Deleuze & Guattari 2016: 168). Εμφανίζεται λοιπόν ένα είδος “μνημοτεχνικής” με την έννοια της καταγεγραμμένης γνώσης και την ανάδυση της απόφανσης ως ιεραρχημένη σχέση σημαίνον - σημαινόμενο, αναπτύσσοντας παράλληλα μια πρώτη χωρική διαχείριση των ροών της παραγωγής. Η τρίτη και τελευταία κατηγορία της γενεαλογίας – και συνάμα αυτή που μας αφορά – είναι της *καπιταλιστικής μηχανής των “πολιτισμένων”*, όπου εντοπίζουν την αποκωδικοποίηση των ροών. Επί της ουσίας περιγράφουν μια συνεχή διαδικασία μετασχηματισμού στους κώδικες μέσω των οποίων διοχετεύονται οι ροές της επιθυμίας και της παραγωγής. Οι κοινωνικές μηχανές διατρέχονται από απεδαφικοποιημένες ροές που διαφεύγουν των παροντικών κάθε φορά κωδικοποιήσεων, κινητοποιώντας αξιωματικού τύπου μηχανισμούς για την επανεδαφικοποίηση τους. Οι Deleuze & Guattari παραθέτουν μια σειρά από απεδαφικοποιημένες ροές που καθιστούν δυνατή την ανάδυση και αναπαραγωγή του καπιταλισμού, όπως μεταξύ άλλων της ιδιωτικοποίησης της γης, της συσσώρευσης του κεφαλαίου, της εμπορευματικής παραγωγής και της ανάπτυξης των πόλεων (Deleuze & Guattari 2016: 255-258). Την ίδια στιγμή όμως οι κοινωνίες μέσω της ανάπτυξης διαφορετικών επιστημονικών πεδίων, επινοούν νέους κώδικες για την ενσωμάτωση αυτών των ροών με βάση τυπικές σχέσεις εξουσίας και εκμετάλλευσης. Στην ίδια λογική ο λόγος για την αστική ανάπτυξη μπορεί να αναγνωριστεί ως ένας τόπος συνάντησης - εντός των διαδικασιών της γνώσης - όλων αυτών των πρακτικών και των τάσεων που διαφεύγουν της υπάρχουσας κρατικής οργάνωσης. Περιλαμβάνει δυναμικές και ποιότητες που διευρύνουν τις κλασσικές κωδικοποιήσεις της καπιταλιστικής μηχανής στις αρχές του 20ου αιώνα. Τα κείμενα λοιπόν της μοντέρνας πολεοδομίας και των Αμερικάνων κοινωνιολόγων επιχειρούν να συλλάβουν και να αποτυπώσουν ένα νέο καθεστώς σημείων αστικής λειτουργικότητας που θα συγκροτηθεί από ένα αφηρημένο επίπεδο ως κάτι συγκεκριμένο.

1.3 Οι συνιστώσες του καθεστώτος σημείων και η αναγωγή τους στην έννοια της νεωτερικής πόλης⁵

Κλείνοντας την ανασυγκρότηση των σημειωτικών αρχών που θα αξιοποιήσει η παρούσα μελέτη, είναι σημαντικό να απαριθμήσουμε τις τέσσερις συνιστώσες των καθεστώτων σημείων, όπως συνοψίζονται από τους Deleuze και Guattari. Η έννοια της νεωτερικής πόλης αποτελεί ένα καθεστώς σημείων, το οποίο διαθέτει μια διαρκώς μεταβαλλόμενη σημειωτική και αναφέρεται κάθε φορά σε διαφορετικούς ιστορικούς σχηματισμούς, σε διαφορετικά στρώματα γνώσης. Είναι η μορφή της έκφρασης για την συνύπαρξη των υποκειμένων, η οποία στα πλαίσια της *διαστρωμάτωσης*, δηλαδή του *γίνεσθαι συγκεκριμένο*, επιδιώκει να καθορίσει την μορφή του περιεχομένου ή για να το θέσουμε διαφορετικά το καθεστώς των σωμάτων. Οι τέσσερις συνιστώσες λοιπόν ενός καθεστώτος σημείων περιγράφουν τα στάδια αυτής της διαδικασίας, που συγκροτεί ένα συνεκτικό στρώμα γνώσης, δομώντας αποφάνσεις οι οποίες έχουν πλέον ιεραρχημένη σχέση με το ορατό. Το πώς δηλαδή μέσω των σχέσεων γνώσης, οι εμβρυακές, ρευστές και δυναμικές σχέσεις εξουσίας εμφανίζονται στον χώρο και τον χρόνο.

Πρώτη λοιπόν αναφέρεται η γενετική [generative] συνιστώσα, η οποία σχετίζεται με την παραδοχή ότι “κάθε καθεστώς σημείων είναι με από τρόπο μικτό. Στο επίπεδο αυτού του στοιχείου μπορεί κανείς να αφαιρέσει μορφές περιεχομένου αν επικεντρωθεί στη μίξη των καθεστώτων που συγκροτούν τη μορφή της έκφρασης” (Deleuze & Guattari 2014: 168). Είναι η μελέτη της μικτής σημειωτικής όπου δεν θα πρέπει να αναγνωριστεί οποιαδήποτε υπεροχή σε ένα καθεστώς συνιστώντας το πέρασμα σε μια γενική σημειολογία και σε ενοποίηση μορφών, από την στιγμή που πρόκειται για την μελέτη διαφορετικών συνδυασμών και μεταβλητών. Η ίδια η πόλη συνολικά είναι ένας συνδυασμός καθεστώτων σημείων, με ένα καθεστώς σημείων *αλήθειας* να την νοηματοδοτεί ως έννοια και να ενσωματώνει εντός του ως συστατικά στοιχεία τις διακριτές συναρμογές της *επιστήμης* και της *γνώσης*. Με την μέθοδο μελέτης της γενετικής συνιστώσας στο πρώτο επίπεδο μορφών έκφρασης της πόλης, θα δούμε να αναδύεται ένα περιεχόμενο *δυναμικών διαρρυθμίσεων του πληθυσμού* εντός του αστικού ιστού. Στο επίπεδο της γνώσης, τις δυναμικές αυτές διαρρυθμίσεις των υποκειμένων, θα τις εντοπίζαμε μέσα από μια γενεαλογία της ουτοπίας, ενώ στο επίπεδο

⁵ Τα τέσσερα στοιχεία των καθεστώτων σημείων συνοψίζονται από τους συγγραφείς ως το ίχνος, ο χάρτης, το διάγραμμα και το πρόγραμμα σχηματοποιώντας τον πραγματισμό [pragmatics] ή όπως αναφέρουν την διαδικασία της σχιζοανάλυσης. Πιο συγκεκριμένα ορίζουν το ίχνος της μικτής σημειωτικής υπό τη γενετική συνιστώσα, τον μετασηματιστικό χάρτη των καθεστώτων με τις πιθανότητες για μετάφραση και δημιουργία, το διάγραμμα των αφηρημένων μηχανών είτε ως δυναμικότητες είτε ως δραστική και πραγματική ανάδυση [effective emergences], το πρόγραμμα των συναρμογών που κατανέμει τα πάντα και φέρνει σε κυκλοφορία κινήσεις με εναλλακτικές, άλματα και μεταλλάξεις (Deleuze & Guattari 2014: 169).

της επιστήμης μάλλον θα έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε μια γενεαλογία της στρατιωτικής μηχανικής και αρχιτεκτονικής.

Η δεύτερη είναι η *μετασχηματιστική* [transformational] συνιστώσα η οποία μας δείχνει πως ένα αφηρημένο καθεστώς μπορεί να μεταφραστεί, μετασχηματιστεί σε ένα άλλο. “Όλα τα μικτά καθεστάτα προϋποθέτουν αυτούς τους μετασχηματισμούς από το ένα καθεστώς στο άλλο, στο παρελθόν, παρόν ή σε ένα δυνητικό μέλλον (ως μια λειτουργία της δημιουργίας νέων καθεστώτων)” (Deleuze & Guattari 2014: 168). Με τον ίδιο τρόπο μπορεί κάποιος να αφαιρέσει περιεχόμενο από τη στιγμή που η ανάλυση περιορίζεται στις εσωτερικές μεταμορφώσεις της μορφής έκφρασης, παρόλο που ως μορφή δεν είναι επαρκής για να περιγράψει τις μεταλλάξεις αυτές. Έτσι στο δεύτερο στάδιο ανάλυσης, θα έπρεπε να στραφούμε στον ιστορικό-κοινωνικό χρόνο, με μορφές έκφρασης είτε μια γενεαλογία της φιλοσοφίας και του πολιτικού λόγου για την πόλη, είτε συμβάντα – τομές που λειτουργούν ως ρυθμιστές της τροχιάς της δημιουργικότητας της αστικής ζωής. Τα περιεχόμενα που θα μπορούσαμε να αφαιρέσουμε από αυτά τα νέα καθεστάτα σημείων (ως αποτελέσματα μετασχηματισμών), θα ήταν η τέχνη, η τεχνολογία και η τεχνική ως πεδία ορατότητας, δηλαδή υλικοί σχηματισμοί ή καθεστάτα σωμάτων που εννοιολογούν την πόλη. Συνεπώς θα βλέπαμε μέσω της ανάλυσης της μετασχηματιστικής συνιστώσας να διαμορφώνεται ένα περιβάλλον ουσιαστικών αλλαγών των πόλεων, που σε περιεχομενικό επίπεδο συνθέτει νέες παραμέτρους για το πεδίο προβληματοποίησης των αστικών συνόλων, διευρύνοντας τον διάλογο επί του πραγματικού, είτε πρόκειται για έναν πίνακα ζωγραφικής, είτε για ένα άρτια σχεδιασμένο και κατασκευασμένο εργαλείο, είτε για μια εφεύρεση που σηματοδοτεί την γέννηση μια νέας ανάγκης.

Η τρίτη συνιστώσα είναι η *διαγραμματική* [diagrammatic], η οποία συνίσταται στην χρήση καθεστώτων σημείων ή μορφών έκφρασης και στην εξαγωγή από αυτά στιγμάτων-σημείων, που δεν είναι πια προσδιορισμένα αλλά διαμορφώνουν αμορφικά χαρακτηριστικά ικανά να συνδυάζονται μεταξύ τους. “Αυτός είναι ο υψηλότερος βαθμός αφαίρεσης, αλλά επίσης και η στιγμή που η αφαίρεση γίνεται πραγματική: όλα λειτουργούν μέσω αφηρημένων-πραγματικών μηχανών” (Deleuze & Guattari 2014: 169). Οι συγγραφείς τονίζουν σε αυτό το σημείο την σημασία της διαγραμματικής συνιστώσας σε σχέση με τη μετασχηματιστική καθώς όπως αναφέρουν η δημιουργία-μετασχηματισμός ενός καθεστώτος σημείων λειτουργεί μέσω της ανάδυσης πάντα νέων αφηρημένων μηχανών. Φτάνοντας στη διαγραμματική συνιστώσα μπορούμε να αναγνωρίσουμε την διαδικασία *κυβερνολογικοποίησης* ως μια αφηρημένη μηχανή, η οποία υπερβαίνει το καθεστώς σημείων της πόλης στο οποίο διαμορφώθηκε, κινητοποιώντας ως ένα βαθμό μέρη της μετασχηματιστικής συνιστώσας. Η χωρική έκφραση αυτού που θα ονομάζαμε καθεστώς σημείων αστικής διακυβέρνησης υπερβαίνει την εννοιολόγηση της πόλης. Αναζητά μια συνθήκη όπου οι έννοιες και λειτουργίες της *στρατηγικής*, των *σχέσεων* και της *τροπικότητας της εξουσίας* θα είναι αδιαχώριστες

από την εκάστοτε μορφή του *χώρου*. Η προσπάθεια αυτή αποτυπώνεται σε ένα πλήθος κειμένων και σχεδίων (ακόμη και στην οργάνωση μιας σχολής βιομηχανικού σχεδιασμού), σχηματοποιώντας με διαφορετικούς τρόπους ένα συγκερασμό της ύλης με την λειτουργία. Συνολικά η διαγραμματική συνιστώσα είναι η *συνθήκη δυνατότητας* για το εκάστοτε καθεστώς σημείων και κατ' επέκταση για την σκέψη. Είναι ο χώρος των πολλαπλών συνδυασμών και της ανάδυσης του δυναμικού, είτε αυτός αναφέρεται στην γέννηση μηχανισμών εξουσίας που με αμεσότερο τρόπο επενεργούν στο υποκείμενο, είτε αφορά τις προϋποθέσεις δημιουργίας νέων αντιστάσεων και νέων κοινωνικό-πολιτικών σχηματισμών.

Τέλος η *μηχανική* [machinic] συνιστώσα “προορίζεται για να δείξει το πώς οι αφηρημένες μηχανές ενσωματώνονται σε συνεκτικές και συγκεκριμένες συναρμογές όπου τα χαρακτηριστικά έκφρασης και περιεχομένου, παίρνουν διακριτές μορφές, παραμένοντας όμως σε σχέση αμοιβαίας προϋπόθεσης μεταξύ τους” (Deleuze & Guattari 2014: 169). Η τέταρτη συνιστώσα είναι αυτή που επανεδαφικοποιεί τις διάφορες μορφές της έκφρασης και του περιεχομένου, εντός σαφώς προσδιορισμένων σχέσεων. Αποτελεί την διαδικασία αξιωματικοποίησης των απεδαφικοποιημένων στοιχείων σε στρώμα [strata], με στόχο την διεύρυνση των ορίων του αρχικού καθεστώτος και την εγκαθίδρυση μιας νέας σταθερότητας εντός του, μέσω της αφομοίωσης των στοιχείων που τείνουν να διαφεύγουν της εκάστοτε κωδικοποίησης. Είναι η στιγμή που η ύλη αποκτά φυσική υπόσταση και η λειτουργία μια δεδομένη σημειωτική μορφή. Εκεί συναντάμε την διαδικασία μοντελοποίησης της σκέψης για την πόλη, όπου μπλοκάρονται οι διαφορετικές γραμμές διαφυγής, δημιουργώντας ένα συγκεκριμένο και συνεκτικό σύστημα παραδοχών για το πώς τα σημεία τοποθετούνται εντός του καθεστώτος. Οι λειτουργίες αποκτούν διακριτές μορφές έκφρασης συγκροτώντας ένα αυστηρό μεθοδολογικό εργαλείο για την παραγωγή της πόλης, το οποίο ενσωματώνει τα πολλαπλά νοήματα σε μορφή αξιωμάτων και επιδιώκει να καλύψει με όρους καθολικής εφαρμογής το σύνολο του χωρικού ζητήματος της νεωτερικότητας.

Οι συγγραφείς μέσα από τα τέσσερα αυτά στάδια, συνθέτουν την *πραγματολογία* (ή *σχιζο-ανάλυση*), η οποία μπορεί να παρασταθεί μέσα από τις τέσσερις κυκλικές συνιστώσες. Η μεταβολή ενός καθεστώτος σημείων παρουσιάζεται ως κυκλική διαδικασία, όμως δεν πρέπει να γίνει αντιληπτή ως ένα κλειστό σύστημα όπου αφετηρία και τέρμα συμπίπτουν, αλλά ως κάτι που μπορούμε να το αναγνώσουμε σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, και το οποίο προϋποθέτει ανάλογους κύκλους που προηγούνται αλλά και έπονται. Η έννοια λοιπόν της νεωτερικής πόλης αποτελεί ένα στιγμιότυπο και ένα στρώμα, που έπεται της μεσαιωνικής πόλης και προηγείται της υπερ/μετα(:)-νεωτερικής. Παρόλα αυτά σημεία της νεωτερικής αστικότητας μπορούν να εντοπιστούν ακόμα και στους πρώτους μόνιμους οικισμούς, όπως η πτυχή της κινητικότητας του πληθυσμού ή της κυκλοφορίας των αγαθών και της προσβασιμότητας των πόρων. Συνεπώς η γενετική και η μετασχηματιστική συ-

νιστώσα, απλώνονται σε ολόκληρη την ιστορία των κοινωνικών σχηματισμών, μέσα από καθεστώτα σημείων και σωμάτων, που παρότι δεν μπορούν να αναγνωριστούν ως αμιγώς νεωτερικά, αναπτύσσουν ριζώματα τα οποία ακόμα και ο σημερινός ερευνητής δεν θα μπορούσε να τα συλλάβει ως αρχαϊσμούς. Το συνολικό εγχείρημα για την νεωτερική αστικότητα σε κάθε περίπτωση υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια του παρόντος κειμένου, καθώς η ανάλυση του πλήθους των σημείων που την συγκροτούν, απαιτεί πολλαπλές χωροχρονικές συνδέσεις. Υπό αυτό το πρίσμα, η μελέτη θα εστιάσει στη διαγραμματική και στη μηχανική συνιστώσα του καθεστώτος σημείων για την έννοια της πόλης, καθώς τα δύο αυτά στοιχεία έχουν τη δυνατότητα να περιγράψουν την κίνηση της σκέψης γύρω από τις διαδικασίες αστικοποίησης στις αρχές του 20ου αιώνα. Την περίοδο δηλαδή που αναδύεται και αναπτύσσεται ένας πιο ολοκληρωμένος κώδικας για την παραγωγή του χώρου και της κοινωνικότητας εντός του.

1.3 Σύνοψη πρώτου κεφαλαίου

Ολοκληρώνοντας το πρώτο κεφάλαιο, θα ήταν χρήσιμο να αναφερθούμε επιγραμματικά στην συνέχεια της διερεύνησης. Όπως προκύπτει από τα παραπάνω κεντρικό θεωρητικό εργαλείο αποτελεί η έννοια της κυβερνητικότητας [governmentality], όμως για να εστιάσουμε με συνέπεια στο πως συγκροτείται η έννοια της πόλης μέσω των σχέσεων εξουσίας, θα αξιοποιηθεί το θεωρητικό πεδίο του διαγράμματος όπως αναπτύσσεται από τους Gilles Deleuze και Felix Guattari. Αρχικά ανασυγκροτώντας τον πυρήνα της χωρικής έκφρασης της κυβερνητικότητας σε συνάρτηση με μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας με ανάλογες εφαρμογές στον τομέα των αστικών σπουδών, όπου θα αναδειχθεί ο τρόπος που το *αστικό διάγραμμα* μπορεί να μας δώσει πληροφορίες για το “know how” της συνθήκης δυνατότητας/ύπαρξης [condition of possibility / existence], κάθε μορφής κυβερνητικότητας στον αστικό χώρο. Στη συνέχεια μέσω επεξεργασίας και ανάλυσης βασικών κειμένων των τριών στοχαστών θα αναδειχθεί το πως ο θεωρητικός - μεθοδολογικός προσανατολισμός μπορεί να κάνει ορατά σημεία ανάδυσης για πολλαπλά νοήματα και πρακτικές. Το θεωρητικό υπόβαθρο λοιπόν θα αποτελέσει το φίλτρο ανάλυσης του εμπειρικού υλικού, αρχικά στο επίπεδο των ιδεών και των νοημάτων, αναζητώντας μια πρώτη χαρτογράφηση για την νέα πρόσληψη του αστικού μεταξύ 1900 και 1930.

Στόχευση λοιπόν του κεφαλαίου, ήταν να αναδείξει την λογική που τροφοδοτεί την ανάπτυξη νέων τρόπων του “κυβερνείν” αξιοποιώντας το πεδίο χωροταξικής οργάνωσης της πόλης. Οποιαδήποτε μορφή κυβερνητικότητας άλλωστε, είναι αδύνατον να προσεγγιστεί ξέχωρα από τους όρους με τους οποίους διεξάγεται ο διάλογος στο επίπεδο των ιδεών. Έτσι είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό το πλαίσιο μέσα στο οποίο η πόλη, γίνεται αντιληπτή ως βασικός φορέας υποκειμενοποίησης. Η φουκωϊκή οπτική, συσχετίζοντας την μορφή του υποκειμένου με τις σχέσεις εξουσίας και

αλήθειας, μας βοηθά να αναγνωρίσουμε το περιβάλλον μέσα στο οποίο η σύλληψη της αλήθειας ταυτίστηκε με την πρόοδο του μηχανοκρατούμενου πολιτισμού, ορίζοντας τις διάφορες μορφές που πήρε η χωρική διευθέτηση των συμφερόντων στον αστικό χώρο. Το πως δηλαδή υλοποιήθηκαν ή επιχείρησαν να υλοποιηθούν ένα σύνολο από λόγους διακυβέρνησης και ρύθμισης, δημιουργώντας ίσως μια πρώτη μορφή “παράδοσης” για την νεωτερική αστικότητα, η οποία σηματοδότησε την ανάδυση του νέου χωροχρονικού πλαισίου για το υποκείμενο με αμιγώς νεωτερικούς όρους. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, η πορεία ανάλυσης του εμπειρικού υλικού, θα επιχειρήσει να ανασυγκροτήσει ένα μέρος των πολλαπλών μορφών εξουσίας που ενσωματώθηκαν εντός των χωροκοινωνικών σχέσεων, φωτίζοντας μέσω μιας διαγραμματικής συλλογιστικής, ένα μέρος από την διαδικασία κατασκευής της έννοιας “πόλη”.

Κεφάλαιο δεύτερο: Η κυβερνητικότητα και το αστικό διάγραμμα

2.1 Η βασική δομή της φουκωϊκής σκέψης γύρω από την εξουσία και τον χώρο

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε πώς η σημειωτική ανάλυση μπορεί να οργανώσει μια συλλογιστική για την μελέτη της συγκρότησης ενός καθεστώτος σημείων. Για να είναι εφικτή όμως η συγκεκριμένη ανάλυση για την έννοια της πόλης υπό το πρίσμα της διακυβέρνησης του πληθυσμού, κρίνεται απαραίτητο να τεκμηριώσουμε θεωρητικά το πεδίο γύρω από τις διαδικασίες της γνώσης για τον χώρο και την σημασία τους στη διαμόρφωση των σχέσεων εξουσίας, ώστε να σχηματοποιήσουμε σημεία που θα αναζητηθούν εντός της διαγραμματικής και μετέπειτα της μηχανικής συνιστώσας. Το 1976, ο Michel Foucault συμμετείχε σε μία συνέντευξη με γεωγράφους του ριζοσπαστικού γαλλικού περιοδικού *Hérodote* (Crampton & Elden 2007: 1). Του ζητήθηκε να θέσει μια σειρά από ερωτήσεις στους συντάκτες του περιοδικού, στις οποίες μετέπειτα (2006), απάντησαν και σημαντικοί εκπρόσωποι του αγγλόφωνου χώρου της “ριζοσπαστικής γεωγραφίας” [radical geography]. Αυτό που θα μας απασχολήσει, αφορά κυρίως το περιεχόμενο των τεσσάρων ερωτήσεων που έθεσε ο Foucault, καθώς σκιαγραφούν σε μεγάλο ποσοστό την σχέση της κυβερνητικότητας με χωρικά ζητήματα. Οι κεντρικές έννοιες που χαρακτηρίζουν τα αλληλένδετα ερωτήματα είναι η γνώση, η στρατηγική, η επιστήμη, η εξουσία και η υγεία. Αν προσπαθούσαμε λοιπόν να εξαγάγουμε ένα γενικό τίτλο, αυτός κατά πάσα πιθανότητα θα ήταν: πώς μπορεί να μας βοηθήσει η μελέτη του χώρου στην ανάλυση των σχέσεων εξουσίας και γνώσης, και κυρίως ποιος ο δυνητικός ρόλος αυτής της ανάλυσης;

Πιο συγκεκριμένα, οι δύο πρώτες ερωτήσεις αναφέρονται στην έννοια της στρατηγικής και της επιστήμης, και στο πώς αυτές επηρεάζουν μια ανάλυση της γνώσης και των σχέσεών της με την εξουσία. Στην τρίτη ερώτηση γίνεται αναφορά στην εννοιολόγηση της εξουσίας και στην τέταρτη τίθεται ο προβληματισμός για την δυνατότητα διενέργειας μιας διερεύνησης της γεωγραφίας της ιατρικής. Αρχικά εντός των ερωτημάτων αναδεικνύεται μια βασική παράμετρος σχετικά με την έννοια της γνώσης. Ο Foucault αναφέρεται στη διάκριση ανάμεσα σε επιστημονική γνώση [connaissance] ως μεθοδική και τυποποιημένη γνώση, και ως γνώση [savoir], η οποία δεν υποδηλώνει κάτι ευρύτερο ή κατώτερο, αλλά βασίζεται στη σχέση με το υποκείμενο της γνώσης, δηλαδή στη *σχέση μάθησης και τροποποίησης*, η οποία δεν υπάρχει στη περίπτωση της πρώτης⁶. Το σημείο αυτό είναι θεμελιώδες καθώς μπορούμε να αναγνωρίσουμε τις δύο συνιστώσες που διαμορφώνουν ένα καθεστώς σημείων και άρα τις ποιότητες των δυνάμεων που συγκροτούν την έννοια της πόλης.

⁶ Από το σημείωμα του μεταφραστή Τ. Μπέτζελου στην εισαγωγή του Deleuze, G. (2005) Φουκώ Αθήνα: Κέδρος pp. 13-14.

Μπορούμε λοιπόν να σχηματοποιήσουμε μια διπλή αναλογία με βάση όσα έχουν αναφερθεί μέχρις εδώ: α. διαγραμματική συνιστώσα – γνώση [savoir] του χώρου – απεδαφικοποίηση, β. μηχανική συνιστώσα – επιστημονική γνώση [connaissance] του χώρου - επανεδαφικοποίηση.

Σε συνέχεια αυτών, το παρόν κεφάλαιο θα εστιάσει σε στοιχεία των ερωτημάτων με βάση το έργο του Michel Foucault, αναγνωρίζοντας αρχικά ένα είδος εγγενών απαντήσεων στη ίδια τη δομή των ερωτημάτων, που σχετίζονται με το βιβλίο του *Επιτήρηση και τιμωρία* (δημοσιεύεται το 1975), και ειδικότερα το σημείο όπου ορίζεται η “μικροφυσική” σύλληψη της εξουσίας. Δευτερευόντως, στο περιεχόμενο των ερωτήσεων, θα γίνουν εμφανή τα χαρακτηριστικά σχετικά με την κατασκευή της έννοιας της κυβερνητικότητας, με σκοπό να αναδειχθεί η χωρική της διάσταση. Αυτή είναι και η βασική αναλυτική κατηγορία για την κίνηση της πολεοδομικής και κοινωνιολογικής σκέψης, η οποία είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστεί θεωρητικά, ώστε να δούμε μέσα από το εμπειρικό υλικό τις διαφορετικές εκφάνσεις της. Η εξέλιξη της φουκωϊκής προσέγγισης στο πεδίο χωρικής διαχείρισης των σχέσεων εξουσίας, αποτελεί την βάση για ένα πλήθος διαφορετικών οπτικών εντός των αστικών σπουδών. Η σύνθεση λοιπόν των διαφορετικών πτυχών υπό το πρίσμα της προβληματοποίησης της πόλης, έχει ως στόχο να αναδείξει διαφορετικούς μηχανισμούς που συγκροτούν την έννοια της αστικότητας, την επαναδιαπραγμάτευση των οποίων συναντούμε στην χρονική περίοδο που μας αφορά. Ταυτόχρονα, μέσω των ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών των μηχανισμών αυτών, θα στοιχειοθετηθούν, οι αναλυτικές κατηγορίες για τις χωρικές μορφές των σχέσεων εξουσίας, καθώς και η δυνατότητα της διαγραμματικής αποτύπωσης τους.

2.2 Η εξουσία ως σχέση και ο ρόλος του χώρου

Πρέπει μάλλον να δεχτούμε πως η εξουσία παράγει γνώση (και όχι μονάχα ευνοώντας την επειδή την εξυπηρετεί, ή εφαρμόζοντας την επειδή της είναι χρήσιμη). (Foucault 2008: 40)

Ξεκινώντας από τα δύο πρώτα ερωτήματα, και το πώς θα μπορούσε να συσταθεί ένα είδος επιστημονικότητας για την “γνώση του χώρου” σε συνάρτηση με την σχέση γνώσης-εξουσίας, αντιλαμβανόμαστε, πως για τον Foucault η μελέτη της σχέσης είναι ικανή να διαμορφώσει μια “συνθήκη δυνατότητας”. Η διάκριση άλλωστε της γνώσης από την επιστημονική γνώση, υποδηλώνει μάλλον την ύπαρξη ενός χώρου δυνητικά ελεύθερου ή επαναστατικού, ή πιο σωστά, την ανάπτυξη μιας “κριτικής” δύναμης, εντός του πεδίου της γνώσης, που αντιτίθεται σε μια μορφή

εξουσίας. Όμως, είναι σημαντικό να σημειωθεί, ότι “το υποκείμενο που κατέχει την γνώση, τα αντικείμενα της γνώσης καθώς και οι διάφοροι τρόποι γνώσης, είναι αποτελέσματα θεμελιακών αλληλοεξαρτήσεων της εξουσίας-γνώσης και των ιστορικών τους μεταβολών. Άρα δεν είναι η δραστηριότητα του υποκειμένου της γνώσης εκείνη που παράγει μια γνώση, χρήσιμη ή ανυπότακτη στην εξουσία, αλλά η εξουσία-γνώση, οι διαδικασίες και οι αγώνες που εισχωρούν σ' αυτήν και την απαρτίζουν, αυτές καθορίζουν τις πιθανές μορφές και τα πιθανά πεδία της γνώσης.” (Foucault 2008: 41). Με βάση τα παραπάνω, η “γνώση του χώρου” μπορεί να γίνει κατανοητή ως μια από τις επιμέρους διαδικασίες της σχέσης, ένα πεδίο που γεννιέται εντός της, και ακόμα και αν είναι επιστημονικό, δεν απορροφά τον συγκεκριμένο τομέα γνώσης στον οποίο ανήκει. Η “γνώση του χώρου” δεν μπορεί να ταυτιστεί με την “επιστημονική γνώση του χώρου”, καθώς η πρώτη αποτελεί μια πολλαπλότητα, στην οποία εμπεριέχονται ενικά σημεία, τόποι και λειτουργίες. Έτσι “μπορούμε να κατανοήσουμε ότι ορισμένες πολλαπλότητες, ορισμένοι σχηματισμοί δεν κατευθύνουν την γνώση που τους στοιχειώνει προς επιστημολογικά κατώφλια. Την σπρώχνουν προς άλλες κατευθύνσεις, που χαρακτηρίζονται από εντελώς διαφορετικά κατώφλια” (Deleuze 2005: 46-47).

Ο τρόπος που το πεδίο “γνώσης του χώρου” μπορεί να αποτελέσει το ίδιο, μια συνθήκη δυνατότητας και όχι ένα απλό μέσο άσκησης της εξουσίας, θα φανεί με καλύτερο τρόπο παρακάτω. Στο πρώτο ερώτημα όμως, γίνεται αναφορά στην έννοια της στρατηγικής και στο κατά πόσο είναι απαραίτητη για την ανάλυση της γνώσης και των σχέσεών της με την εξουσία. Το γεγονός αυτό μας παραπέμπει στα ζητήματα που συνδέουν το χώρο με τις σχέσεις εξουσίας. Η εξουσία για τον Foucault δεν εκλαμβάνεται σαν “ιδιοκτησία μιας τάξης, αλλά σαν στρατηγική, με αποτελέσματα διατάξεις, χειρισμούς, τακτικές, τεχνικές και λειτουργίες. Περισσότερο ασκείται παρά κατέχεται. Δεν αποτελεί προνόμιο αλλά το σύνολο των στρατηγικών θέσεων των κυρίαρχων τάξεων (Foucault 2008: 39). Η διαχείριση του χώρου λοιπόν αποτελεί μια στρατηγική, με ένα σύνολο από μηχανισμούς, που επιχειρούν να ελέγξουν τον συσχετισμό δυνάμεων της πόλης. Παρόλα αυτά, όπως αναφέρει ο Deleuze σχολιάζοντας το συγκεκριμένο σημείο για την εξουσία, “η λειτουργική ανάλυση δεν αμφισβητεί την ύπαρξη των τάξεων και της πάλης τους, αλλά τις περιγράφει με διαφορετικό τρόπο. Αναδεικνύοντας αναρίθμητα σημεία αντιπαράθεσης, εστίες αστάθειας που καθεμιά τους εμπεριέχει τους δικούς της κινδύνους συγκρούσεων, αγώνων και πρόσκαιρης, έστω, αντιστροφής του συσχετισμού δυνάμεων” (Deleuze 2005: 54). Η πόλη άλλωστε, είναι το αποτέλεσμα ενός συνόλου στρατηγικών, που την ίδια στιγμή παράγουν νέες μορφές κοινωνικότητας, δομές που επιχειρούν να αντιστρέψουν τις ισορροπίες μεταξύ διαφορετικών συμφερόντων.

Έτσι φτάνουμε στο τρίτο κατά σειρά ερώτημα γύρω από την ανάλυση της εξουσίας και τον χώρο. Όπως είναι κατανοητό μέχρις εδώ, η γνώση του χώρου δεν μπορεί να προσεγγιστεί ξέχωρα από την άσκηση της εξουσίας. Η ανάλυση του Deleuze πάνω στο βιβλίο *Επιτήρηση και τιμωρία*, εί-

ναι αρκετά χρήσιμη, καθώς περιγράφει με αναλυτικό τρόπο (και από την δική του σκοπιά), το πως επιτυγχάνεται μια νέα εννοιολόγηση της εξουσίας από τον Foucault. Για τον Deleuze αυτό είναι το αντικείμενο του βιβλίου, και η στρατηγική συνιστά τον πρώτο άξονα αναίρεσης “αξιωμάτων της εξουσίας, που καθόρισαν την τοποθέτηση της παραδοσιακής αριστεράς” (Deleuze 2005: 53). Το δεύτερο σημείο του επιχειρήματος αφορά τον εντοπισμό της εξουσίας και το κατά πόσο μπορεί να τοποθετηθεί σε μια κρατική εξουσία ή ένα κρατικό μηχανισμό. Για τον Foucault, παρόλα αυτά, η εξουσία τοποθετείται περισσότερο σε “μια πολιτική τεχνολογία, η οποία αποτελείται από ανόμοια εργαλεία και μεθόδους, είναι μια πολύμορφη ενορχήστρωση” (Foucault 2008: 39). Το κράτος εμφανίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο ως “το συνολικό αποτέλεσμα ή ως συνισταμένη μιας πολλαπλότητας γραναζιών και εστιών”, τα οποία “διαπερνά, ανασυνδέει, προεκτείνει, συναρμολογεί και ενεργοποιεί μια τεχνολογία” (Deleuze 2005: 54-55). Η τεχνολογία αυτή ασκείται και εφαρμόζεται στο ίδιο το σώμα, έχοντας στόχο την πειθάρχηση του, και μπορούμε να δούμε την πόλη, σαν την χάραξη των κινήσεων αυτών των σωμάτων, σαν την υλοποίηση της ενορχήστρωσης σε μια συνολική κλίμακα. Επιφορτίζεται τον ρόλο να ορίσει τον ρυθμό των κινήσεων και των ροών ενός κοινωνικού πεδίου. Η εξουσία γίνεται λοιπόν αδύνατον να εντοπιστεί, σε ένα συγκεκριμένο θεσμό, και παραμένει κατακερματισμένη, συνθέτοντας τα διαφορετικά επίπεδα της μικροφυσικής της σύστασης. Άρα, η άσκηση της στον αστικό χώρο, δεν μπορεί παρά να μοιάζει με ένα διάχυτο ριζωματικό ιστό, χωρίς κεντρικότητα, αλλά με κομβικά σημεία, με διαφορετικές υλικότητες, που έχουν τη δυνατότητα να καθορίζουν τόσο τους χρόνους μιας κίνησης και μιας στάσης, όσο και το είδος τους. Ένα κοινό παράδειγμα για να καταλάβουμε αυτή τη δυνατότητα του χώρου στην πειθάρχηση των σωμάτων, είναι τα αεροδρόμια. Οι χώροι αυτοί επιτυγχάνουν μια χορογραφία για την κίνηση πολυάριθμων ατόμων, με διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, σε χρόνους επακριβώς προσδιορισμένους. Μια πολλαπλότητα υλικών και ανθρώπινων σηματοδοτήσεων, διάχυτη σε κάθε πιθανή θέση, έτοιμη να υποδεχτεί, να καθοδηγήσει, να περιορίσει, να απαγορεύσει.

Το ζήτημα όμως της προβληματοποίησης της εξουσίας έγκειται σε μεγάλο βαθμό στον τρόπο που ασκείται. Καθώς τα αξιώματα της ιδιοκτησίας και του εντοπισμού, με την αποδόμηση τους μπορεί να καταρρίπτουν την συγκεντροποίηση της εξουσίας σε ένα θεσμό, αλλά ταυτόχρονα στο πεδίο της γνώσης του χώρου, υπάρχει ο κίνδυνος να παραμένουν σε ένα γενικό θεωρητικό επίπεδο, χωρίς να απαντούν στο πώς και με ποια μέσα ασκείται, μένοντας στη διατύπωση της διάχυτης φύσης της. Το αξίωμα της *τροπικότητας* λοιπόν, συνδεόταν με την ιδεολογία και την βία της καταστολής, δίνοντας τη δυνατότητα στην εξουσία άλλοτε να επιβάλλεται και άλλοτε να ξεγελά και να πείθει. Ο αστικός χώρος, λειτουργεί σε πολλές περιπτώσεις, εκφράζοντας με ολοκληρωτικό τρόπο μια ιδεολογία μέσω της παραγωγής συμβόλων, είτε διευκολύνει την επιβολή βίαιων κυρώσεων, μετατρέποντας την πόλη σε ένα προνομιακό πολεμικό πεδίο. Συλλαμβάνοντας όμως τον χώρο ως ένα

πεδίο σχεδιασμένο από κάποιο χέρι της εξουσίας, περιοριζόμαστε μονάχα στο “αποτέλεσμα της άσκησης μιας δύναμης σε κάτι άλλο”, στην προκειμένη περίπτωση της εξουσίας μέσω της πόλης πάνω στο υποκείμενο. Χάνεται έτσι η “σχέση εξουσίας, δηλαδή η σχέση της δύναμης με μια άλλη δύναμη, της δράσης πάνω στη δράση, αφαιρώντας την μορφή λειτουργίας: προτρέπω, υποκινώ, συνδυάζω...” (Deleuze 2005: 59). Η πόλη λοιπόν είναι μάλλον περισσότερο, η λειτουργία της κατανομής, της ταξινόμησης, της σύνθεσης και της κανονικοποίησης των δυνάμεων που παράγει το εκάστοτε κοινωνικό περιβάλλον. Η εξουσία μέσω της πόλης, θα λέγαμε ότι “παράγει πρώτα απ’ όλα μια πραγματικότητα προτού να καταστείλει” και “μια αλήθεια πριν να ιδεολογικοποιήσει, αφαιρέσει ή συγκαλύψει” (Deleuze 2005: 59). Σε αυτή τη λογική, θα ήταν μάλλον εσφαλμένη η εντύπωση ότι με την ανάλυση μιας ανάπλασης και ενός εκτοπισμού πληθυσμών, μπορεί να εξηγηθεί επαρκώς το πλέγμα των σχέσεων εξουσίας, καθώς αυτό, αναπτύσσεται πάντα εντός ενός πολυεπίπεδου συστήματος συναρμογών που “προηγείται”, και το οποίο παράγει κάθε φορά διαφορετικά μοντέλα διαχείρισης του χώρου και των κοινωνικών ομάδων που αφορούν αυτούς τους χώρους. Κάτι τέτοιο, όπως επισημαίνει ο Deleuze για την πτυχή της τροπικότητας της εξουσίας, δεν σημαίνει ότι ο Foucault περιφρονεί την καταστολή και την ιδεολογία, αλλά δανειζόμενος την νιτσεική προσέγγιση, θεωρεί πως “καταστολή και ιδεολογία δεν συνθέτουν τη διαμάχη των δυνάμεων, καθώς δεν αποτελούν παρά την σκόνη που σηκώνεται από αυτήν” (Deleuze 2005: 60)⁷.

Ο πολεοδομικός σχεδιασμός και η κοινωνιολογική έρευνα στις αρχές του 20ου αιώνα, επιδιώκει να γεφυρώσει την απόσταση ανάμεσα σε αλήθεια και ιδεολογία, ανάμεσα σε πραγματικότητα και καταστολή - κανονικοποίηση. Επιχειρεί να βελτιώσει μια τεχνολογία που αναπτύσσεται για τουλάχιστον τέσσερις αιώνες, με σκοπό να παρακάμψει κυριαρχικούς μηχανισμούς που κρίνονται χρονοβόροι και κοστοβόροι για την εποχή. Συνθέτοντας την διαμάχη των δυνάμεων, αναζητά μια νέα προοπτική στρατηγικής, η οποία θα είναι διάχυτη και θα έχει την δυνατότητα να αποτελεί ταυτόχρονα γνώση του πως μπορεί να αποκτήσει υλική μορφή μια εξουσία, όσο και γνώση της ίδιας της διαμάχης που την παράγει. Η κυριαρχία αποκτά μια μορφή συνειδητότητας για τις τεχνικές που ασκεί, ανακαλύπτοντας τις δυνατότητες μετάβασης στο επόμενο επίπεδο, αυτό της πειθαρχίας και της ασφάλειας. Θα λέγαμε λοιπόν, πως αποτελεί μια διαδικασία υπέρβασης της σκόνης και του θορύβου, μια παρέμβαση που επιδιώκει να λειτουργήσει η ίδια συγκροτητικά για τις αλληλοεξαρτήσεις γνώσης-εξουσίας, και κατ’ επέκταση φυσικά για το υποκείμενο, και τις δυνάμεις που του ασκούνται και το διαμορφώνουν. Εστιάζοντας όμως στην διαμάχη και όχι στο θόρυβο που παράγει

⁷ Εκτός των τριών αξιωμάτων που αναφέρθηκαν (ιδιοκτησία – στρατηγική, εντοπισμός – διάχυτη φύση και τροπικότητα – συστήματα/συναρμογές λειτουργιών) και είναι προϊόν επεξεργασίας από το βιβλίο *Επιτήρηση και τιμωρία*, ο Deleuze προσθέτει τις υπόλοιπες τρεις όψεις της φουκωϊκής εξουσίας (υποταγή – πολυσημιακότητα, ουσία ή κατηγορημα – καθορισμός ενικοτήτων και νομιμότητα – νομιμοποίηση παράκαμψης νόμου), αναλύοντας σημεία από διαφορετικά έργα του Foucault. Επιλογή της παρούσας μελέτης είναι να μην αναλυθούν σε αυτό το σημείο, καθώς κρίνεται περισσότερο χρήσιμο να παρατεθούν εμβαθύνοντας σε σημεία του εμπειρικού υλικού.

βλέπουμε και πάλι την συνθήκη δυνατότητας, καθώς ο θόρυβος είναι ένα συντελεσμένο αποτέλεσμα, ενώ η διαμάχη μια σύγκρουση δυνάμεων με ανοιχτή και υπό διαπραγμάτευση την μορφή της συνισταμένης δύναμης που θα πάρει.

Το ίδιο συμπέρασμα, άλλα από διαφορετική τροχιά, επεξεργάζεται ο David Harvey, στο κείμενο του, δημοσιευμένο το 2006, σχετικά με την συζήτηση του Michel Foucault με τους γεωγράφους του γαλλικού περιοδικού. Βλέπει πως αυτό που απασχολεί τον Foucault αφορά περισσότερο τον χώρο ως συνθήκη δυνατότητας, επιχειρηματολογώντας διαμέσου των καντιανών επιρροών των διλημάτων του⁸. Το πρόγραμμα του Kant για μια προετοιμασία μέσω της επιστήμης, ώστε ο άνθρωπος να ζήσει με πιο “διαφωτισμένους” [enlightened] τρόπους, υλοποιείται μέσω της ίδιας του της διδασκαλίας. Όταν καλείται να διδάξει θεολογία και κοσμογονία, επιλέγει να αλλάξει τους τίτλους και τα περιεχόμενα των μαθημάτων σε ανθρωπολογία και γεωγραφία αντίστοιχα (Crampton & Elden 2007: 41-42). Ο μετασχηματισμός αυτός, συνιστά ταυτόχρονα και μια θεμελιώδη διάκριση της γνώσης για τον Kant, σε εσωτερική, όπου η ανθρωπολογία ορίζεται ως η “επιστήμη του ανθρώπου” που αναζητά επαρκείς απαντήσεις για όλα όσα συγκροτούν το υποκείμενο, και σε εξωτερική, όπου η γεωγραφία διερευνά την καταγωγή του υποκειμένου με βάση ιστορικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Ο Harvey αναγνωρίζει λοιπόν μια συνάφεια στην πρόσληψη της ανθρωπολογίας με το φουκωϊκό πρόγραμμα για μια *αρχαιολογία της γνώσης*, ενώ στο ύστερο έργο του Foucault εντοπίζει συσχετισμούς με το πεδίο της γεωγραφίας. Παραθέτει μάλιστα συγκεκριμένο σημείο, στο οποίο ορίζεται με ρητό τρόπο η υπόθεση του ότι “αν ο χώρος είναι θεμελιώδης σε κάθε μορφή κοινοτικής ζωής, τότε και ο χώρος θα πρέπει επίσης να είναι θεμελιώδης σε κάθε άσκηση εξουσίας. Οπότε υπάρχει μια ολόκληρη ιστορία των χώρων που μένει να γραφτεί – η οποία την ίδια στιγμή θα είναι μια ιστορία των εξουσιών, ανοιχτή στις δυνατότητες που παραμένουν μη ανεπτυγμένες” (Crampton & Elden 2007: 45-46).

2.3 Η απεδαφικοποίηση και η επανεδαφικοποίηση των Λόγων διακυβέρνησης

Η δομή της εξουσίας έγινε κατανοητή ως σχέση, η οποία μπορεί να σχηματιστεί μέσω της κυβερνητικότητας, διασυνδέοντας σε διαφορετικούς σχηματισμούς το υποκείμενο με την αλήθεια και την σχέση γνώσης-εξουσίας. Η κυβερνητικότητα αποτελεί μια πολλαπλότητα ενικών σημείων, που επενεργούν στα σώματα, επιδιώκοντας την υποταγή τους, είτε με όρους πειθαρχίας είτε με όρους ασφάλειας, σε μια παραγωγική σχέση. Οι πολλαπλότητες αυτές μπορούν να περιγραφούν

⁸ Harvey, D. (2006) The Kantian Roots of Foucault’s Dilemmas In: Crampton, J., & Elden, S. (2007). *Space, knowledge and power. Foucault and geography* (1st ed.). London: Ashgate. pp. 41-47

μέσα από ποικίλες διαδικασίες και μηχανισμούς, όμως θα ήταν εξίσου σημαντική μια προσέγγιση που τις συλλαμβάνει ως σχεδιασμό. Δηλαδή ως τρόπους που επικοινωνούν και ανατροφοδοτούν διαρκώς ο ένας τον άλλον, μεταβάλλοντας την δομή και την λειτουργία τους. Σημεία που ανήκουν σε διαφορετικά καθεστώτα συγκροτώντας το μικτό καθεστώς της έννοιας της νεωτερικής πόλης. Η επανάληψη των διαδικασιών αυτών κινητοποιεί κάθε φορά μια αναστοχαστική διαδικασία για την τελειοποίηση τους, κάνοντάς τες τμήμα ενός ευρύτερου σχεδιασμού, όπου τα εκάστοτε αποτελέσματα συναντώνται, επικοινωνούν, επικυρώνονται και διαφοροποιούνται, προσαρμόζοντας την νέα μορφή συσχέτισης. Η περιγραφή αυτή ταιριάζει, με ένα μικρό ποσοστό αφαίρεσης, με την εικόνα των μετασχηματισμών του αστικού. Είναι το κατεξοχήν πεδίο συνάντησης ποικίλων τύπων συμπεριφοράς με διαφορετικούς σχηματισμούς υλικών πολλαπλοτήτων. Ο διάλογος για την νεωτερική πόλη, είναι ο τόπος σύμφυσης χαρακτηριστικών της έκφρασης και του περιεχομένου, συλλαμβάνοντας τον χώρο ως μια αφηρημένη μηχανή της διαδικασίας κυβερνολογικοποίησης, όπου ύλη και λειτουργία αναπτύσσονται και διαμορφώνονται εντός μιας σχέσης αμοιβαίας προϋπόθεσης. Το πεδίο ανάπτυξης δηλαδή των απεδαφικοποιημένων ροών της επιθυμίας και της παραγωγής και κατ' επέκταση της γνώσης.

Οι Osborne και Rose, στην εισαγωγή του άρθρου τους με τίτλο *Governing cities: Notes on the spatialization of virtue*, αναφέρονται στο όρο *διάγραμμα*, ως ένα εργαλείο στην προσπάθεια τους να συλλάβουν τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους χωρικοποιείται η διακυβέρνηση σε αστική μορφή. Εξηγούν μάλιστα, ότι με τον όρο διακυβέρνηση, ορίζουν μια “τροχιά σκέψης και πρακτικής, η οποία ασχολείται με τις εξουσιαστικές ρυθμίσεις της καθοδήγησης [conduct], που στοχεύει σε συγκεκριμένους σκοπούς” (Osborne & Rose 1999: 737). Όμως, ένας τέτοιος ορισμός, “δεν περιορίζεται στο πνεύμα που διαπνέει μια μορφή διακυβέρνησης ή μια στρατηγική από το επίπεδο του καπιταλισμού ή της πολυπλοκότητας των κοινωνικών σχηματισμών, αλλά ταυτόχρονα, περιλαμβάνει ένα στοιχείο δημιουργικότητας της τέχνης διακυβέρνησης: η πρακτική μιας μορφής διακυβέρνησης εμπεριέχει την εφαρμογή της σκέψης σε συγκεκριμένες συνθήκες και περιστάσεις” (Osborne & Rose 1999: 737). Υπό αυτό το πρίσμα, το διάγραμμα μπορεί να γίνει αντιληπτό ως μια συνθήκη μεταβλητότητας της εκάστοτε κυβερνητικότητας. Λειτουργεί ως η μεταφορά που μετατρέπει την πόλη σε ένα ρευστό επίπεδο συνάρθρωσης σχέσεων εξουσίας και λειτουργιών που τις κατανέμουν, οι οποίες κινητοποιούν κάθε φορά, διαφορετικές μορφές υποκειμενοποίησης. Μια μέθοδος υπέρβασης των περιορισμών που θέτει κάθε δεδομένο σύνολο από πολλαπλότητες. Έτσι, οι συγγραφείς, αντιλαμβάνονται την πόλη ως έναν τρόπο διαγραμματισμού [diagramming] της ανθρώπινης ύπαρξης, και της ίδιας της ζωής, στο όνομα της διακυβέρνησης.

Η ρητή τους τοποθέτηση για την πόλη εντοπίζει ορισμένες εμμενείς ιδιότητες στον χώρο, οι οποίες εμφανίζονται ως ένα είδος κοινωνικότητας [sociability], πολιτικότητας [politicality] ή αντα-

γωνιστικότητας. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι που καταφέρνουν να συλλάβουν και να διαμορφώσουν τις δυνάμεις ενός κοινωνικού περιβάλλοντος. Εντός αυτού του περιβάλλοντος αναπτύσσεται μια φυσική διακυβέρνηση, μια μορφή αυτο-κυβέρνησης, που λειτουργεί χωρίς την ανάγκη κάποιας υπολογισμένης παρέμβασης, και επιτυγχάνει να μορφοποιεί τις εντάσεις της πολιτικής τάξης⁹. Το διάγραμμα λοιπόν, εκτός από ένα τρόπο αναπαράστασης αυτών των χαρακτηριστικών, αποτελεί και μία μέθοδο κινητοποίησης ή κατασκευής τους, είτε ένα μηχανισμό που διανοίγει μια δυνατότητα ύπαρξης για αυτά τα χαρακτηριστικά. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι διαδικασίες σχεδιασμού και εφαρμογής ενός τύπου διακυβέρνησης, συνιστά “μια δραστηριότητα της σκέψης, τόσο τεχνική όσο και αντιληπτική, δεν είναι μονάχα ιδεολογική ή ιδανική, αλλά κυρίως λειτουργική” (Osborne & Rose 1999: 738). Το αστικό διάγραμμα συνθέτει μια χωρική αποτύπωση της κυβερνητικότητας, όμως, μπορεί να γίνει κατανοητό ως μοντέλο ή ως ένας βεμπεριανός ιδεότυπος; Είναι μάλλον περισσότερο “μια ενεργή ορθολογικότητα, η οποία προβάλλει και περιγράφει μια ορισμένη αλήθεια της πόλης” (Osborne & Rose 1999: 738), μια αλήθεια που απεικονίζεται μέσω του χωρικού διαγράμματος των αντικειμένων, των σωμάτων, των προβλημάτων, και των μέσων δράσης που αξιοποιήθηκαν στην διαμόρφωση του αστικού.

Ένας άλλος τρόπος να αναγνωρίσουμε αυτή την ενεργή ορθολογικότητα στο εργαλείο του διαγράμματος είναι μέσω της βιβλιογραφίας στην θεωρία της αρχιτεκτονικής, σχετικά την λειτουργία του και τον δυνητικό του ρόλο. Όπως αναφέρει ο Somol στο άρθρο του με τίτλο *The diagrams of matter*, “μια διαγραμματική πρακτική (πλήρως απελευθερωμένη από περιορισμούς ή εμπόδια) πολλαπλασιάζει τις σημαίνουσες διαδικασίες (τεχνολογικές όσο και γλωσσολογικές) μέσα σε μια συνθήκη πίεσης της ύλης [plenum of matter], αναγνωρίζοντας το σημείο ως συνεργάτη στην κατασκευή συγκεκριμένων κοινωνικών μηχανών” (Somol 1998: 24). Το αστικό διάγραμμα συνεπώς, αποτυπώνει τη δυνατότητα διακυβέρνησης του πληθυσμού μέσω της πόλης, η οποία συγκροτεί μια απεδαφικοποιημένη πτυχή του κοινωνικού γίνεσθαι ως κριτική αναστοχαστική εικόνα για τις διαδικασίες συγκρότησης του. Επομένως το διάγραμμα έχει τη δυνατότητα να περιγράψει πιθανές σχέσεις ανάμεσα σε στοιχεία, είτε πρόκειται για σημεία είτε για σώματα. Το ουσιώδες όμως είναι ότι δεν αποτελεί μονάχα “ένα αφηρημένο μοντέλο του τρόπου με τον οποίο συμπεριφέρονται τα αντικείμενα στον κόσμο, αλλά έναν χάρτη πιθανών κόσμων” (Allen 1998: 16). Η έννοια και οι μηχανισμοί της κυβερνητικότητας αποκτούν λοιπόν μέσω του διαγραμματισμού, μια συνεχώς διευρυνόμενη επικράτεια, τοποθετώντας ως κεντρική παράμετρο την χωρική διαχείριση που διανοίγει το υποκείμενο σε μια νέα απειρία πολλαπλών συσχετισμών.

Το εμπειρικό υλικό ως λόγοι γύρω από την τέχνη διακυβέρνησης, θα προσεγγιστεί μέσω μιας

⁹ Οι συγγραφείς σε αυτό το σημείο επισημαίνουν το παράδειγμα της αρχαίας ελληνικής πόλης, ως την πρώτη μορφή αστικού διαγράμματος με αυτά τα χαρακτηριστικά (Osborne & Rose 1999: 737-738).

“ανάλυσης των κυβερνητικοτήτων, που αναζητά να αναγνωρίσει αυτά τα διαφορετικά είδη σκέψης, τις συνθήκες διαμόρφωσης τους, τις αρχές και τα πεδία γνώσης από τα οποία δανείζονται στοιχεία και παράγονται, τις πρακτικές από τις οποίες συγκροτούνται, πώς υλοποιούνται, τις αντιπαραθέσεις και τις συμμαχίες με άλλες τέχνες διακυβέρνησης” (Rose, O’ Malley & Valverde 2006: 85). Η διαχείριση του αστικού χώρου και της κοινωνικότητας εντός του, αναδύεται ως μια νέα τέχνη της διακυβέρνησης, ενσωματώνοντας ένα πλήθος από πεδία της επιστήμης και της τέχνης. Μπορούμε λοιπόν να αναγνωρίσουμε για αυτή την τέχνη διακυβέρνησης δύο διαφορετικούς προσανατολισμούς: μια κίνηση απεδαφικοποίησης χαρακτηριστικών από ήδη υπάρχοντα καθεστώτα σημείων και την σταδιακή τους συγκρότηση σε επιμέρους τεχνικές γνώσης και πρακτικής με την επανεδαφικοποίηση των ροών βάση ενός συνεκτικού κώδικα. Ο τρόπος μετάβασης από την μία κατάσταση στην άλλη, συντελείται μέσα από ένα σύνολο *κατατηρητικών διαδικασιών* – θα αναδειχθούν αναλυτικότερα στα κεφάλαια 4 και 5 - οι οποίες καθιστούν μετρήσιμο και άρα διαχειρίσιμο το αχανές αυτό πεδίο γνώσης για την χωρική διεύθυνση της συνύπαρξης. Μια διαδικασία στρωματοποίησης των απεδαφικοποιημένων στοιχείων σε επιμέρους μηχανισμούς που αναπαράγουν προκαθορισμένες σχέσεις εξουσίας, και άρα επιτυγχάνουν συνολικά για το καθεστώς σημείων της έννοιας “νεωτερική πόλη”, το πέρασμα από την διαγραμματική στην μηχανική συνιστώσα.

Οι Deleuze & Guattari περιγράφουν την μετάβαση από την δεσποτική μηχανή των βαρβάρων στην καπιταλιστική μηχανή των πολιτισμένων (Κεφάλαιο πρώτο – υποκεφάλαιο 1.2) ως μια *μετάθεση της κρατικής οργάνωσης από το κεφάλι του δεσπότη στις καρδιές των υπηκόων*. Στο πλαίσιο λοιπόν των νεωτερικών κοινωνιών ο διάλογος για την μορφή της πόλης εμπλουτίζει ακριβώς αυτούς τους μηχανισμούς ενσωμάτωσης της κρατικής οργάνωσης στη συγκρότηση των υποκειμένων. Οι διαδικασίες αυτές για τον Foucault προσδιορίζουν, τους μηχανισμούς υποκειμενοποίησης και την μετάβαση από τις κοινωνίες της κυριαρχίας στις κοινωνίες της πειθαρχίας και της ασφάλειας. Κεντρικό σημείο σε μια τέτοια διερεύνηση είναι η μοριακή – μικροφυσική σύσταση της εξουσίας που μέσω κατατηρητικών διαδικασιών φέρνει σε μεγαλύτερη εγγύτητα έναν λόγο διακυβέρνησης με την εγκαθίδρυση του στο επίπεδο του πραγματικού ως κώδικες και καθεστώτα σωμάτων. Στις αρχές του 20ου αιώνα, ένας τρόπος για να συλλάβουμε την εν λόγω διαδικασία μετασχηματισμού, είναι μέσω του ρόλου της στατιστικής στην εξέλιξη της γνώσης για τον αστικό χώρο και τις κοινωνικές παραμέτρους του, ως η “ακριβής” αναπαράσταση του πραγματικού. Η στατιστική αποτελεί ένα σώμα και μια μέθοδο γνώσης, που διανοίγει νέες δυνατότητες τόσο για τις μορφές συνύπαρξης εντός του κοινωνικού πεδίου όσο και για το πώς αυτή η εκάστοτε συνύπαρξη υλοποιείται και χωροθετείται στο επίπεδο του πραγματικού. Αποτυπώνει το ποιες είναι η συνέπειες της συνύπαρξης και ποια τα αποτελέσματα μιας μορφής ή ενός συστήματος διακυβέρνησης που εγκαθιδρύεται στο κοινωνικό σώμα.

“Η δημόσια σφαίρα έχει λίγη αίσθηση για την διοίκηση που απαιτεί η μεγάλη πόλη, με τα πολλά και ποικίλα τμήματα: κανένας δεν έχει ιδέα για τον τρομακτικό μηχανισμό της μεγάλης πόλης, ο οποίος διατηρεί τέσσερα εκατομύρια ανθρώπους, που ο καθένας παρακινείται από τα δικά του ατομικά και ακυβέρνητα πάθη, σε ένα καθεστώς πειθαρχίας - τέσσερα εκατομύρια άνθρωποι οι οποίοι επιθυμούν να ζήσουν σύμφωνα με την ελεύθερη βούληση τους, επιδιώκοντας να ζήσουν την δική τους ζωή, παρόλο που μια τέτοια επιδίωξη δημιουργεί ένα καθεστώς δραματικής και εξαργησιμής έντασης. Παρόλα αυτά, αυτή η ένταση ακολουθεί πάντα κάποιες κρυμμένες τάσεις με τις οποίες οι μάζες αργά αλλά με βεβηβασίτητα, καθοδηγούνται, αργά ακόμα και αν ορισμένες φορές αντιθετικά μεταξύ τους, με το κόστος της βίας ή της αναταραχής. Η αναγνώριση της ύπαρξης αυτών των τάσεων, η μέτρηση της δύναμής τους και η κατανοήση της κατεύθυνσής τους είναι έργο των στατιστικολόγων. (Le Corbusier 2013: 142-143)

Η αστική σκέψη αξιοποιεί, ήδη από τον 19ο αιώνα με δυναμικό τρόπο, τον τομέα της στατιστικής. Όπως θα φανεί και από το εμπειρικό υλικό, ο 20ος αιώνας, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο αιώνας που η στατιστική προσεγγίζει έναν υψηλό βαθμό συστηματικότητας στις διαδικασίες συλλογής δεδομένων, και τροφοδοτεί (με πολλών ειδών γενικεύσεις) την παραγωγή της γνώσης για τις δυνατότητες του χώρου. Η αστική σκέψη μετατρέπεται όλο και περισσότερο σε τεχνική και πρακτική, ενσωματώνοντας τα χρήσιμα πεδία των μαθηματικών και της γεωμετρίας. Γίνεται ίσως το κυρίαρχο μέσο για την μαθηματικοποίηση και γεωμέτρηση, σε μεγαλύτερες κλίμακες, της νεωτερικής κοινωνίας. Ήδη από τα σχέδια και τις προτάσεις των ουτοπιστών σοσιαλιστών, παρατηρούμε την ενσωμάτωση μιας *αστικής λογιστικής* στην οργάνωση μοντέλων κοινωνικής οργάνωσης, λαμβάνοντας υπόψη όρους οικονομικής και βιομηχανικής βιωσιμότητας, αλλά ταυτόχρονα ορίζοντας και τους ακριβείς αριθμούς των πληθυσμών που απαιτούνται¹⁰. Οι πρωτοβουλίες και τα εγχειρήματα που ακολουθούν, γεγονός που χαρακτηρίζει και τα περιεχόμενα λόγων και προτάσεων των CIAM, αφαιρούν το πλαίσιο της ουτοπίας ή του “ονείρου για την πόλη, αξιοποιώντας κατά κύριο λόγο τεχνικές συγκέντρωσης, οργάνωσης, ταξινόμησης και δημοσίευσης πληροφοριών” (Osborne & Rose 1999: 739). Η κίνηση αυτή πάντα επιχειρεί να απαντήσει στα διαφορετικά επίπεδα προβληματοποίησης της εξουσίας στον αστικό χώρο, και φυσικά δεν συγκροτείται ξέχωρα από τις διαδικασίες ενός κρατικού μηχανισμού. Οι μηχανισμοί άλλωστε της μέτρησης, του υπολογισμού, της ανάλυσης και του σχεδιασμού που εφαρμόζονται στο αστικό πεδίο, αποτελούν και τον βασικό όγκο δεδομένων που τροφοδοτεί την κρατική οργάνωση της κοινωνίας. Δεν είναι λίγες οι προσπάθειες, όπου η πόλη ως σύστημα, παρομοιάζεται με την ιδανική μορφή κράτους. Ίσως γιατί επανέρχεται

¹⁰ Περισσότερα στο Καρύδης, Ν. (2008) *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας* Αθήνα: εκδόσεις Παπασωτηρίου pp. 101-135

μια “λατρεία” για την αρχαιοελληνική πόλη-κράτος (όπως το παράδειγμα της εμφάνισης του νεοκλασικισμού), αλλά πολύ περισσότερο μάλλον, γιατί οι προβληματικές μιας μορφής διακυβέρνησης στο επίπεδο της πόλης, είναι εφικτό να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας σε μια κλίμακα μικρότερη από αυτή της επικράτειας ενός κράτους, κάνοντας πολύ πιο άμεσα ελέγξιμες τις κοινωνικές επιπτώσεις της εκάστοτε ρύθμισης.

Για να φτάσουμε όμως, σε μια επιστημονική μέθοδο σύνθεσης και καταγραφής των κοινωνικών δυνάμεων, μέσω των αστικών διαγραμμάτων, μεσολαβεί ένα σύνολο διαδικασιών που επιχειρούν να φέρουν σε μεγαλύτερη εγγύτητα, κυβερνητικότητα και πόλη. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η προβληματοποίηση της πόλης αναδύεται στα πλαίσια ενός διαλόγου για την διακυβέρνηση. Παράγεται λοιπόν ένας ολόκληρος τομέας γνώσης γύρω από την τέχνη διακυβέρνησης, ο οποίος ως στόχο έχει την διαχείριση των σχέσεων μεταξύ αντιτιθέμενων δυνάμεων στο κοινωνικό πεδίο. Ο Michel Foucault, εντοπίζει αυτή την κίνηση ήδη από τα τέλη του 16ου αιώνα, αναλύοντας, μέσω της σύστασης του θεσμού της “αστυνομίας” [police], ακριβώς αυτή την προσπάθεια άσκησης εξουσίας στην ζωή των υποκειμένων, με πιο άμεσες και αποδοτικές μεθόδους. Στη σειρά διαλέξεων με τίτλο *Security, territory, population*, και ειδικότερα στις δύο τελευταίες διαλέξεις της 29ης Μαρτίου και 5ης Απριλίου, αναπτύσσονται από τον Foucault, τα διαφορετικά νοήματα και πρακτικές που φέρει ο θεσμός της αστυνομίας, ως μια από τις δύο βασικές τεχνολογικές συναρμογές που συνθέτουν την τέχνη διακυβέρνησης¹¹. Από τον 17ο αιώνα λοιπόν, βλέπουμε ότι ο όρος, αφορά τον “υπολογισμό και την τεχνική, ως διαδικασίες ικανές να εγκαθιδρύσουν μια κινητή, αλλά ταυτόχρονα σταθερή και ελέγξιμη σχέση μεταξύ της εσωτερική τάξης του κράτους και της ανάπτυξης των δυνάμεων του” (Foucault 2009: 313). Αντικείμενο της αστυνομίας είναι η ορθή χρήση των κρατικών δυνάμεων στο εσωτερικό της επικράτειας, με σκοπό την ενίσχυση της δυναμικής του κράτους στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Πολλές φορές μάλιστα, σχετίζεται η παράμετρος της ευρωπαϊκής ισορροπίας, ως αποτέλεσμα μιας ανάπτυξης της εσωτερικής συνοχής των κρατών. Το πιο σημαντικό όμως, είναι το ότι οι μηχανισμοί της αστυνομίας, λειτουργούν “ενισχύοντας ένα διακρατικό ανταγωνισμό, καθώς έργο τους είναι η αποτροπή συσχετισμών δυνάμεων, που θα είχαν αντίστροφα αποτελέσματα από τα εκάστοτε κρατικά συμφέροντα” (Foucault 2009: 314-15). Ταυτοχρόνως, στα πλαίσια της αστυνομίας αναπτύσσεται και η στατιστική, ως η δυνατότητα σύγκρισης μεταξύ των κρατών. Είναι το μέσο ενορχήστρωσης αυτής της ευρωπαϊκής ισορροπίας, καθώς αναπτύσσει μια αρχή αποκρυπτογράφησης των συγκροτητικών δυνάμεων του κράτους. Η αστυνομία, όπως αναφέρει ο Foucault, έκανε απαραίτητη αλλά και εφικτή την στατιστική, οδηγώντας για πρώτη φορά σε μια κρατική συνειδητότητα.

¹¹ Η άλλη τεχνολογική συναρμογή αποτελείται από την πολυ-επίπεδη διπλωματία και τον επαγγελματικό στρατό, θέτοντας την τέχνη διακυβέρνησης, σε ένα πεδίο ανταγωνιστικών δυνάμεων (Foucault 2009: 312).

Έτσι από την γενική εικόνα της έκφρασης της κυβερνητικότητας σε συνάρτηση με την άλλη τεχνολογική συναρμογή (υποσημείωση 11), είναι εφικτή η μετάβαση στον συγκεκριμένο ρόλο ενορχήστρωσης της κοινωνίας, και κατ' επέκταση της πόλης, που αναλαμβάνουν οι λειτουργίες της αστυνομίας. Φυσικά, η εξέλιξη της εντός των ευρωπαϊκών κρατών, παρουσιάζει ορισμένες διαφοροποιήσεις¹², αναδεικνύοντας όμως σε εξαιρετικού ενδιαφέροντος την περίπτωση της Γερμανίας. Εκεί εντοπίζεται μια ιδιαιτερότητα, λόγω του εδαφικού κατακερματισμού και της δομής του *μικροκράτους εργαστηρίου*, ως ένα κατεξοχήν προνομιακό πεδίο πειραματισμού, το οποίο τροφοδοτείται από μια εντατική παραγωγή γνώσης γύρω από τον τομέα της αστυνομίας. Τα πανεπιστήμια στην Γερμανία, παίζουν έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο, δίνοντας την δυνατότητα μιας άμεσης μετάβασης από την θεωρία στην πρακτική της διακυβέρνησης. Το σημείο αυτό μπορεί να κάνει ακόμα πιο ξεκάθαρη τη σχέση γνώσης-εξουσίας, και πως αναπτύσσεται η παραγωγή πανεπιστημιακής γνώσης για την διακυβέρνηση των υποκειμένων, καθώς από το 1520 έως το 1850, δημοσιεύονται περισσότεροι από 4000 τίτλοι, στον τομέα της *επιστήμης της αστυνομίας* [Polizeiwissenschaft] (Foucault 2009: 330 n.11). Όμως η ιδανική μορφή ενός αστυνομικού κράτους, περιγράφεται για πρώτη φορά κατά τον Foucault το 1611, σε ένα κείμενο του Turquet de Mayerne¹³, “ορίζοντας την αστυνομία ως οτιδήποτε κοσμεί την πόλη, καθετί που της δίνει μορφή και μεγαλείο” (Foucault 2009: 319). Βλέπουμε λοιπόν πως το ζήτημα της διακυβέρνησης συγκροτείται σε ένα σώμα επιστημονικού διαλόγου, εξαρχής αλληλένδετο με την ανάπτυξη των πόλεων και την διαχείριση της αστικότητας. Ο θεσμός της αστυνομίας παίζει τον ρόλο μιας αξιωματικής αρχής για τις ροές της επιθυμίας και της παραγωγής. Το πεδίο της στατιστικής, ήδη από την ανάδυση των πρώτων μορφών καπιταλιστικής οργάνωσης, συμβάλει σε αυτό που ονομάσαμε επανεδαφικοποίηση της γνώσης, λειτουργώντας ως μια “γείωση” των ιδεών σε επιμέρους οικολογίες της αστικής πραγματικότητας. Υπό ένα άλλο πρίσμα, διαμορφώνει ένα σύνολο από τεχνικές παρέμβασης, ώστε η μορφή της κρατικής οργάνωσης να αναδύεται μέσα στα ίδια τα υποκείμενα, χωρίς να απαιτείται κάποιο είδος επιβολής, διανοίγοντας για την τέχνη διακυβέρνησης την δυνατότητα υπολογισμού σε ένα σύνολο από πολλαπλές κατακερματισμένες σφαίρες της καθημερινότητας.

¹² Αναφορικά με το αν η βαρύτητα της διακυβέρνησης προσανατολίζεται εξολοκλήρου στη διπλωματία όπως το παράδειγμα της Ιταλίας, με απουσία της άλλης τεχνολογικής συναρμογής, ή αν η προβληματοποίηση της έγκειται στην άμεση διοικητική πρακτική, όπως στην Γαλλία λόγω της πρόωρης εδαφικής ενότητας που απέκτησε (Foucault 2009: 317-318).

¹³ Ο συγκεκριμένος συγγραφέας συνέλαβε την διακυβέρνηση μέσω τεσσάρων “μεγάλων γραφείων” [great offices]: της δικαιοσύνης, του στρατού, των οικονομικών και της αστυνομίας, ενώ ειδικότερα ο ρόλος της τελευταίας, συγκροτούνταν από τέσσερα διαφορετικά πεδία πρακτικής. Πρώτον, σε ένα γενικό επίπεδο με την καθοδήγηση, την εκπαίδευση και τον επαγγελματικό προσανατολισμό των νέων, διαμορφώνοντας ένα συνολικό πλαίσιο εξουσίας και καθορισμού της ζωής των υποκειμένων. Δεύτερο κατά σειρά πεδίο, ήταν αυτό της φιλανθρωπίας, της δημόσιας υγιεινής και της δημόσιας ασφάλειας, με την πρόληψη και αντιμετώπιση ατυχημάτων. Τρίτον, ένα σύνολο από μηχανισμούς και διαδικασίες που ασκούσαν πολιτικές ρύθμισης των αγορών και της βιομηχανίας. Τέταρτον, ένα σύνολο από διαδικασίες, που επιχειρούν να εποπτεύσουν την μορφή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος της γης, αλλά και να ελέγξουν τους τρόπους που γίνονται οι αγοραπωλησίες.

Συνολικά λοιπόν, η αστυνομία επιφορτίζεται για τον Michel Foucault να διαγράψει “ένα κύκλο, που ξεκινά από το κράτος ως δύναμη της ορθολογικής και υπολογισμένης παρέμβασης προς τα υποκείμενα, και επιστρέφει σε αυτό ως αναπτυσσόμενες δυνάμεις, ή δυνάμεις προς ανάπτυξη, διαπερνώντας τις ζωές των υποκειμένων, και ανάγοντάς τες πλέον σε κάτι πολύτιμο για το κράτος” (Foucault 2009: 327). Ο κύκλος αυτός αποτελεί ένα χωροχρονικό διάγραμμα, το οποίο μεταβάλλεται διαφοροποιώντας είτε την παράμετρο του χρόνου (ιστορική περίοδος), είτε την παράμετρο του χώρου (εδαφική περιοχή). Η “αρχιτεκτονική” του κάθε διαγράμματος, αναλόγως με τις τιμές που θα δώσουμε, διαμορφώνει τις διάφορες μορφές της τέχνης διακυβέρνησης. Από τον 18ο αιώνα, οι μηχανισμοί της αστυνομίας σχετίζονται όλο και περισσότερο με την αστικοποίηση του εδάφους, αναδεικνύοντας σε ένα προνομιακό πεδίο γνώσης της κυβερνητικότητας τον χώρο της πόλης. Ο δρόμος, η αγορά, η βιομηχανία, η κατοίκηση και η αναψυχή, συνθέτουν διαφορετικούς σχηματισμούς λειτουργιών, οι διαδικασίες των οποίων ελέγχονται, κινητοποιούνται και οργανώνονται μέσω της αστυνομίας, οδηγώντας στην διατύπωση από τον Jean Domat, ότι “η αστυνομία είναι το μέσο για να δημιουργούμε πόλεις και τόπους, όπου οι άνθρωποι έχουν την δυνατότητα συγκέντρωσης και επικοινωνίας, ρυθμίζοντας και καθιστώντας εφικτό το αστικό ύπαρχειν”. Η προσέγγιση αυτή, οδηγεί τον Foucault στο συμπερασματικό σχόλιο ότι από τον 19ο αιώνα και έπειτα, η έννοια του “αστυνομεύω” αποκτά ταυτόσημη σημασία με την έννοια του “αστικοποιώ” (Foucault 2009: 336-337). Έτσι, αν το “αστυνομεύω” συνιστά έκφραση μιας μορφής κυβερνητικότητας του κρατικού λόγου, και το “αστικοποιώ” είναι συνυφασμένο με μια διαγραμμάτιση συμπεριφορών και λειτουργιών, τότε η μελέτη του δεύτερου καθίσταται ικανή, να φέρει στην επιφάνεια επιπλέον αναλυτικές κατηγορίες για την εξέλιξη της πρώτης. Σε κάθε περίπτωση, την περίοδο ανάδυσης του θεσμού της αστυνομίας, ο χώρος εξακολουθεί να γίνεται αντιληπτός ως συνέπεια της ανθρώπινης δραστηριότητας, και άρα αποτελεί περισσότερο πεδίο φροντίδας ή επέμβασης. Απουσιάζει ακόμα η έννοια της πολεοδομίας [town planning], κάνοντας αδύνατη τη σύλληψη της δυνατότητας σχεδιασμού του χώρου, πέρα από την απλή ρύθμιση ενεστώτων σχέσεων. Ο 20ος αιώνας λοιπόν, θα λέγαμε ότι καινοτομεί σε ακριβώς αυτό το πεδίο γνώσης. Συγκροτείται για πρώτη φορά μια συνεπής και συστηματική επιστημονική πειθαρχία, επιτυγχάνοντας την επεξεργασία δεδομένων της στατιστικής, την οργάνωση και σύνθεση των διαφορετικών λόγων διακυβέρνησης, σε ένα επίπεδο που να μπορεί να αναγνωρίζεται ως μέθοδος, οδηγώντας στην μετάβαση από το διαγραμματικό στο μηχανικό στοιχείο.

Η καπιταλιστική μηχανή “απαίτησε την παραγωγή υποκειμένων που φαντάζονται τους εαυτούς τους αυτόνομους, αυτοκυριαρχούμενους, οριοθετημένους ατομικούς δρώντες· και η ριζοσπαστική σκέψη χρειαζόταν να θέσει υπό αμφισβήτηση αυτή τη φαντασιακή σχέση μέσω της σημειωτικής ή μια συγκεκριμένης εκδοχής της (γαλλικής) ψυχανάλυσης” (Rose, O' Malley & Valverde

2006: 85). Η μελέτη λοιπόν της πόλης ως καθεστώσ σημείων, μας εξυπηρετεί στην αποτύπωση του αστικού διαγράμματος, το οποίο αποτελεί μια συνθήκη δυνατότητας για την μετατροπή των λόγων διακυβέρνησης σε πόλη, σε ένα συγκροτημένο σύνολο που χωρομετρεί το πιθανό. Ο διαγραμματισμός καθιστά εφικτή την ανάπτυξη μηχανισμών και διαδικασιών που θα ενδυναμώσουν, μέσω του χώρου, αυτό που αναφέρθηκε από του Osborne & Rose ως ένα είδος κοινωνικότητας και πολιτικότητας, και μπορεί να οδηγήσει στην ψευδαίσθηση της αυτοκυβέρνησης των ατόμων. Δηλαδή στην υποχώρηση του κράτους από το επίπεδο του ορατού, και στην ανάπτυξή του εντός ενός “υπόγειου” δικτύου μοριακών σχέσεων εξουσίας, που συνθέτουν τα υποκείμενα και τις πρακτικές τους.

2.4 Σύνοψη δευτέρου κεφαλαίου

Συνοψίζοντας, είδαμε πως οι ερωτήσεις του Michel Foucault μπορούν να σχηματοποιήσουν ένα επίπεδο εννοιών, μέσα στο οποίο θα τοποθετηθεί μια προσπάθεια μελέτης της αστικής σκέψης. Μέσα από τα χαρακτηριστικά της έννοιας της εξουσίας, ως μικροφυσική, διάχυτη στρατηγική, με διαδικασίες κατανομής, σύνθεσης, ταξινόμησης και κανονικοποίησης, είναι ευδιάκριτο το ότι ο χώρος της πόλης, είναι αποτέλεσμα του βαθμού συνειδητότητας κάθε κοινωνίας για τους μηχανισμούς αυτούς, της γνώσης δηλαδή σε συνάρτηση με την εξουσία. Και καθώς ο χώρος αποτελεί μια μορφή τροπικότητας της εξουσίας, σκοπός αυτής της γνώσης ήταν η μείωση της απόστασης ανάμεσα σε μια αλήθεια, ή εναλλακτικά σε έναν λόγο διακυβέρνησης, και μια πραγματικότητα της πόλης. Αναπόφευκτα λοιπόν, η μελέτη και διερεύνηση των χωρικών δυνατοτήτων εντάσσεται στα πλαίσια αναζήτησης και συγκρότησης της ιδανικής διακυβέρνησης. Ιδανικής, από την άποψη ότι θα επιχειρεί την μεταφορά ιδεατών στρατηγικών και λειτουργιών, σε ένα χώρο τεσσάρων διαστάσεων, με μεταβλητό και βέλτιστο τρόπο.

Ένα παράδειγμα που ταιριάζει σε μια τέτοια περιγραφή, είναι η πανοπτική φυλακή του Bentham. Για τον Deleuze, η ανάλυσή της από τον Michel Foucault, αναδεικνύει το γιατί το πανοπτικό σύστημα αποτελεί ένα διάγραμμα των σχέσεων εξουσίας, “μια έκθεση των σχέσεων δύναμης που συγκροτούν την εξουσία” (Deleuze 2005: 71-72). “Το πανοπτικό σύστημα δεν είναι απλώς ένας αρμός, ένας εναλλάκτης ανάμεσα σε ένα μηχανισμό εξουσίας και σε μια λειτουργία. Είναι ένας τρόπος να μπαίνουν σε λειτουργία. Είναι ένας τρόπος ενεργοποίησης των σχέσεων εξουσίας μέσα σε μια δραστηριότητα, και μια δραστηριότητα μέσω αυτών των σχέσεων” (Foucault 2008: 273). Αυτός είναι και ο πυρήνας ορισμού ενός αστικού διαγράμματος, καθώς εκτός της φυλακής, παρόμοιες λογικές επενδύουν το σύνολο των χώρων της πόλης. Έτσι το διάγραμμα, ή αφηρημένη μη-

χανή όπως το ορίζει ο Deleuze, είναι “ένας χάρτης σχέσεων δύναμης, χάρτης πυκνότητας και έντασης, που επενεργεί μέσω μη εντοπίσιμων πρωτογενών συνδέσεων και διεισδύει σε κάθε σχέση ενός σημείου με ένα άλλο” (Deleuze 2005: 72), δίνοντας μας την μορφή εδαφικοποίησης της διακυβέρνησης.

Το διάγραμμα λοιπόν, είναι το μέσο για να δούμε την συγκρότηση της έννοιας πόλη, ως σύνολο ιδεών που αναζητούν μια κατάλληλη χωρική έκφραση, την στιγμή που πεδία και αναφορές συναντώνται σε ένα πλαίσιο ρευστότητας. Άλλωστε, η ανάλυση του εμπειρικού υλικού, στοχεύει ακριβώς στην ανάδειξη ενός τρόπου σύνδεσης της τέχνης διακυβέρνησης, με διαδικασίες παραγωγής γνώσης γύρω από την αστική πραγματικότητα. Η διάκριση του υλικού σε δύο ενότητες που περιγράφουν διαφορετικούς προσανατολισμούς της αστικής σκέψης (γίγνεσθαι αφηρημένο – γίγνεσθαι συγκεκριμένο), έχει ως στόχο να συλλάβει σημεία ανάδυσης δημιουργικότητας και πως αυτά μπλοκάρουν από μηχανισμούς που χαρακτηρίζουν κάθε μικτό καθεστώς σημείων. Φέρνοντας στην επιφάνεια σημεία αυτής της διαδοχής και τοποθετώντας τα σε μια χρονική αλληλουχία, είναι εφικτό να αναγνωρίσουμε το πώς ο στοχασμός μιας κοινωνίας για τις πρακτικές και τις ιδέες της, δομεί λόγους οι οποίοι μετασχηματίζονται ερχόμενοι σε επαφή με διαφορετικά πεδία γνώσης. “Κάθε διάγραμμα είναι εντέλει διακοινωνικό και εν τω γίγνεσθαι. Δεν λειτουργεί ποτέ για να αναπαραστήσει έναν προϋπάρχοντα κόσμο, αλλά για να παράξει ένα νέο τύπο πραγματικότητας, ένα νέο μοντέλο αλήθειας” (Deleuze 2005: 70). Μια διαδικασία δηλαδή που μπορεί να χαρακτηρίζει συνολικά έναν ιστορικό σχηματισμό και επιχειρεί να συλλάβει ένα τμήμα της μετάβασης στον επόμενο, όχι με την μορφή της πρόβλεψης αλλά με την έννοια της διεύρυνσης του κοινωνικού ορίζοντα μέσα από ρωγμές στο υπάρχον καθεστώς αλήθειας και γνώσης, μέσα από καινοτόμους συνδυασμούς και συσχετίσεις σημείων.

Κεφάλαιο τρίτο: Η απεδαφικοποίηση της αστικής σκέψης

3.1 Μικρή ανασκόπηση της πολεοδομικής σκέψης του 19ου αιώνα

Διατρέξαμε με ιλιγγιώδη ταχύτητα κάποιες παραμέτρους που διαμορφώνουν το έδαφος της σκέψης του 20ου αιώνα και αποκομίσαμε μια εικόνα για τις αρχές του καθεστώτος σημείων που συγκροτεί την “νεωτερική πόλη”. Τοποθετήσαμε θεμελιώδεις έννοιες σε ένα πρωτογενές σύστημα συσχετίσεων και αναγνωρίσαμε μια μέθοδο για το πώς μπορεί να μελετηθούν εντός ενός σώματος γνώσης διαφορετικοί μηχανισμοί υποκειμενοποίησης. Η “πόλη του μοντερνισμού” είναι η πορεία της σκέψης πάνω στην αστική διευθέτηση των πληθυσμών και αποτελεί ένα οργανικό τμήμα του διαλόγου που είδαμε να ξεκινά τον 17ο αιώνα μέσα από την ανάλυση του Foucault. Για να φτάσουμε όμως στις αρχές του 20ου αιώνα και σε αυτό που ονομάσαμε κίνηση απεδαφικοποίησης, προηγείται ένας αιώνας σημαντικών εγχειρημάτων γύρω από τον χώρο της πόλης. Ο 19ος αιώνας είναι “η αφετηρία των γνωρισμάτων της σύγχρονης αστικότητας, καθώς παράγοντες όπως η πληθυσμιακή συγκέντρωση, η εκτεταμένη προαστιακή ανάπτυξη, η φόρτιση αξόνων κυκλοφορίας, η τυποποίηση, η ανάπτυξη των μεθόδων κατασκευής και της βιομηχανίας υλικών” (Καρύδης 2008: 81), συντελούν σε μια συνολική ρήξη με το παρελθόν ή από μια άλλη οπτική στην προετοιμασία μιας νέας αντίληψης για την πόλη. Τα γνωρίσματα αυτά συγκροτούν μαζί με τα διαφορετικά χωρικά μοντέλα που παράγονται, ένα πεδίο πιο άμεσης διασύνδεσης του χώρου με το κοινωνικό γίνεσθαι, καθώς σηματοδοτούν ένα σύνολο αρνητικών συμπτωμάτων για την συνύπαρξη των ανθρώπων (κοινωνικός διαχωρισμός, αποξένωση, προβλήματα υγιεινής, ψυχολογική αλλοτρίωση), τα οποία προσεγγίζονται μέσα από χωρικές αναζητήσεις. Στην ουσία πρόκειται για τις πρώτες προσπάθειες ορθολογικής συσχέτισης της κοινωνικής και της βιομηχανικής παραγωγής, διανοίγοντας μια νέα προοπτική για την σταδιακή υλοποίηση του νεωτερικού κόσμου.

Αρχικά η κατάρρευση του φεουδαλικού συστήματος στην Ευρώπη, φέρνει αντιμέτωπες τις κοινωνίες με το ζήτημα της ιδιοκτησίας της γης, γεγονός που επηρεάζει άμεσα τις παραμέτρους της αστικής ανάπτυξης. Εντός του 19ου αιώνα συντελείται μια δομικού χαρακτήρα μεταβολή, καθώς η αναζήτηση ενός νομικού καθεστώτος για την ιδιωτικοποίηση των χώρων της πόλης, οδηγεί σε “μια θεμελιακή αλλαγή του χαρακτήρα δημόσιου και ιδιωτικού, διαμορφώνοντας έναν σαφή και διακεκριμένο ορισμό. Δεν υπάρχουν πλέον οι ενδιάμεσες μορφές ημι-δημόσιου και ημι-ιδιωτικού χώρου και προωθείται μια λειτουργική εξειδίκευση η οποία παράγει συγκεκριμένους κανόνες συμπεριφοράς” (Καρύδης 2008: 81). Από μια άποψη η μεταβολή αυτή μπορεί με γλαφυρό τρόπο να περιγράψει μια αλυσίδα συσχετίσεων για τις μορφές έκφρασης και περιεχομένου, που συναντώνται στη γενετική και τη μετασχηματιστική συνιστώσα. Το νομικό δίκαιο και οι πρώιμες μορφές αστικού δι-

καίου, μετασχηματίζουν τις πόλεις και αναδύονται τύποι συμπεριφορών, οι οποίοι επιβάλλονται μέσα από την ίδια την φύση των χώρων. Παράγουν περιεχόμενα, συμπεριφορές και τάσεις που σχετίζονται τόσο με το ζήτημα της επιβολής στον δημόσιο χώρο όσο και με το ζήτημα της προστασίας της ιδιωτικής πρωτοβουλίας σε ένα περιβάλλον που θα μπορεί να αναπτυχθεί και να παράξει πλούτο. Το παράδειγμα της διάνοιξης της Regent's Street στο Λονδίνο (1814) και η ανάπλαση του κέντρου του Παρισιού από τον βαρόνο Haussmann (1853-1869), αποτελούν δύο περιπτώσεις που ο σχεδιασμός του χώρου συναντάται με ένα πολυεπίπεδο σύμπλεγμα μηχανισμών. Η χωρική οργάνωση ενσωματώνει πλέον πολιτικές και οικονομικές πτυχές, επιχειρώντας να διευρύνει τα όρια επιρροής της σε νέους συνδυασμούς. Ενδεικτικά έχει σημασία να αναφερθεί ότι για πρώτη φορά σε αυτά τα δύο παραδείγματα εμπλέκονται οι χρηματαγορές και ο ιδιωτικός τομέας για την κάλυψη των επενδυτικών αναγκών, με αποτέλεσμα την διαμόρφωση ενός πρωτογενούς real estate, το οποίο μέσα από μια συνολική οργάνωση των χρήσεων και των παραμέτρων της παρέμβασης, εκτινάσσει τις αξίες γης εντός ενός άμεσα κερδοφόρου πλαισίου και δημιουργεί μια μεσαία τάξη. Ταυτοχρόνως όμως, η ιστορική πορεία των εν λόγω αστικών συνόλων αναδεικνύει και σημαντικές πολιτικοκοινωνικές συνέπειες. Στο Λονδίνο ο οδικός άξονας της Regent's Street λειτουργεί 40 χρόνια μετά ως ένα υγειονομικό όριο για την εξάπλωση της πανούκλας, περιορίζοντας την πλειοψηφία των κρουσμάτων στις φτωχογειτονιές του Soho ανατολικά της οδού. Στο Παρίσι αντίστοιχα, μια έκφανση της σημασίας της ανάπλασης αναδύεται αν λάβουμε υπόψη ότι η Παρισινή Κομμούνα του 1871 λαμβάνει χώρα στις περιοχές που δεν επενέβη ο χωροταξικός σχεδιασμός, ο οποίος είχε εκτοπίσει βίαια πάνω από 25.000 εργάτες και βιοτέχνες από το κέντρο της πόλης¹⁴. Είναι η περίοδος που αναδεικνύεται ο στρατηγικός ρόλος του χώρου στην διαχείριση των πληθυσμών και γίνεται ένα θεμελιώδες εργαλείο με πολλαπλές επιπτώσεις για την χειραγώγηση κοινωνικών παραμέτρων του αστικού περιβάλλοντος.

Σε κάθε περίπτωση η χωρική ιστορία του 19ου αιώνα είναι πλούσια σε παραδείγματα, όπως το έργο των σοσιαλιστών ουτοπιστών ή η χωροταξική οργάνωση των αμερικανικών πόλεων¹⁵. Το γεγονός πως δεν αναφερθήκαμε σε αυτά, δεν μειώνει την επιρροή που άσκησαν στη διαμόρφωση της μοντερνιστικής σκέψης, αλλά θα προϋπόθεταν μάλλον μια αυτόνομη διερεύνηση υπό το πρίσμα της σκέψης στην πολιτική οικονομία του 18ου και 19ου αιώνα. Μια απλή αναφορά τους ως προάγγοι ενός αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού κινήματος θα υποτιμούσε τον κοινωνικό αντίκτυπο που είχαν την εποχή που αναπτύχθηκαν και θα συσκοτίζε τον ρόλο που έπαιξαν στη συγκρότηση

¹⁴ Για περισσότερες πληροφορίες γύρω από τις αναπλάσεις σε Λονδίνο-Παρίσι και της σημασίας τους για την συγκρότηση της σύγχρονης πόλης βλέπε στο Καρύδης, Ν. (2008) *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας* Αθήνα: εκδόσεις Παπασωτηρίου σελ. 86-100.

¹⁵ Επίσης σημαντικό σημείο είναι το πως λειτουργεί η κατασκευαστική βιομηχανία με την επέκταση του ουρανοξύστη, ως ένα μοντέλο που επιτυγχάνει τον πολλαπλασιασμό της κερδοφορίας της γης. Περισσότερα βλ. στο Benevolo, L. (2000) *History of modern architecture. Volume one* Massachusetts: The M.I.T. Press pp. 191-251

των βιομηχανικών κοινωνιών, απλουστεύοντας σημεία με πολύμορφες συνάψεις.

3.2 “Η μορφή ακολουθεί την λειτουργία”

Η αρχή του 20ου αιώνα βρίσκει τις κοινωνίες “μεθυσμένες” από τους φρενήρεις ρυθμούς της βιομηχανικής παραγωγής. Οι ρυθμοί αυτοί παρήγαγαν μια διεύρυνση των δυνατοτήτων του υλικού κόσμου. Μπορεί να υπήρξε μια κοινωνική τεχνολογία που κατέστησε δυνατή αυτή την διεύρυνση, τα αποτελέσματά της όμως παρέμεναν προνόμιο της αστικής τάξης, κρατώντας σε ένα καθεστώς ανέχειας την πλειοψηφία των πληθυσμών και κάνοντας τους αποδέκτες μόνο των αρνητικών συνεπειών της νεωτερικότητας και της αστικοποίησης. Η συνθήκη αυτή γίνεται ένα πρόσφορο πεδίο για επεξεργασία των σοσιαλιστικών ιδεών μέσω ενός ρεύματος σκέψης που αναπτύσσεται στην τέχνη και στην τομή της τελευταίας με την αρχιτεκτονική και την βιομηχανία. Αρχικά βλέπουμε στην πρώτη δεκαετία του 1900 να αποτελεί πλέον βεβαιότητα για την καλλιτεχνική δημιουργία το επικείμενο *τέλος της αναπαράστασης*, γεγονός που διανοίγει το υποκείμενο σε μια απειρία νέων μορφών για τους μορφικούς όρους της υλικότητάς του. Άλλωστε κεντρικό πρόταγμα της κριτικής της αναπαράστασης είναι η αξίωση για μια διαδικασία ανανέωσης μέσω της τέχνης. Ένας μηχανισμός επιφορτισμένος να διευρύνει τον αντιληπτικό ορίζοντα του ατόμου για την πραγματικότητα του - εφόσον επιδιώκει να επιτελεί την ενέργεια της “δημιουργίας”. Αν το συγκεκριμένο επίπεδο αφορά μια διεργασία και αναζήτηση ανάμεσα σε μορφικά χαρακτηριστικά της έκφρασης, το επίπεδο των ιδεών όπως το συναντάμε στις πολιτικές επιστήμες γίνεται ένα πλαίσιο που επιδιώκει την ανανέωση των περιεχομένων για τον ιστορικό σχηματισμό που μας αφορά. Αναδύεται λοιπόν η έκφανση της αμοιβαίας προϋπόθεσης μεταξύ των δύο μορφών της γνώσης, γιατί ένα καθεστώς σημείων λόγου όπως των πολιτικών επιστημών γίνεται αντιληπτό ως ένας μη ρηματικός σχηματισμός, ως μια πρώτη ύλη που ο καλλιτέχνης προσπαθεί να εκφράσει. Η μοντέρνα τέχνη μέσα από διάφορα έργα στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου, ασκεί μια συνολική κριτική στα θεμελιώδη στοιχεία της καλλιτεχνικής δημιουργίας σε σχέση με την αισθητική και το ωραίο, ακολουθώντας θα λέγαμε μια κριτική στάση που με παρόμοιο τρόπο συναντάμε στο επίπεδο των ανθρωπιστικών επιστημών. Μια αναλογία δηλαδή με την κριτική του Μαρξ στις βασικές αρχές της πολιτικής οικονομίας όπως αυτή είχε συγκροτηθεί από τον Adam Smith, τον Ricardo και τον Malthus.

Το κριτικό πρίσμα της τέχνης όμως δεν εξαντλείται σε μια αισθητική ανανέωση, αλλά διακλαδώνεται σε ένα πλήθος πεδίων, προσπαθώντας, ακριβώς επειδή διαπνέεται από αμιγώς νεωτερικά ιδεώδη, να έρθει σε μεγαλύτερη εγγύτητα με το κοινωνικό σώμα. Δεν είναι τυχαίο το ότι οι δια-

φορετικές καλλιτεχνικές προσεγγίσεις που συγκροτούν την μοντέρνα τέχνη προσδιορίζονται ως *κινήματα*, τα οποία μάλιστα αρθρώνουν έναν συγκεκριμένο λόγο τόσο για το έργο τους όσο και για τον ρόλο που επιδιώκουν να διαδραματίσουν στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η μοντερνιστική πόλη και το κίνημα στην πολεοδομική σκέψη για την ανασύσταση της αστικής πραγματικότητας αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα καθώς τοποθετείται κριτικά σε σχέση με την “άστοχη” διακοσμητική αισθητική που επικρατεί στις πόλεις, αντιτίθεται στην αργή εξάπλωση λειτουργιών που θα μπορούσαν να διευκολύνουν την βιομηχανική παραγωγή και κάνει αντικείμενο αναστοχασμού τον τρόπο που διευθετούνται οι όροι της κοινωνικής αναπαραγωγής. Οι τρεις άξονες που αποτυπώθηκαν, δίνουν μια πρωταρχική εικόνα για το πώς εκκινεί η κίνηση απεδαφικοποίησης της σκέψης, καθώς τοποθετεί το αστικό ζήτημα διακρίνοντας τρεις ξεχωριστές ενότητες οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να κλύψουν στο σύνολό της την νεωτερική πραγματικότητα. Ενσωματώνονται σε ένα αυτόνομο πεδίο διερεύνησης εκτάσεις ορατότητας και ταυτόχρονα ετερογενείς σχηματισμοί λόγου, υλικού σχηματισμοί και λειτουργίες που δεν έχουν αποκτήσει συγκεκριμένη μορφή και διακριτή υπόσταση.

Το πρώτο σημείο που έχει σημασία να σταθούμε, είναι η διατύπωση του Αμερικάνου αρχιτέκτονα Louis Sullivan ότι “η μορφή θα πρέπει να ακολουθεί την λειτουργία” (Sullivan 1896: 408), ένα αξίωμα κεντρικό στις αναζητήσεις για την μοντέρνα αρχιτεκτονική και πολεοδομία. Φέρει, ως σχηματισμός λόγου πέραν της νετερμινιστικής φύσης ή αντικειμενικής αλήθειας που αξιώνει, μια ιδιαίτερη διάσταση. Αναιρεί τις μορφικές προ-τυποποιήσεις της έκφρασης ανάγοντας την λειτουργία σε ρυθμιστή των υλικών διατάξεων. Ευθυγραμμίζεται με ένα σκεπτικό μέγιστης οικονομίας απαλλαγμένης από διακοσμητικούς σχεδιαστικούς χειρισμούς οι οποίοι αποτελούν σπατάλη. Όμως τί συνιστά μια λειτουργία; Δεν αποτελεί την έκφραση ενός δεδομένου κοινωνικού περιβάλλοντος; Η λειτουργία της παραγωγής είναι έκφραση της εκάστοτε κοινωνίας πριν ακόμα αποκτήσει σημειωτική μορφή, η οποία όσο συλλαμβάνει άλλο τόσο παράγει μορφές περιεχομένων. Η έννοια της μοντερνιστικής πόλης είναι έκφραση της κοινωνίας και περιγράφει μια συγκεκριμένη λειτουργία, τη λειτουργία της σύγχρονης συνύπαρξης στην οποία πρέπει να υποταχθεί η μορφή του περιεχομένου, δηλαδή του κτισμένου περιβάλλοντος και της υπόστασης του περιεχομένου που αναδύεται στο νεωτερικό υποκείμενο. Έτσι βλέπουμε την λειτουργία να ανάγεται σε απαράβατο κανόνα για τον σχεδιασμό της πόλης αλλά και των αντικειμένων που εξοπλίζουν την καθημερινή πρακτική των ατόμων. Επιδιώκει να ορίσει την παραγωγή της πόλης σε μια ανεξαρτησία από θεμελιωμένες αρχές του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, εντοπίζοντας στην βιομηχανία ένα παράδειγμα αγνής συναρμογής της ύλης με τις ποικίλες λειτουργίες που εμπλέκει. Για τον Sullivan λοιπόν “το κτίριο δεν θα πρέπει να διακόπτει την κίνηση της πόλης και η αρχιτεκτονική δεν θα πρέπει να σταματά ούτε να απομονώνει, αλλά να φιλτράρει και να εντατικοποιεί τη ζωή” (Argan 2008: 225). Η βιομηχανική επανάσταση συγκροτεί το κυρίαρχο παράδειγμα για αυτές της λειτουργίες που αφορούν τον αστικό

χώρο. Η κίνηση και η ταχύτητα, οι ποιότητες των στάσεων και το πώς αυτές δεν θα επιβαρύνουν την κυκλοφορία γίνονται οι βασικοί όροι του προβλήματος για το νόημα της πόλης. Στον πυρήνα του είναι η διαχείριση των πληθυσμών, όμως μέσω της αρχιτεκτονικής αφαιρείται το συγκρουσιακό πολιτικό γίνεσθαι και επιχειρεί να τοποθετηθεί σε ένα ουδέτερο επιστημονικό πεδίο. Η ανέχεια και οι κακές συνθήκες διαβίωσης των εργατών αναγνωρίζονται ως λανθασμένες μορφικές επιλογές και όχι ως πολιτικοί προσανατολισμοί της φιλελεύθερης τάξης πραγμάτων. Κατ' αυτόν τον τρόπο διανοίγεται για την τέχνη διακυβέρνησης μια παράπλευρη οδός για τις διαδικασίες της και για το πώς μπορεί να στοχαστεί κανείς για τους μηχανισμούς της.

Μέσα λοιπόν από μια απλή απόφαση για την πρωτοκαθεδρία της λειτουργίας έναντι της μορφής η οποία θα αναδυθεί ως αποτέλεσμα της πρώτης, μετατοπίζεται ο διάλογος για την πόλη στο ουσιώδες. Στο πώς δηλαδή θα συγκροτήσουμε την πόλη με βάση την καπιταλιστική παραγωγή. Οι εξελίξεις στην τέχνη έρχονται να διευκολύνουν αυτή την μετάβαση. Η τέχνη ως η βασική πηγή έμπνευσης για τις μορφές έκφρασης της νεωτερικότητας, μέσα από τα έργα και τους λόγους που αρθρώνει για το ωραίο και το αισθητικά άρτιο της σύγχρονης εποχής, αναδεικνύει τη δυνατότητα της αφαίρεσης. Ένα παράθυρο δηλαδή για την πραγματικότητα, μέσα από το οποίο είναι εφικτό να προσεγγιστεί ακριβέστερα το βαθύτερο νόημα των πραγμάτων. “Πρέπει να γνωρίσουμε την έννοια, τη μορφή, τον σκοπό όλων των πραγμάτων του υλικού σύγχρονου κόσμου με την ίδια αλήθεια, με την οποία οι Έλληνες ανάμεσα σε τόσα άλλα, αναγνώρισαν την έννοια, τη μορφή και το σκοπό της κολόνας. Δεν είναι εύκολο να βρούμε σήμερα την ακριβή έννοια και την ακριβή μορφή για τα απλούστερα πράγματα” (Velde 1903: 9). Η παρομοίωση του Henry van de Velde για τον αρχαιοελληνικό κίονα επιχειρεί να ανατρέξει σε μια περίοδο που η οικονομία των μέσων δεν περιόριζε την ανάπτυξη “εύστοχων” δομών. Οι δομές αυτές είχαν τη δυνατότητα να επιτύχουν την τέλεια συναρμογή μορφής, λειτουργίας και υλικού, την ενοποίηση δηλαδή έκφρασης και περιεχομένου. Σε αντίθεση με τον πλουραλισμό των μέσων της νεωτερικότητας που αδυνατεί να κατακτήσει μια ανώτερη βαθμίδα σαφήνειας για τον τρόπο που απαντά στα εκάστοτε προβλήματα της καθημερινότητας, είτε πρόκειται για μια καρέκλα και την έννοια του *κάθεσθαι*, είτε για ένα σπίτι και την έννοια του *κατοικείν*. Αναγνωρίζει λοιπόν σε αυτό το προγραμματικό κείμενο για την “Νέα Τέχνη” (L' Art Nouveau) την ανάγκη για κάθαρση από τα *παρασιτικά φυτά της θρησκευτικής, αυθαίρετης, συναισθηματικής φαντασίας*. Αναδεικνύεται με αυτόν τον τρόπο μια προσπάθεια να συγκεκριμενοποιηθεί και να έρθει στο φως η πραγματική μορφή, απαλλαγμένη από όλα όσα την κρατούν προσκολλημένη στο παρελθόν. Μέσα από την *ορθολογική σκέψη* και την *καλλιτεχνική ευαισθησία* στην πρακτική των υποκειμένων είναι εφικτή μια αλλαγή, καθώς δηλώνεται ρητά από τον συγγραφέα ότι δεν θα πρέπει να περιμένουμε από ένα κοινωνικό σύστημα κάτι το οποίο “μόνο από το βαθύτερο εσωτερικό μας μπορεί να πηγάζει” (Velde 1903: 9). Γίνεται κατανοητή σε ένα πρώτο επίπεδο η ελπίδα

για έναν ανώτερο ατομισμό ο οποίος θα αναλάβει το έργο να δημιουργήσει μια νέα κοινωνική ατμόσφαιρα. Παρόλο που ως λόγος ευθυγραμμίζεται με μια αντίληψη για τον ελεύθερο ατομικό δρώντα, αποποιείται το έργο ενός *κοινωνικού προγράμματος*. Δεν στρέφεται στην ιδέα μιας φιλελεύθερης κοινωνίας, αλλά αναζητά το βάθος ενός ανθρωποκεντρισμού που θα δομήσει τους νέους όρους για το κοινωνικό γίνεσθαι. Από μια άλλη οπτική η εργασία που βασίζεται στην ορθολογική σκέψη και την καλλιτεχνική δημιουργία αποτελεί μια συνθήκη δυνατότητας για το νεωτερικό υποκείμενο και τον υλικό του κόσμο. Συμπυκνώνει μια λειτουργία της νεωτερικότητας μέσω της οποίας μπορεί να αναπτυχθεί μια νέα κοινωνική μορφή.

Η ορθολογική σκέψη βρίσκει την απόλυτη έκφραση της στον μηχανικό κόσμο για το σύνολο της μοντερνιστικής σκέψης¹⁶. Σε αυτόν που παράγεται μέσα από έναν ατελείωτο υπολογισμό, τον κατακερματισμό των αντικειμένων και τον καταμερισμό της εργασίας. Ο Henry van de Velde εκπροσωπεί ένα ρεύμα στην τέχνη και την αρχιτεκτονική που επέδειξε ιδιαίτερη φροντίδα για την λεπτομέρεια. Αναπροσάρμοσε την αντίληψη για το διακοσμητικό στοιχείο αφήνοντας μια παρακαταθήκη που επηρέασε βαθύτατα τον βιομηχανικό σχεδιασμό του επίπλου και των αντικειμένων που εξοπλίζουν την καθημερινότητα του ατόμου. Την ίδια περίοδο το ρεύμα του φουτουρισμού στην Ιταλία διαμορφώνει μια εξίσου συγγενική θέση, η οποία τοποθετείται συνολικά σε ένα μεγαλύτερο εύρος κλιμάκων. Αρχικά γιατί ο λόγος του φουτουρισμού επιλέγει μέσα και διαδικασίες απεύθυνσης σε μεγαλύτερες πληθυσμιακές ομάδες. Το πρώτο φουτουριστικό μανιφέστο δημοσιεύεται το 1909 στην πρώτη σελίδα της γαλλικής εφημερίδας *Le Figaro*. Η συγκεκριμένη κίνηση αναδεικνύει μια τριπλή επιδίωξη: “την καθιέρωση σύνδεσης της πρωτοπορίας με την μαζική κουλτούρα, την πεποίθηση ότι οι τεχνικές και οι στρατηγικές που εμπλέκονται στην μαζική κουλτούρα, θα ήταν στο εξής βασικές και για την διάδοση των πρωτοποριακών πρακτικών και τέλος την προσήλωση στη συγχώνευση καλλιτεχνικών πρακτικών με προηγμένες μορφές τεχνολογίας” (Foster et al. 2009: 90). Με το πρίσμα της μορφής και της λειτουργίας θα λέγαμε ότι το φουτουριστικό κίνημα, επιτυγχάνει μια περαιτέρω επεξεργασία στα νοήματα και την εφαρμογή τους. Η συναρμογή γνώσης και επιστήμης διασυνδέεται με ένα άλλο πεδίο, το οποίο έχει να κάνει με την ανάδυση μιας κουλτούρας. Αναστοχάζεται με βάση τον σκοπό εγκαθίδρυσης του λόγου που αρθρώνει. Ο χώρος, η τέχνη και η τεχνολογία γίνονται χαρακτηριστικά ενός στρατηγικού πλάνου, που επιλέγει ως μέσο δημοσίευσης την πρώτη σε κυκλοφορία εφημερίδα στην Γαλλία. Αξιοποιεί την διαφήμιση, την δημοσιογραφία και την μαζική διανομή, διανοίγοντας μια προοπτική για τις μεθόδους κυβερνολιγοποίησης. Για το πώς δηλαδή μπορεί ένας λόγος για την πόλη και το υποκείμενο που την κατοικεί, να δημιουργήσει ένα πολιτισμικό πλαίσιο ώστε να θεμελιωθεί στην νεωτερική συνείδηση. Και ίσως το πραγματικά

¹⁶ Βλέπουμε το ζήτημα μια θεμελιώδους αναντιστοιχίας που εμφανίζεται και παραπάνω. Δηλαδή ότι υλικές συναρμογές και διατάξεις γίνονται αντιληπτές ως μορφές έκφρασης, οι οποίες επιχειρούν να λειτουργήσουν ως σημαίνοντα συστήματα σε ρηματικούς σχηματισμούς που γίνονται αντιληπτοί ως περιεχόμενα.

νέο που σηματοδοτεί ο φουτουρισμός είναι το γεγονός ότι “προετοίμασε το έδαφος ώστε να ανατρέψει τις παραδοσιακές υποθέσεις σχετικά με την έμφυτη τάση και τη σχέση της πρωτοπορίας με προοδευτικές, αριστεριστικές -βλέπε μαρξιστικές – πολιτικές πεποιθήσεις¹⁷” (Foster et al. 2009: 90). Βλέπουμε λοιπόν την εγγύτητα στην οποία έρχεται η πολεοδομική σκέψη με την διακυβερνησιακή λογική, αφαιρώντας τις υπάρχουσες διαμεσολαβήσεις από ιδεολογικά, επιστημονικά και γνωστικά πεδία.

Σε ένα μεταγενέστερο κείμενο των Antonio Sant' Elia και Tommaso Marinetti ανακοινώνεται η απώλεια της αίσθησης για το μνημειακό, βαρύ και στατικό αναγνωρίζοντας μια ξεκάθαρη ροπή της νεωτερικής κοινωνίας για το ελαφρύ και πρακτικό, το πρόσκαιρο και γρήγορο.

Νιώθουμε ότι δεν είμαστε πλέον οι άνθρωποι των καθεδρικών ναών, των παλατιών και των δικαστικών αιθουσών, αλλά άνθρωποι των μεγάλων ξενοδοχείων, των σιδηροδρομικών σταθμών, των πλατιών δρόμων, των τεράστιων λιμανιών, των αγορών, των φωτισμένων στωών, της ανοικοδόμησης και της εξυγίανσης.

Πρέπει να εφεύρουμε και να χτίσουμε τη φουτουριστική πόλη – που να μοιάζει με ένα μεγάλο, πολυθόρυβο ναυπηγείο και να είναι σε όλα τα μέρη της ευκίνητη ζωηρή, δυναμική. Το φουτουριστικό σπίτι πρέπει να είναι σαν μια τεράστια μηχανή. (Sant' Elia & Marinetti 1914: 28)

Η πόλη με την μορφή που αποκτά στις αρχές του 20ου αιώνα γίνεται αντιληπτή από τους φουτουριστές ως ένα λανθασμένο ανθρωπολογικό πλαίσιο, σε πλήρη αναντιστοιχία με τις ανάγκες του νεωτερικού ανθρώπου. Τα μέσα μαζικής μεταφοράς, η αγορά και οι νέες τεχνολογίες είναι τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά μιας κουλτούρας που αναδύεται και ορίζει καινούριες συνήθειες, συμπεριφορές και ανάγκες. Αναδεικνύεται λοιπόν μια κατηγορία λειτουργιών που βρίσκει ακριβείς υλικές διατάξεις μόνο σε περιορισμένες κλίμακες. Οι συγγραφείς βλέπουν το πρόβλημα μετάφρασης αυτής της δυναμικής σε ευρύτερη κλίμακα, δηλαδή του μετασχηματισμού της μορφής της πόλης και οραματίζονται μια μορφή ναυπηγείου. Πολυθόρυβη και ευκίνητη για να στεγάσει όλα όσα η νέα τάξη πραγμάτων έχει φέρει στο προσκήνιο ως αναγκαιότητες. Όπως το ναυπηγείο παράγει αντικείμενα ικανά να δαμάσουν τους ωκεανούς και να μεταφέρουν πληθυσμούς και υπέρογκα φορτία από την μια άκρη του κόσμου στην άλλη, έτσι και η πόλη θα πρέπει να γίνει ο φορέας παραγωγής ενός πραγματικά νέου κοινωνικού προϊόντος, πλήρως ανεξάρτητου από τους περιορισμούς που θέτει το παρελθόν. Ένα προϊόν σε διαρκή κίνηση, που θα διευρύνει κάθε στιγμή τις δυνατότητες και τα όρια της κοινωνικής αναπαραγωγής. Από την μία μεριά θα μπορούσε να υποστη-

¹⁷ Συνέχεια παραθέματος: “Πράγματι ο φουτουρισμός επρόκειτο να γίνει, στην Ιταλία το 1919, το πρώτο κίνημα πρωτοπορίας του 20ου αιώνα που θα είχε το δικό του πολιτικό και ιδεολογικό σχέδιο ενσωματωμένο στη διαμόρφωση της φασιστικής ιδεολογίας.”

ρίξει κάποιος πώς πλάθουν μια εικόνα πλήρως ολοκληρωτική χωρίς περιθώρια για το τυχαίο εντός της αστικής πραγματικότητας. Μια καλοκουρντισμένη γραμμή παραγωγής που υποστασιοποιείται στα υποκείμενα των πόλεων, ως τα προϊόντα που έχουν σχεδιαστεί να παραχθούν μέσα από διαδοχικά στάδια επεξεργασίας σε διακριτά αστικά σύνολα. Την ίδια στιγμή όμως η κατακλείδα του συγκεκριμένου μανιφέστου διανοίγει μια ενδιαφέρουσα προοπτική, που όσο ανορθολογική μπορεί να μοιάζει σε σχέση με το κεντρικό επιχείρημα μιας πόλης ναυπηγείου, άλλο τόσο μας φέρνει αντιμέτωπους με μια μεταγενέστερη πραγματικότητα. Αναφέρουν πως “... ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της φουτουριστικής αρχιτεκτονικής είναι ότι καταναλώνεται και είναι πρόσκαιρη. Η ζωή του σπιτιού δεν θα διαρκέσει όσο η δική μας, γιατί κάθε γενιά θα πρέπει να χτίζει τη δική της πόλη” (Sant’ Elia & Marinetti 1914: 30). Η ανανέωση του υλικού κόσμου κάνει αναγκαία τελικά την αναίρεση της οποιασδήποτε μορφής του αστικού, καθώς μόνο ένας αέναος μετασχηματισμός των αρχών και των μορφών μπορεί να οριστεί ως πραγματική νίκη του φουτουρισμού. Το χαρακτηριστικό της κατανάλωσης και του πρόσκαιρου αποκτά μια ποιότητα απελευθέρωσης από δεδομένους προσανατολισμούς που θα παρέμεναν αναλλοίωτοι στον χρόνο. Ταυτόχρονα όμως επικοινωνεί με μια μελλοντική πραγματικότητα που συγκρότησε μια παγκοσμιοποιημένη κουλτούρα. Ο αναλώσιμος και πρόσκαιρος εργάτης πέτυχε μια πρωτοφανή παραγωγή, η εργατική δύναμη έγινε αντιληπτή ως προϊόν, η πόλη σκιαγραφείται και αυτή ως ένα προϊόν ανάμεσα στα άλλα μιας καταναλωτικής κοινωνίας. Έτσι “η καταπολέμηση των υμνητών του παλαιού καλού καιρού” για τους φουτουριστές κρύβει μια διπλή επίδραση. Απελευθερώνει τους σύγχρονους τους, αλλά και τους μεταγενέστερους, από τα δεσμά της μνήμης και της παράδοσης, διανοίγοντας ορίζοντες ώστε οι νέες τεχνολογίες να διαμορφώνουν με διαχρονικό τρόπο τον υλικό κόσμο. Την ίδια στιγμή όμως αναδύεται μια υποτυπώδης μορφή καταναλωτικής κουλτούρας, η οποία θα προσδέσει το υποκείμενο, επίσης με διαχρονικό τρόπο, από ένα σύνολο μηχανισμών εκμετάλλευσης. Σταδιακά ο βαθμός εξάρτησης του νεωτερικού ατόμου από το υλικό του περιβάλλον θα αυξηθεί, εγκλωβίζοντας στην συγκεκριμένη σύλληψη του πρόσκαιρου και του αναλώσιμου την καθημερινότητα του. Φυσικά δεν προσπαθούμε να υποστηρίξουμε πως η φουτουριστική αρχιτεκτονική είναι υπεύθυνη για την διαμόρφωση της καταναλωτικής παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, αλλά ότι στην έκφραση αυτού του ρεύματος σκέψης μπορούμε να αναγνωρίσουμε ένα καθεστώς αλήθειας που λειτουργεί συγκροτητικά στην εν λόγω διαμόρφωση. Μια πρώιμη διαπραγμάτευση νοημάτων που στρέφει κατά κάποιο τρόπο την οπτική σε μία διαφορετική στρατηγική, όπου ο πλουραλισμός των μέσων και η εναλλαγή, δυνητικά θα επέφεραν μια καλύτερα ρυθμισμένη κοινωνική αναπαραγωγή, βασισμένη εξ ολοκλήρου στην ταχύτητα των μετασχηματισμών.

Είδαμε μια πτυχή του γιατί ο μηχανικός κόσμος αποτελεί την έκφραση της ορθολογικής σκέψης για τα πρώτα στάδια του μοντερνιστικού κινήματος και πώς μπορούμε να εντοπίσουμε

εντός αυτής της διατύπωσης, διαφορετικά επίπεδα που επηρεάζουν τον τρόπο που σκιαγραφείται η μορφή του υποκειμένου. Η ορθολογική σκέψη ήταν το ένα από τα δύο σημεία που τοποθέτησε ο Henry van de Velde για την συγκρότηση μιας νέας κοινωνικής ατμόσφαιρας. Μέσα από τους φουτουριστές αρχιτέκτονες είδαμε την σημασία του σημείου και ένα επίπεδο μιας δυναμικής μορφής της κυβερνητικότητας, πλήρως απεδαφικοποιημένης από οποιοδήποτε έδαφος του πολιτικού. Το δεύτερο σημείο ήταν η καλλιτεχνική ευαισθησία. Η περίοδος που μας απασχολεί διαπνέεται όπως αναφέρθηκε και παραπάνω από σημαντικούς μετασχηματισμούς στην τέχνη. Οι επιστημονικές εξελίξεις αλλά και τα επαναστατικά κινήματα στην Ευρώπη ασκούν βαθύτατη επιρροή στους καλλιτέχνες, οι οποίοι επιχειρούν να ακολουθήσουν την τάση ανανέωσης που διαταράσσει τις δυτικές κοινωνίες. Στην Γερμανία ένα χρόνο μετά την ίδρυση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, συστήνεται η “Επιτροπή εργασίας για την τέχνη” υπό την διεύθυνση των Walter Gropius, Cesar Klein και Adolf Behne. Ο σκοπός της επιτροπής είναι η ανασυγκρότηση ολόκληρης της καλλιτεχνικής ζωής μιας χώρα που βγαίνει αποδυναμωμένη και υπερχρεωμένη από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Το κεντρικό αξίωμα που διατυπώνεται σε προγραμματικό κείμενο δημοσιευμένο τον Μάρτιο του 1919, είναι η επιδίωξη “τέχνη και λαός να αποτελούν ενότητα”. Κατ' επέκταση “η τέχνη δεν θα πρέπει να είναι απόλαυση των λίγων, αλλά ευτυχία και ζωή των μαζών” (“Επιτροπή για την τέχνη” 1919: 38). Το μέσο που αναγνωρίζει η επιτροπή για την επίτευξη ενός τέτοιου προγράμματος είναι η συνένωση όλων των τεχνών κάτω από τα φτερά μιας μεγάλης αρχιτεκτονικής. Δεν διστάζουν μάλιστα να αναπτύξουν έξι απαιτήσεις οι οποίες περιλαμβάνουν προτάσεις για: τον δημόσιο χαρακτήρα παραγωγής του αστικού, την οργάνωση των πανεπιστημιακών σχολών που αφορούν την τέχνη και την αρχιτεκτονική σε έναν ενιαίο φορέα πλήρως ανεξάρτητο από κρατικές παρεμβάσεις αλλά χρηματοδοτούμενο από τα δημόσια ταμεία, την κατάργηση των πολεμικών μουσείων και την μετατροπή αυτών σε τόπους καλλιτεχνικής διαπαιδαγώγησης του λαού, την κατεδάφιση των πολεμικών μνημείων με το επιχείρημα ότι αποτελούν σπατάλη υλικού και τέλος ζητούν την δημιουργία μιας υπηρεσίας για την διασφάλιση της προαγωγής της τέχνης στα πλαίσια της μελλοντικής νομοθεσίας.

Στα νοήματα του αξιώματος και στον τρόπο που διατυπώνονται οι απαιτήσεις ξεχωρίζουν τρεις βασικοί άξονες. Πρώτον στον δημόσιο χαρακτήρα της αρχιτεκτονικής δραστηριότητας αναφέρεται η ανάγκη μιας “ενιαίας διεύθυνσης ολόκληρων συνοικιών, δρόμων και οικιστικών συνόλων”, αναγνωρίζοντας στα τελευταία την δυνατότητα “ο τόπος κατοίκησης να αποτελέσει μέσο για να έρθει σε επαφή με την τέχνη ο λαός”. Έτσι η εμπειρία της καλλιτεχνικής δημιουργίας και σκέψης θα αποτελέσει βίωμα για τον κάθε πολίτη με μία νέου τύπου παραγωγή της υλικής του πραγματικότητας. Άρα η αρχιτεκτονική αναλαμβάνει την παραγωγή μιας νεωτερικής κουλτούρας μέσω της κατασκευής του σπιτιού, προσθέτοντας το στοιχείο του ορθολογικού, πρακτικού και εφαρμοσμένου στο έργο τέχνης. Διαμορφώνεται λοιπόν η συνθήκη δυνατότητας ώστε η καλλιτε-

χνική ευαισθησία να γίνει κτήμα για το σύνολο της κοινωνίας. Σε δεύτερο επίπεδο βλέπουμε ότι εγγυητής για τον εν λόγω μετασχηματισμό είναι το κράτος μέσα από ένα διπλό καθήκον: την παραγωγή γνώσης μέσα από μια προσανατολισμένη εκπαίδευση με σκοπό την ενοποίηση επιστήμονα και καλλιτέχνη, την μετατροπή πολεμικών μουσείων από χώρους κενής μνήμης σε τόπους διάδοσης της σύγχρονης τέχνης. Το διπλό αυτό καθήκον διαγράφει με έναν αφηρημένο τρόπο το πώς μπορεί να αναδυθεί η συνθήκη δυνατότητας, αναθέτοντας στο κράτος να δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις ώστε να είναι εφικτή η παραγωγή μιας νέας μορφής υποκειμένου. Τρίτον, η απαίτηση διαμόρφωσης ενός νομικού πλαισίου έρχεται να κατοχυρώσει ένα πεδίο σχετικά ελεύθερο για την ανάπτυξη αυτής της σκέψης για την νεωτερική πόλη. Να αναγνωριστεί η αρχιτεκτονική διαδικασία ως αγαθό και δικαίωμα της εκάστοτε κοινωνίας, εντός της οποίας το ορθολογικό θα συναντάται με την καλλιτεχνική δημιουργία. Δημιουργείται με αυτόν τον τρόπο ένα πεδίο σύμφυσης ενός περιεχομένου που είναι ο μηχανικός κόσμος των επιστημών και της βιομηχανίας, με τις ανανεωτικές μορφές έκφρασης που παράγει η κοινωνία μέσω της τέχνης.

Συνολικά διαφαίνεται η ανάπτυξη μιας πολυεπίπεδης στρατηγικής. Η επεξεργασία της σχέσης μορφής και λειτουργίας ανέδειξε στον αρχιτεκτονικό διάλογο ένα προνομιακό πεδίο για τον συγκερασμό του ορθού λόγου και του σύγχρονου ρόλου της τέχνης. Οι κοινωνίες στις αρχές του 20ου αιώνα αναζητούν νέες ισορροπίες για το είδος της σχέσης μορφή - λειτουργία. Οι πολιτικές διεργασίες επιχειρούν να συνθέσουν μια μορφή έκφρασης για το σύνολο των νεωτερικών λειτουργιών και κινητοποιούν ένα εκτεταμένο διάλογο για την παραγωγή της πόλης, καθώς διαφαίνεται μια δυνατότητα αμεσότερης μετάφρασης αυτών των λειτουργιών στον αστικό χώρο και άρα στην ίδια την μορφή του υποκειμένου. Η καπιταλιστική παραγωγή είναι χωρίς αμφιβολία το πλαίσιο και δεδομένο για αυτήν την τροχιά σκέψης, αλλά εντός της μπορούμε να εντοπίσουμε σημεία που λειτουργούν σε ένα καθεστώς σχετικής ελευθερίας, κυρίως γιατί βασική παράμετρος είναι η παραγωγή νέας γνώσης σε σύμπραξη με την καλλιτεχνική δημιουργία. Σίγουρα ανέκαθεν η τέχνη ήταν προνόμιο της εκάστοτε εξουσίας, όμως μοιάζει για πρώτη φορά να γίνεται αντιληπτή όχι ως απλή επιθυμία για το “ωραίο” που άγει την ψυχή του ευγενή, αλλά ως εργαλείο για την εγκαθίδρυση μιας νέας κοινωνικής πραγματικότητας, ενός νέου μοντέλου διακυβέρνησης. Και μια τέτοια διαδικασία, παρότι συνολικά συγκροτεί τα στοιχεία ενός πιο προηγμένου και πιο διάχυτου μηχανισμού άσκησης της εξουσίας, την ίδια στιγμή παράγει λόγους που δυνητικά αναιρούν την αποτελεσματικότητά του, καθώς διευρύνει τον ορίζοντα της αντίληψης για το τί σημαίνει η πόλη, για το πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί και το τί μπορεί να στεγάσει. Οι λόγοι αυτοί άλλωστε επιτυγχάνουν ως μορφές και υποστάσεις, να φέρουν μέσω της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας, κυρίαρχες μοριακές καπιταλιστικές λειτουργίες στο επίπεδο του ορατού. Μπορεί το πρόταγμα να είναι η βελτίωση και η ενίσχυση των λειτουργιών αυτών, όμως ταυτοχρόνως τις μετατρέπουν σε μορφές πιο εύκολα εντοπίσι-

μες και αναγνωρίσιμες.

3.3 Η κρατική σχολή του Bauhaus

Η σχέση ορθού λόγου και τέχνης γίνεται η κεντρική διερεύνηση σε ένα διάλογο που αναγάγει σε θεμελιώδες το ζήτημα μορφής και λειτουργίας. Ένα είδος μετάθεσης των παραμέτρων για ένα από τα πιο διαχρονικά επίπεδα προβληματοποίησης των κοινωνιών. Υπό ένα διαφορετικό πρίσμα διατρέχουμε θα λέγαμε τον τρόπο που το ζήτημα της διακυβέρνησης των ατόμων συγκροτείται με κυριολεκτικό τρόπο ως τέχνη, καθότι οι κοινωνίες έρχονται αντιμέτωπες με μια αναγκαιότητα: ο στρατηγικός σχεδιασμός στην διαχείριση των πληθυσμών να ενεργοποιεί ένα υψηλό ποσοστό δημιουργικότητας, από την στιγμή που αποδεικνύεται πως ο ορθός λόγος έχει την εμμενή ιδιότητα να παράγει το ανορθολογικό. Η τάση αυτή έχει μια ιδιόρρυθμη σύνδεση με το φουκωϊκό έργο, ή τουλάχιστον με την ντελεζιανή ανάγνωσή του. Ο Deleuze αναγνωρίζει τρεις διαστάσεις στην τροχιά της σκέψης του Foucault, τρεις διαδοχικές περιόδους, που από την ανάλυση της γνώσης περνά στην ανάλυση της εξουσίας για να βρει ένα φιλοσοφικό κατώφλι υπέρβασης αυτών των δύο διαστάσεων στους μηχανισμούς υποκειμενοποίησης. “Η εξουσία σκιαγραφεί μια δεύτερη διάσταση η οποία δεν είναι αναγώγιμη στην διάσταση της γνώσης, παρόλο που μαζί παράγουν συνεκτικά αδιαίρετες συνθέσεις: αλλά η γνώση σχετίζεται με μορφές, το ορατό, το αποφάνσιμο, εν ολίγοις το αρχείο, ενώ η εξουσία σχετίζεται με δυνάμεις, με το παιχνίδι των δυνάμεων, με το διάγραμμα” (Deleuze 1995: 92). Κατά τον Deleuze οι δύο διαστάσεις, οι οποίες εφαρμόζονται στο υποκείμενο, κρατούν “εγκλωβισμένο” τον Foucault στο παιχνίδι των δυνάμεων και θα χρειαστεί να ανακαλύψει την τρίτη διάσταση των διαδικασιών υποκειμενοποίησης ώστε να υπερβεί το θεωρητικό αδιέξοδο. Εκεί ανακαλύπτει μια γραμμή διαφυγής μέσα από την μελέτη της σχέσης μιας δύναμης με τον εαυτό της (ενώ η εξουσία ήταν η σχέση μιας δύναμης με άλλες δυνάμεις). Αναφέρεται στην ουσία στην πτύχωση [fold] της δύναμης, στις πτυχώσεις της γραμμής των δυνάμεων, “στην ανακάλυψη διαφορετικών τρόπων ύπαρξης, μέσω προαιρετικών κανόνων, οι οποίοι μπορούν να αντιστέκονται στην εξουσία και να διαφεύγουν της γνώσης, ακόμα και αν η γνώση επιχειρεί να τους διαπεράσει και η εξουσία να τους οικειοποιηθεί” (Deleuze 1995: 92). Πρόκειται για τις διαδικασίες ανακάλυψης νέων δυνατοτήτων της ζωής, της ύπαρξης όχι ως υποκείμενο αλλά ως *έργο τέχνης*.

Η τομή της σκέψης του Deleuze με τον Foucault, μπορεί να κάνει πιο ξεκάθαρες τις ποιότητες που αναδύονται στη διαγραμματική συνιστώσα ενός μικτού καθεστώτος σημείων. Υποστηρίζουμε ότι το ζήτημα της διακυβέρνησης γίνεται αντιληπτό ως τέχνη από την μοντερνιστική σκέψη στις αρχές του 20ου αιώνα, όμως θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι τελικά δεν μπορεί να εντοπιστεί

στα πλαίσια μιας αμιγούς διαγραμματικής συνιστώσας, παρότι φέρει τα χαρακτηριστικά μιας αφηρημένης μηχανής. Για να είμαστε ακριβείς πρέπει να τοποθετήσουμε το σύνολο του εμπειρικού υλικού σε έναν ενδιάμεσο χώρο που από το διάγραμμα περνάμε στο πρόγραμμα της μηχανικής συνιστώσας. Το ζήτημα της σχέσης μιας δύναμης με τον εαυτό της, της γνώσης που διαφεύγει και της δύναμης που αντιστέκεται σε μια εξουσία θα ήταν αναγνωρίσιμο μόνο στην ζωή του επαναστατικού υποκειμένου που αναδύεται σε κάθε ιστορική περίοδο ή στην τέχνη που συλλαμβάνει εντάσεις άγνωστες για την εκάστοτε κοινωνία. Η δική μας περίπτωση περιλαμβάνει εν μέρει αυτές τις ποιότητες. Λειτουργεί ως ένα διάγραμμα που αποτυπώνει σχέσεις εξουσίας οι οποίες εμφανίζονται στον λόγο και παράλληλα σκιαγραφεί ένα υποκείμενο γνώσης που ακροβατεί στα όρια της καλλιτεχνικής δραστηριότητας, επιχειρώντας να συλλάβει τις εντάσεις που παράγει και το διαπερνούν.

Το αίτημα για ενοποίηση όλων των τεχνών κάτω από “τα φτερά μιας μεγάλης αρχιτεκτονικής” ενσωματώνει ένα περιορισμένο παράδειγμα για την ζωή ως έργο τέχνης, για το πως μπορεί να καλλιεργηθεί αυτή η ζωή, για το ποιες μορφές μπορούν δυνητικά να την υλοποιήσουν. Η σχολή του Bauhaus αποτελεί μάλλον την πρώτη σχεδιασμένη συνθήκη για κάτι τέτοιο, γιατί ακριβώς διαχειρίζεται μια σύμφυση της ορθολογικής σκέψης με την καλλιτεχνική ευαισθησία. Όχι μόνο για το προϊόν που παράγει σε επίπεδο υλικών αντικειμένων, αλλά κυρίως για την ανάπτυξη μιας οργανωτικής δομής, ενός χώρου εκπαίδευσης που διευρύνει τον ορίζοντα για την παραγωγή της γνώσης εν γένει. Τον Απρίλιο του 1919 δημοσιεύεται το μανιφέστο και το πρόγραμμα σπουδών της σχολής, λίγους μήνες μετά την δολοφονία των ηγετών του κινήματος των Σπαρτακιστών. Οι αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες που αναλαμβάνουν την οργάνωση του Bauhaus σε αυτή την ιστορική συγκυρία για την Δημοκρατία της Βαϊμάρης, θα λέγαμε ότι λειτουργούν σε ένα περιβάλλον ενεργητικής λήθης. Η σκέψη τους, ακριβώς επειδή τοποθετείται στο συγκεκριμένο ιστορικό συγκείμενο, περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο αυτό που αναγνωρίζεται ως *η αρετή της λήθης* από τον Nietzsche. Δηλαδή “το να κλείνουμε κάθε τόσο τις πόρτες και τα παράθυρα της συνείδησης· το να μένουμε ανενόχλητοι από τον θόρυβο και τον αγώνα που γίνεται μέσα στον υπόγειο κόσμο των οργάνων τα οποία μας υπηρετούν και τα οποία δουλεύουν το ένα για το άλλο και εναντίον του άλλου· λίγη ησυχία, λίγη *tabula rasa* [άγραφος πίνακας] της συνείδησης, προκειμένου να κάνουμε χώρο για καινούρια πράγματα, κυρίως για πιο ευγενείς λειτουργίες και λειτουργούς, για ρύθμιση, πρόβλεψη, προσχεδιασμό” (Nietzsche 2010: 85). Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος που μελετούμε το συγκεκριμένο υλικό, καθώς όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι άνθρωποι που εμπλέκονται, εκπροσωπούν μια κοινωνική ελίτ στον ευρωπαϊκό χώρο. Ο σκοπός μας είναι να αναδείξουμε τις διαδικασίες που κινητοποιούνται σε αυτό το περιβάλλον, το οποίο απομονώνεται από τον κοινωνικό θόρυβο της εποχής και επιχειρεί να αναστοχαστεί πάνω στις δυνάμεις και τις εντάσεις που τον συγκροτούν.

Δεν υπάρχει καμία “τέχνη ως επάγγελμα”¹⁸. Δεν υπάρχει καμία διαφορά ουσίας ανάμεσα στον καλλιτέχνη και τον τεχνίτη. Ο καλλιτέχνης είναι μια εξύψωση του τεχνίτη. Η ευλογία του ουρανού αφήνει σε σπάνιες ευτυχισμένες στιγμές, που βρίσκονται πέρα από τη βούληση του, να ανθίζει τέχνη από τη δουλειά των χεριών του, η χειρωνακτική βάση είναι όμως απαραίτητη για κάθε καλλιτέχνη. Εκεί βρίσκεται η πρώτη πηγή του δημιουργικού πνεύματος.

Για αυτό ας φτιάξουμε μια νέα συντεχνία τεχνιτών χωρίς την ταξική αλαζονεία, που θέλει να υψώνει έναν διαχωριστικό τοίχο ανάμεσα στους τεχνίτες και τους καλλιτέχνες! Ας θελήσουμε, ας σκεφτούμε, ας δημιουργήσουμε όλοι μαζί το νέο κτίσμα του μέλλοντος, που θα τα έχει όλα σε μία μορφή: Αρχιτεκτονική και Γλυπτική και Ζωγραφική, και θα υψωθεί από εκατομμύρια χέρια τεχνιτών στον ουρανό σαν κρυστάλλινο σύμβολο μιας νέας μελλοντικής πίστης (Gropius 1919: 43-44).

Η οπτική του πρώτου διευθυντή της σχολής Walter Gropius – “τον οποίο είχε υποδειξεί ο Henry van de Velde” (Καρύδης 2008:212)- σε αυτό το πρώτο μανιφέστο που προλογίζει το πρόγραμμα σπουδών του Bauhaus, εστιάζει σε μια διαφορετική σύλληψη της καλλιτεχνικής ευαισθησίας και της ορθολογικής σκέψης. Απομονώνει την έννοια του καλλιτέχνη και του τεχνίτη για να διαμορφώσει ένα πεδίο που δυνητικά μπορεί να ενοποιήσει αυτές τις δύο δυνάμεις που εμφανίζονται στα πλαίσια της ευρωπαϊκής πρωτοπορίας. Τοποθετεί στην χειρωνακτική εργασία την πρώτη πηγή του δημιουργικού πνεύματος και με αυτό τον τρόπο συλλαμβάνει την ορθολογική συγκρότηση της πρακτικής του τεχνίτη, την τεχνική, ως τον πυρήνα της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Η ίδια η λειτουργία είναι η πρώτη ύλη για την έμπνευση στο επίπεδο των μορφών. Έτσι αναδύεται στον λόγο μια μορφή για το υποκείμενο η οποία είναι ικανή να παράξει εντός του ορθολογικού την τέχνη ως εξύψωσή του. Ένα υποκείμενο που μπορεί να συμφιλιώσει σε μια περιοχή όπου δεν θα λειτουργούν αντιθετικά οι πιο καινοτόμες παράμετροι του νεωτερικού κοινωνικού γίγνεσθαι. Και έρχεται μάλιστα να το υποστηρίξει ιστορικά με έναν έμμεσο τρόπο. Αναφέρεται στην δημιουργία μιας νέας συντεχνίας τεχνιτών, η οποία θα υπερβαίνει την ταξική αλαζονεία που διαχωρίζει τεχνίτη και καλλιτέχνη. Αναζητά κατά μία έννοια την νέα έκφραση για ένα μοντέλο που γέννησε την αστική κοινωνία και έβγαλε την ευρωπαϊκή κοινωνική πραγματικότητα από τον μεσαίωνα. Για παράδειγμα ο ωρολογοποιός μιας συντεχνίας στην μεσαιωνική ευρωπαϊκή πόλη έχει μια υψηλή φροντίδα για την ακρίβεια και την λεπτομέρεια, καθώς ανέλαβε το έργο να μετρήσει τον χρόνο, και ταυτόχρονα οργανώθηκε σε μια κοινωνικο-πολιτικο-οικονομική δομή τόσο για να εξυπηρετήσει τα

¹⁸ Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η διατύπωση για την τέχνη ως επάγγελμα καθώς αναδεικνύει μια βεμπεριανή επιρροή στον λόγο του Gropius, ακόμα και αν λειτουργεί για να απορρίψει αυτό που είναι δεδομένο για την “επιστήμη ως επάγγελμα” στη διάλεξη του Max Weber το 1917 και πολύ περισσότερο στη διάλεξη για την “πολιτική ως επάγγελμα” τον Ιανουάριο του 1919.

συμφέροντα του όσο και για να επικοινωνήσει την γνώση που κατακτά στο εργαστήριο. Μοιάζει λοιπόν ο Gropius να στρέφεται σε μια ιστορικά εκπληρωμένη συνθήκη δυνατότητας για το ευρωπαϊκό πνεύμα και να αναζητά τους όρους μεταφρασιμότητάς της στα πλαίσια των αρχών του 20ου αιώνα. Αναγνωρίζει σε αυτή την οργανωτική δομή έναν χώρο ικανό να στεγάσει την επιθυμία, την σκέψη, και την δημιουργικότητα για το *κτίσμα του μέλλοντος* και ο οποίος έχει τη δυνατότητα να συγκροτήσει μια νέα πίστη.

Σε πρακτικό επίπεδο όμως πρόκειται για μια σχολή η οποία οργανώνεται σύμφωνα με κάποιους σκοπούς, ορισμένες βασικές αρχές και ένα περιεχόμενο. Κεντρική επιδίωξη είναι η ενοποίηση “ζωγραφικής, γλυπτικής, καλλιτεχνικής βιομηχανίας και τεχνικών επαγγελμάτων ως αναπόσπαστα στοιχεία μιας νέας αρχιτεκτονικής” (Gropius 1919: 44). Η ίδρυση του Bauhaus είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα των ατόμων που ενεπλάκησαν στην “Επιτροπή για την τέχνη”, αποσπάσματα του λόγου της οποίας είδαμε στην προηγούμενη ενότητα. Η κίνηση αυτή έρχεται να ορίσει μέσω της σύστασης της σχολής, την ανάγκη (επιθυμία) για *το ενιαίο έργο τέχνης – το μεγάλο κτίσμα* σε ένα πρώτο επίπεδο. Συνέπεια αυτής της προσπάθειας και ταυτοχρόνως σκοπός των διαδικασιών, είναι η δημιουργία μιας *εργασιακής κοινότητας πρωτοποριακών και μαθητευόμενων καλλιτεχνών*. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε το στοιχείο της ανάπτυξης συλλογικών διαδικασιών για την επίτευξη του κεντρικού στόχου του Bauhaus, γεγονός που ευθυγραμμίζεται με την διατύπωση για την *νέα συντεχνία*. Γίνεται ξεκάθαρο πως αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση η συγκρότηση ενός πεδίου επικοινωνίας των διαφορετικών κλάδων που συνθέτουν την παραγωγή του υλικού κόσμου και το γεγονός πως η σχολή θα επιδιώξει να διαδραματίσει έναν τέτοιο ρόλο.

Σε γενικό επίπεδο τα μέσα για να επιτευχθεί ένα τέτοιος αφηρημένος σκοπός διατυπώνονται μέσα από ορισμένες βασικές αρχές, με την αρχική τοποθέτηση του εργαστηρίου στο πυρήνα των διαδικασιών της σχολής, ως ο κεντρικός φορέας εκπαίδευσης. Αναφέρεται πως “η τέχνη δημιουργείται πέρα από όλες τις μεθόδους, αυτή καθεαυτή δεν διδάσκεται, διδάσκεται όμως η τεχνική” (Gropius 1919: 44). Έτσι το εργαστήριο είναι ο χώρος για την *ριζική τεχνική εκπαίδευση* ώστε να αποκτάται η απαραίτητη βάση για την εικαστική δουλειά. Εκεί “δεν υπάρχουν δάσκαλοι και μαθητές, αλλά αρχιτεχνίτες, βοηθοί και μαθητευόμενοι” (Gropius 1919: 44). Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το ότι η δομική οργάνωση της σχολής ξεφεύγει από το παραδοσιακό μοντέλο εκπαίδευσης, καθώς περιγράφει ένα σύστημα που με μεγαλύτερη ευκολία θα διασυνδεθεί με την αγορά και την βιομηχανία¹⁹. Το εργαστήριο είναι ο τομέας που προηγείται του εργοστασίου σε μια οποιαδήποτε γραμμή παραγωγής. Η βιωματική εκπαίδευση βασισμένη στα εργαλεία και στα υλικά και η διάχυτη φύση της διδασκαλίας υπό ένα πειραματικό πρίσμα, με βεβαιότητα αναπτύσσει μηχανι-

¹⁹ Μια από τις βασικές αρχές του Bauhaus ήταν η “διαρκής επαφή με εκπροσώπους της βιοτεχνίας και της βιομηχανίας της χώρας”. (Gropius 1919: 44)

σμούς μεταξύ των εμπλεκόμενων, οι οποίοι εξελίσσονται τόσο με βάση την υλοποίηση και την κατάρτιση όσο και με την κατάκτηση επικοινωνιακών δεξιοτήτων²⁰. Βλέπουμε λοιπόν ένα ζήτημα της σχέσης γνώσης-εξουσίας να γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης υπό μια διαφορετική βάση. Σε ένα επίπεδο που ακροβατεί μεταξύ επιστήμης και καλλιτεχνικής δραστηριότητας, απλώνοντας ριζώματα για την ανάπτυξη ενός είδους κοινωνικότητας ως προϋπόθεση για τη γέννηση των μορφών που θα παράξει η θεμελιώδης αυτή σχέση. Η πειθάρχηση δεν αναφέρεται σε μια πανεπιστημιακή δομή αλλά στο ίδιο το αντικείμενο και στην απαραίτητη βάση της τεχνικής που προϋποθέτει. Μια πειθάρχηση όμως που όσο καταστέλλει τον εκπαιδευόμενο, άλλο τόσο του δίνει την δυνατότητα του δημιουργού, την δυνατότητα να κατανοήσει τα μέσα του και κυρίως το εύρος των ικανοτήτων του και το πώς μπορεί να τις καλλιεργήσει²¹. Άλλωστε μια άλλη βασική αρχή είναι η αποφυγή κάθε στατικού, η προτίμηση του δημιουργικού και η ελευθερία στην ατομικότητα. Η αρχή αυτή τοποθετείται και στο πώς προσδιορίζεται η σχέση σχολής και εργαστηρίου. “Η σχολή είναι υπηρέτρια του εργαστηρίου, μια μέρα θα απορροφηθεί από το εργαστήριο” (Gropius 1919: 44). Αναδεικνύεται κατ' αυτόν τον τρόπο η πρωτοκαθεδρία που δίνεται στις ευέλικτες λειτουργίες και την μεταβλητότητα του εργαστηρίου και μας οδηγεί στο να υποστηρίξουμε πως κυρίαρχο μέλημα είναι η καλλιέργεια ποιοτήτων και δυναμικών που υπήρξαν κοινωνικά (και ίσως με μεγαλύτερη συχνότητα στην πιο πρόσφατη κοινωνική ιστορία), αλλά στο Bauhaus έρχεται να δοκιμαστεί μία συνθήκη όπου δυνητικά μπορούν να αναδυθούν σε μια σχετική αυτονομία. Ένας προσχεδιασμός και μια κοινωνική χωροταξία, όπου μπορεί να αναδυθεί η διαγραμματική συνιστώσα ως συνδυασμός σημείων που παράγουν μια δημιουργική – μετασχηματιστική ισχύ για τα καθεστάτα στα οποία εντάσσονται. Το κτίσμα που συγκροτεί τις πόλεις συλλαμβάνεται ως μια εν δυνάμει ανθρωπολογική ενότητα, από αμορφικά χαρακτηριστικά τα οποία συναντώνται σε ένα περιβάλλον απόλυτης αφαίρεσης με βάση τον λειτουργικό τους ρόλο. Η μορφή είναι κάτι το οποίο θα παραχθεί ως αποτέλεσμα μιας τεχνικής, που όμως γνωρίζει ορισμένες στιγμές που ξεπερνά τα όρια της. Γίνεται τέχνη και διευρύνει τον ορίζοντα για το πώς μπορεί να εκφραστεί και τελικά να επενδυθεί μια ανάγκη ή μια επιθυμία του μοντέρνου υποκειμένου. Έτσι αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα μια από τις καταληκτικές βασικές αρχές σε αυτό το πρώτο πρόγραμμα σπουδών, καθώς αναφέρει τον “κοινό σχεδιασμό μεγάλων ουτοπικών αρχιτεκτονικών προγραμμάτων” με την “συνεργασία όλων των αρχιτεχνιτών και μαθητευόμενων – αρχιτεκτόνων, ζωγράφων και γλυπτών – σε αυτά τα σχέδια με σκοπό την βαθμιαία εναρμόνιση όλων των μελών και των μερών που ανήκουν στο κτίσμα” (Gropius 1919: 45). Γιατί ακριβώς συλλαμβάνει και χαρτογραφεί στο επίπεδο της μακροκλίμακας τον συγκροτητικό ρόλο της

²⁰ Μια άλλη βασική αρχή του Bauhaus ήταν η “επαφή με την δημόσια ζωή, με το λαό, με εκθέσεις και άλλες εκδηλώσεις... Καλλιέργια φιλικής επικοινωνίας ανάμεσα σε αρχιτεχνίτες και μαθητευόμενους έξω από τη δουλειά· θέατρο, διαλέξεις, ποίηση, μουσική, γιοτές. Διαμόρφωση εύθυμου τελετουργικού σ' αυτές τις συναντήσεις.” (Gropius 1919: 44)

²¹ Βλέπε παράρτημα 4 στην σελίδα 102.

μοριακής σύστασης της πόλης. Στο πως δηλαδή η έννοια της πόλης μπορεί με άμεσο τρόπο να συνδεθεί με την μορφή του υποκειμένου. Μέσα από τον υλικό σχηματισμό της κατοικίας και του κτίσματος που επενδύει την καθημερινότητα του ατόμου, να αποτυπωθεί ο χρήστης και ένα *habitus*, σε μια μορφή πλήρως εναρμονισμένη με την λειτουργία των καπιταλιστικών κοινωνιών. Και το γεγονός που κάνει ξεχωριστό το πρότζεκτ του Bauhaus, είναι το ότι οργανώνεται με θεμελιακή αρχή την ύπαρξη ενός υποκειμένου γνώσης σε σχέση μάθησης και τροποποίησης με το αντικείμενο του [savoir], και όχι στα πλαίσια μιας καθαρά επιστημονικής γνώσης [connaissance], όπου με μεθοδικό και τυποποιημένο τρόπο προσεγγίζει το πεδίο του.

Αυτή η τελευταία παράμετρος αντικατοπτρίζεται στο ίδιο το *περιεχόμενο της μαθητείας*. Οι κύκλοι μαθημάτων οργανώνονται με την προϋπόθεση κάθε μαθητευόμενος να αποκτήσει παραστάσεις και εμπειρία από όλα τα πεδία που ενσωματώνει η σχολή, ανεξάρτητα με το αν θα ακολουθήσει τον σχεδιασμό κτιρίων, την ζωγραφική ή την γλυπτική ως βασική κατεύθυνση. Επιδιώκεται κατά κάποιο τρόπο ένα μίνιμουμ συναρμογών, οι οποίες από την μια θα διευκολύνουν την επικοινωνία μεταξύ των διαφορετικών ειδικοτήτων και την προώθηση της οργανωτικής αρτιότητας στην υλοποίηση της κατασκευής, ενώ από την άλλη θα προσφέρουν ένα μίνιμουμ διεύρυνσης της σκοπιάς του ειδικευόμενου, ώστε να μπορεί να αναστοχαστεί για το πώς συσχετίζεται το αντικείμενο του σε μια πολυπαραγοντική προβληματική. Στο πρόγραμμα του Bauhaus λοιπόν αναφέρονται τρεις κύκλοι μαθημάτων. Ο πρώτος αφορά την *τεχνική εκπαίδευση* πάνω στα υλικά και στις μεθόδους επεξεργασίας τους. Ο δεύτερος σχετίζεται με την *εκπαίδευση στο σχέδιο και την ζωγραφική*. Αυτός ο κύκλος περιλαμβάνει τα απαραίτητα εργαλεία αναπαράστασης του υλικού, τα μέσα δηλαδή για τον τρόπο που μια ιδέα γίνεται επικοινωνήσιμη, την σύνθεση και κυρίως τα εργαλεία που θα καταστήσουν σε ένα πρώτο επίπεδο δυνατό τον αναστοχασμό και την μετάδοση πληροφοριών που αποτέλεσαν ύλη μιας συνθετικής και εν δυνάμει μετασχηματιστικής διαδικασίας. Ο τρίτος κύκλος μαθημάτων είναι αυτός που μας αφορά περισσότερο, καθότι οι δύο πρώτοι είναι μάλλον τυπικοί για μια σχολή με αντικείμενο την εικαστική εργασία -παρότι και εκεί βλέπουμε μια στρατηγική προσανατολισμένη να απορροφά τις ανανεωτικές ποιότητες ενός κριτικού εγχειρήματος. Ορίζεται ως η *επιστημονική – θεωρητική εκπαίδευση* και το πρώτο που περιλαμβάνει είναι η *Ιστορία της τέχνης*, όμως διατυπώνεται μια διευκρίνιση: “όχι με διαλέξεις για την ιστορία των στυλ, αλλά με ζωντανή προσφορά γνώσης για τους ιστορικούς τρόπους εργασίας και τεχνικών” (Gropius 1919: 46). Ενσωματώνεται θα λέγαμε μια διαφορετική σύλληψη της ιστορίας της τέχνης, από την σκοπιά των δομών που ανέπτυσσαν οι κοινωνίες σε κάθε περίοδο, με βάση τα υλικά, τα εργαλεία και την συσσωρευμένη γνώση. Με άλλα λόγια σκιαγραφείται μια γενεαλογική προσέγγιση της κατασκευής ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων λειτουργιών, οι οποίες γίνονται το αντικείμενο ανάλυσης και διδασκαλίας. Περισσότερο προσιδιάζει σε μια αρχαιολογία της τεχνικής και έχει τη δυνατότητα να συν-

δέσει βιωματικά τον μαθητευόμενο με το σώμα της πρακτικής γνώσης στο οποίο εντάσσεται. Οι υπόλοιποι τομείς που περιλαμβάνει αυτός ο τρίτος κύκλος μαθημάτων είναι η τεχνολογία υλικών, η ανατομία, η φυσική και χημική θεωρία των χρωμάτων, η ορθολογική μεθόδευση της ζωγραφικής, τα στοιχεία λογιστικής όπως συμβόλαια και μίσθωση εργασίας και τέλος οι διαλέξεις γενικού ενδιαφέροντος πάνω σε όλους τους τομείς της τέχνης και της επιστήμης. Το ζήτημα του σχεδιασμού αποκτά παραμετρικά χαρακτηριστικά μέσα από την επιστημονική και θεωρητική εκπαίδευση. Κατακερματίζεται σε όλους τους δυνατούς τομείς που μπορεί να αναχθεί και διανοίγεται μια προοπτική για την ίδια την ύλη, από την στιγμή που ο δημιουργός διαμορφώνει την οπτική του σε αυτό το πολυπρισματικό περιβάλλον και αναπτύσσει την ικανότητα να συλλαμβάνει το εκάστοτε αντικείμενο μέσα από τις πολλαπλές πτυχές του.

Συνολικά το πρόγραμμα σπουδών του Bauhaus περιγράφει μια διαδικασία για την παραγωγή κεντρικών παραμέτρων της νεωτερικής κοινωνίας. Μάλλον δεν θα ήταν υπερβολή να το διαβάσουμε ως ένα σημαντικό στοιχείο στην συγκρότηση της μαζικής κουλτούρας που αναδύεται μεταπολεμικά. Γιατί στοιχειοθετεί μια συνθήκη για την δημιουργία ενός τρόπου ζωής που θα μπορεί να εκφράσει την ορθολογική σκέψη και τον μηχανικό κόσμο. Είναι το εργαστήριο που θα στοχαστεί και θα πειραματιστεί ορίζοντας ως προβληματικές τον ηλεκτρικό διακόπτη, το πιρούνι, την καρέκλα, το υπνοδωμάτιο, τον χώρο εργασίας, την πόλη και στην ουσία θα κάνει framing στον τρόπο που το νεωτερικό υποκείμενο ανάβει το φως, τρώει, κάθεται, κοιμάται, εργάζεται και συνυπάρχει. Ο κεντρικός άξονας και λόγος διασύνδεσης της σχολής με την βιομηχανία είναι η ορθολογική σκέψη, πρώτον γιατί επαναπροσδιορίζει με σαφείς όρους το πώς ο σχεδιασμός αναφέρεται στην βιομηχανία και δεύτερον γιατί καθιστά δυνατή για την τελευταία μια διεύρυνση της έννοιας της μαζικής παραγωγής. Γιατί μελετά το πώς αντικείμενα της καθημερινότητας με τα οποία συνυπάρχουν τα υποκείμενα στον αστικό χώρο, μπορούν να παραχθούν με όρους υψηλής ακρίβειας, τυποποίησης, οικονομίας, αντοχής και λειτουργικότητας, σε μια κλίμακα που θα καλύπτει τις ανάγκες του πληθυσμού ενός ολόκληρου κράτους ή μιας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας. Ο δευτερεύον αλλά εξίσου σημαντικός άξονας είναι η καλλιτεχνική ευαισθησία που ενσωματώνεται με τρόπο παράδοξο στο Bauhaus αναγάγοντας την σχολή σε υπηρέτρια του εργαστηρίου. Καθότι η πρόοδος μιας οποιαδήποτε τεχνικής στο εργαστήριο προϋποθέτει την τέχνη. Έτσι μπαίνει με όρους κεντρικότητας η δημιουργικότητα και καινοτομία για να μπορεί να διευρύνεται ο ορίζοντας της ορθολογικής σκέψης.

Η διπλή δυναμική που εμφανίζεται στο πρόγραμμα σπουδών του Bauhaus και ιδιαίτερα ο τρόπος που εκφράζεται - η μορφή και η λειτουργία που περιγράφει αυτή η μορφή - σκιαγραφεί μια αναζήτηση που ταυτίζεται με στοιχεία συγκροτητικά στην ύστερη νεωτερικότητα. Ο τρόπος που αναπτύσσονται οι κύκλοι μαθημάτων σε σχέση με τους σκοπούς και τις βασικές αρχές της σχολής,

αναδεικνύει ένα πρόγραμμα για την ανανέωση τελικά της νεωτερικής σημειολογίας. Τα υλικά στοιχεία που συγκροτούν την υλική πραγματικότητα του 20ου αιώνα (από τα κτίρια μέχρι τους ηλεκτρικούς διακόπτες και τις γραμματοσειρές των επιγραφών), μπαίνουν στο μικροσκόπιο ενός εργαστηρίου και γίνονται αντικείμενο μελέτης, διαπραγμάτευσης και τροποποιήσεων. Η τροχιά της σκέψης που συγκροτεί το Bauhaus απομονώνει τον αυξανόμενο κοινωνικό θόρυβο της εποχής και αναπτύσσει μια πρακτική γνώση που θα επηρεάσει συνολικά τον τρόπο που συλλαμβάνουμε τον υλικό εξοπλισμό της πόλης, καθώς είχε ενσωματωμένη μια πολυεπίπεδη διερεύνηση για τις σχέσεις που αναπτύσσουν τα επιμέρους στοιχεία μιας ενότητας. Και το σημαντικό ήταν πως αυτή η αναζήτηση γινόταν αντιληπτή από όσους εμπλέκονταν σε αυτή ως μια ενεργή ορθολογικότητα, ένα γίνεσθαι δυνάμεων που δεν επιδιώκει μια σαφώς στοιχειοθετημένη αλήθεια, αλλά μια διαδικασία ικανή να προσδώσει παραμέτρους και άξονες για την επίλυση του εκάστοτε προβλήματος. Το μέσο για την επίλυση ήταν το *ενοποιημένο αρχιτεκτονικό έργο*, “για το οποίο δεν υπάρχει σωστό ή λάθος, αλλά ζει και αναπτύσσεται μέσα από το παιχνίδι αντιτιθέμενων δυνάμεων, όπως στη φύση το καλό και το κακό συνεργάζονται παραγωγικά αν τα συλλάβουμε υπό έναν μακροπρόθεσμο ορίζοντα” (Bayer 1938: 174). Το απόσπασμα αυτό είναι από ένα γράμμα του ζωγράφου και καθηγητή Paul Klee προς την συνέλευση της σχολής. Υποστηρίζει με ρητό τρόπο την σύγκρουση μεταξύ των δυνάμεων που αναπτύσσονται εντός των διαδικασιών του Bauhaus από την στιγμή που η επίδραση της σύγκρουσης αυτής είναι ορατή στο τελικό αποτέλεσμα. “Το να επιτίθεσαι σε ένα εμπόδιο είναι μια καλή δοκιμή για την ισχύ της δύναμης, αν πρόκειται για ένα πραγματικό εμπόδιο” (Bayer 1938: 174). Πρόκειται για μια υποκειμενική κριτική εκτίμηση που δεν αναιρεί την ολότητα της γνώσης που γεννιέται. Ταυτοχρόνως διανοίγει το υποκείμενο της γνώσης σε ένα είδος σχεσιακής ανάλυσης της κατασκευής των κοινωνικών αληθειών, και κατ’ επέκταση της συγκρότησης διαφορετικών καθεστώτων σημείων, περισσότερο νεωτερικών από την πλειοψηφία όσων είχαν αναπτυχθεί στις αρχές του 20ου αιώνα.

Κεφάλαιο τέταρτο: 1925: Αστική καταταμητικότητα

Στο προηγούμενο υποκεφάλαιο είδαμε πως η μοντερνιστική σκέψη για την πόλη στρέφεται στο στοιχειώδες και επεξεργάζεται την μικροκλίμακα των σημείων που συγκροτούν την έννοια του αστικού. Η σχέση μορφής και λειτουργίας, έγινε αντικείμενο διαπραγμάτευσης μέσα από τον λόγο για την ενοποίηση ορθολογικής σκέψης και καλλιτεχνικής ευαισθησίας. Έτσι μπορούμε να περάσουμε από την μοριακή ανάλυση στην κριτική ανασυγκρότηση της σκέψης για τον πολεοδομικό σχεδιασμό, δηλαδή την μακροκλίμακα του πεδίου που μας αφορά, όπου τοποθετούνται συνολικά οι παράμετροι του χωρικού ζητήματος. Η προσέγγιση αυτή θα μας συνδέσει με αναλυτικούς άξονες για ένα πιο συνολικό σχεδιασμό στην τέχνη της διακυβέρνησης. Μέχρις εδώ φάνηκε στα πλαίσια της απεδαφικοποίησης της αστικής σκέψης ένας αφηρημένος στοχασμός για την κυβερνησιμότητα των πληθυσμών. Μια παράπλευρη οδός η οποία διανοίγει στο πεδίο της αρχιτεκτονικής μια συνθήκη ικανή να λειτουργεί ως framing σημαντικών λειτουργιών για τις νεωτερικές κοινωνίες και σε ένα περιβάλλον αξιολογικής ουδετερότητας από ιδεολογικούς και πολιτικούς χρωματισμούς. Είναι όμως εξίσου σημαντικοί οι λόγοι που παράγουν συνοπτικές εικόνες για την αστική οργάνωση. Γιατί στοιχειοθετούν δυνητικά μοντέλα χωρικής διευθέτησης των κοινωνιών και άρα προσεγγίσεις για μια νέα διαχείριση του πληθυσμού των πόλεων.

Στην εισαγωγή αναφερθήκαμε σε ένα απόσπασμα του Le Corbusier και εντοπίσαμε το πώς ήδη από τα πρώιμα κείμενα του τοποθετεί την πολεοδομία σε σχέση με την αναδιαμόρφωση του κοινωνικού πλαισίου. Εκεί η πόλη συλλαμβάνεται ως *εργαλείο*, αντικείμενο δηλαδή υποταγμένο στην υπηρεσία του ανθρώπου όπως η φύση, και μας βοηθά να κατανοήσουμε την σημασία της κριτικής στάσης απέναντι στις διαδικασίες αστικοποίησης των αρχών του 20ου αιώνα, διασυνδέοντας την αστική πραγματικότητα με την πτυχή της κυβερνητικότητας. Το συγκεκριμένο παράθεμα, αποτελεί μέρος της εισαγωγής στο βιβλίο *The city of tomorrow and its planning*, έργο το οποίο επιχειρεί να συλλάβει συνολικά το ζήτημα της σύγχρονης αστικότητας, ως μια ιστορική αναγκαιότητα. Η δημοσίευσή του το 1925 συμπίπτει με την δημοσίευση ενός συλλογικού τόμου στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού από την Σχολή του Σικάγο με τίτλο *The City*, η οποία θεωρείται η πρώτη συστηματική προσέγγιση του αστικού χώρου με κοινωνιολογικούς όρους οδηγώντας στην ανάδυση της αστικής κοινωνιολογίας²². Τα δύο αναλυτικά εγχειρήματα παρουσιάζουν ενδιαφέρουσες συγκλίσεις και αποστάσεις, στις οποίες δεν μπορούμε να επεκταθούμε (αν και μια συγκριτική ανάλυση των δύο κατά πάσα πιθανότητα μπορεί να μας δώσει πιο θεμελιωμένους άξονες για την έννοια της πόλης και μεγαλύτερης λεπτομέρειας εργαλεία) εντός του παρόντος κειμένου. Ο λόγος που τα αντι-

²² Είναι το αποτέλεσμα μιας εκτενούς έρευνας που διεξάγει το τμήμα Κοινωνιολογίας του Σικάγο (1915-1940) και στην έκδοση αυτή αναπτύσσονται βασικά ερευνητικά ερωτήματα, άξονες για την συνέχεια και την διερεύνηση ερευνητικών προοπτικών και κάποια πρώτα συμπεράσματα.

παραθέτουμε είναι η δυνατότητα να αποσαφηνιστούν κάποιοι παράμετροι γύρω από τον τρόπο που εξελίσσεται ο διάλογος για την πόλη και πώς αναπτύσσονται *καταταμητικές διαδικασίες* εντός των διαδικασιών της γνώσης. Με ποιο τρόπο δηλαδή συγκροτείται ο στοχασμός περί αστικοποίησης στην τομή αρχιτεκτονικής και κοινωνιολογίας, καθιστώντας δυνατή την ενσωμάτωση και παγίωση νέων συσχετισμών εξουσίας μέσω της μελέτης του αστικού χώρου.

Τα δύο κείμενα καλύπτουν από διαφορετικές σκοπιές και με διαφορετικά εργαλεία την διαδικασία παραγωγής της αστικότητας. Από την μία ο L.C. προσπαθεί να σχεδιάσει ένα μοντέλο για την υλοποίηση της με σύγχρονους όρους, και από την άλλη οι κοινωνιολόγοι της Σχολής του Σικάγο επιχειρούν να αποτυπώσουν και να χαρτογραφήσουν την φύση των διαδικασιών και των σχέσεων που κινητοποιεί η αστικοποίηση ως ένα κοινωνικό φαινόμενο. Ταυτοχρόνως, ο πρώτος αναγνωρίζει ως ένα κοινωνικό ζήτημα τον σχεδιασμό της σύγχρονης πόλης και αναζητά τις προς επίλυση παραμέτρους μέσα στις εφημερίδες και στο πως κοινωνικά εκφράζονται οι αρνητικές επιπτώσεις της αστικοποίησης, ενώ οι δεύτεροι δεν αφήνουν εκτός της διερεύνησης τους ένα αρκετά ολοκληρωμένο πρόγραμμα για τις αρχές της χωροταξικής οργάνωσης των χρήσεων (concentric city). Βλέπουμε λοιπόν ότι σε ένα γενικό επίπεδο για την αστική σκέψη του έτους 1925 είναι δόκιμο να ταυτοποιήσουμε στο εγχείρημα του Γαλλοελβετού αρχιτέκτονα, χαρακτηριστικά από την μορφή του περιεχομένου για την διακυβέρνηση των πληθυσμών μέσω του χώρου (ορατό/υλικός σχηματισμός), και αντίστοιχα στην Σχολή Κοινωνιολογίας του Σικάγο στοιχεία από την μορφή της έκφρασης μιας νέας διακυβερνησιακής λογικής για τις κοινωνίες που αναπτύσσονται στο αστικό περιβάλλον (αποφάνσιμο/ρηματικός σχηματισμός). Τα δύο εγχειρήματα όμως συμπλέκουν την ίδια στιγμή διαμορφώνοντας το καθένα ξεχωριστά, γέφυρες προς το πεδίο του άλλου, ενώ οι θεμελιώδεις διαφορές τους, όπως η πρώιμη ιστορία της αμερικανικής πόλης σε αντίθεση με την μακρόχρονη της ευρωπαϊκής, συντελούν σε μια ολιστική κάλυψη του πεδίου που συγκροτεί την έννοια της νεωτερικής πόλης.

4.1 Το διαμέρισμα ως η μονάδα συγκρότησης του αστικού

Η παρούσα ανάλυση θα εστιάσει σε ένα κοινό σημείο που προσεγγίζεται στα δύο βιβλία με διαφορετική κάθε φορά οπτική και κλίμακα διερεύνησης. Το σημείο αυτό αφορά τον τρόπο, ή ορθότερα την έννοια μέσω της οποίας στις δύο μελέτες, κινητοποιείται μια καταταμητική διαδικασία για το πεδίο της αστικής πραγματικότητα, διανοίγοντας μια δυνατότητα διαχείρισης κοινωνικών μεταβλητών που αναδύονται στις πόλεις στις αρχές του 20ου αιώνα. Στο βιβλίο του L.C. συναντάμε εντός του δεύτερου κεφαλαίου με τίτλο “Laboratory work. An inquiry into theory” την υποενότητα

“Freedom through order”. Εκεί ο συγγραφέας προσπαθεί να υποστηρίξει ένα μοντέλο οργάνωσης της αστικής ζωής ικανό να προσφέρει ελευθερία στα υποκείμενα, κάνοντας αντικείμενο επεξεργασίας την μικροκλίμακα του ιδιωτικού χώρου από την οποία εκπορεύεται σε μεγάλο βαθμό την κοινωνικότητα της πόλης. “Όσον αφορά την πολεοδομία, το διαμέρισμα μπορεί να γίνει αντιληπτό ως ένα *κύτταρο*. Τα κύτταρα, ως συνέπεια της κοινωνικής μας ευταξίας, υπόκεινται σε ποικίλες μορφές ομαδοποιήσεων, συνεργασίας και ανταγωνισμών, το σύνολο των οποίων συνιστά ένα βασικό μέρος του αστικού φαινομένου” (Le Corbusier 2013:193). Αξιοποιείται μέσα από την τμηματοποίηση του οργανισμού της πόλης σε κύτταρα-διαμερίσματα, μια δυνατότητα αναστοχασμού της καθημερινότητας των ατόμων, επιδιώκοντας την ρύθμιση της λειτουργικής σχέσης τόσο των υλικών παραμέτρων με τους σωματικούς και ψυχολογικούς παράγοντες που μας χαρακτηρίζουν, όσο και των διαφορετικών άυλων κοινωνικών συσχετίσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των κυττάρων. Η συγκεκριμένη θεώρηση χωρίς αμφιβολία εκκινεί από μια ατομικιστική σύλληψη της κοινωνικής πραγματικότητας και στοχεύει στην εξομάλυνσή της τελευταίας, καθώς υποστηρίζει πως η κοινοτική ζωή επιτίθεται και επιβάλλεται στην ατομική ελευθερία μέσω ανεπαρκών ομαδοποιήσεων των διαμερισμάτων, κάνοντας μας δούλους του συλλογικού φαινομένου που ονομάζεται πόλη. Δεν διστάζει μάλιστα να προσδιορίσει την εν λόγω συνθήκη ως *μοντέρνα δουλεία*, από την οποία θα καταφέρουν να απελευθερωθούν οι κοινωνίες αν εξορθολογήσουν τις διαδικασίες κατασκευής και τις τυπολογίες των κυττάρων που φέρουν την έννοια του “κατοικείν”. Αναζητά λοιπόν την *ελευθερία μέσω της τάξης* και εμπνέεται από την πρόσφατη ανακάλυψη της αριθμημένης θέσης στα λεωφορεία που αποφόρτισε από ένα σύνολο καταχρηστικών συμπεριφορών την καθημερινότητα στον δημόσιο χώρο των μέσων μαζικής μεταφοράς. “Ο αριθμός σου²³ για το λεωφορείο είναι το καλύτερο παράδειγμα της μοντέρνας ελευθερίας ως αποτέλεσμα της τάξης [order]. Μπορεί να είσαι αδύναμος ή αβοήθητος, ένας αχθοφόρος ή ένας μποξέρ, αλλά όλοι ανεξαιρέτως θα πάρουν τη θέση στο λεωφορείο που δικαιούνται. Θυμηθείτε πόσο συχνά καταπατούνταν η ελευθερία πριν από αυτήν την καινοτομία” (Le Corbusier 2013:193). Το μοτίβο της ταξινόμησης και σειριοποίησης του μετακινούμενου πλήθους στις πόλεις αποτελεί και ένα μοντέλο προς μετάφραση για την κατάσταση της σχετικής ακινησίας που αφορά τους ιδιωτικούς χώρους των κατοικιών. Ο επιβάτης αντιστοιχίζεται σε έναν αριθμό πάνω σε ένα κομμάτι χαρτί, ο οποίος ταυτίζεται με την αρίθμηση μιας θέσης. Πρόκειται για μια αλυσίδα σημείων που περιγράφει μια παράλληλη και αναγκαία διαδικασία με αυτή της μετακίνησης των ανθρώπων στις πόλεις. Μια σημειωτική διαδικασία που εξυπηρετεί και διευκολύνει την κίνηση της μηχανής-λεωφορείο, η οποία πέρα από τα εξαρτήματα που τη συγκροτούν, φέρει τα διαφορετικά κύτταρα-επιβάτες/οδηγός/εισπράκτορας και τις μεταξύ τους σχέσεις.

²³ Διευκρίνιση: “At every ‘bus stop in Paris the lamp-post has attached to it a block of numbered tickets. Intending travellers tear off one and are then admitted to the ‘buses in their proper turn. An example that might well be followed here for rush-hour scrambles.” (Le Corbusier 2013: 218).

Το καθεστώς οριζόντιας κατάταξης των ατόμων στο λεωφορείο είναι ένα είδος προτύπου, ικανό να επιτύχει ένα ποσοστό ελευθερίας μέσα από την μετάφραση του σε ένα καθεστώς κατακόρυφης διάταξης διαμερισμάτων. Αποτελεί έναν μικρο-μηχανισμό χωροθέτησης σε πυκνό πλέγμα, που η καθ' ύψος ανάπτυξη του, απελευθερώνει την πόλη από τον συνωστισμό στο έδαφος. Η πλήρης όμως μετεγγραφή χαρακτηριστικών ή υπόρρητων μηχανισμών από ένα καθεστώς σημείων σε ένα άλλο απαιτεί μια σειρά από αναλογίες και υπολογισμούς για την πρόιμη μοντερνιστική σκέψη. Συνεπώς το υλικό κύτταρο του διαμερίσματος αντιστοιχίζεται αρχικά με το κοινωνικό κύτταρο της οικογένειας, καταγράφοντας κάποια ζητούμενα: ελευθερία, ανέσεις, ομορφιά, οικονομία της κατασκευής και χαμηλό κόστος, υγεία του σώματος, αρμονική λειτουργία ζωτικών οργάνων, σχεδιασμός των κυττάρων και των ομαδοποιήσεων τους με τέτοιο τρόπο ώστε να συνεισφέρουν στην επίλυση αστικών προβλημάτων όπως η κυκλοφορία, ο καθαρός αέρας και η αστυνόμευση. Η στοιχειώδης υλική μονάδα επεξεργασίας της αστικής πραγματικότητας είναι το διαμέρισμα, ενώ η κατακερματισμένη κοινωνική μονάδα είναι η οικογένεια. Βλέπουμε με αυτόν τον τρόπο να διαμορφώνεται ένα πλαίσιο επίλυσης της αστικής προβληματικής, όπου ορίζεται τόσο με υλικούς όσο και με κοινωνικούς όρους η αρχική κλίμακα επεξεργασίας και επίλυσης από την οποία θα μεταπηδήσει σε μια συνολική πρακτική, μια νέα τεχνολογία διακυβέρνησης. Ο ορθός σχεδιασμός του διαμερίσματος και η κατάλληλη τοποθέτηση του σε ομαδοποιήσεις, αποτελεί έναν δυνητικό φορέα ευδαιμονίας της οικογενειακής ζωής.

Ο L.C. για να περάσει στο επόμενο στάδιο της πρότασης και τις διατύπωσης των αρχών του πολεοδομικού σχεδιασμού, με τρόπο ώστε να είναι πλήρως ελέγξιμο το πλέγμα των σχέσεων που θα αναπτυχθεί εντός της πόλης, κάνει ευρεία χρήση των στατιστικών. Ο σκοπός του είναι να γνωρίσει επακριβώς τα δεδομένα του, είτε πρόκειται για ποσότητες, μεγέθη, αποστάσεις και πυκνότητες, είτε για την παραγωγή, τις κινήσεις, τις συμπεριφορές ή τις συνθήκες υγιεινής. Όπως αναφέρει, “μέσα από την πλήρη αξιοποίηση της στατιστικής, επιθυμεί να δουλέψει σε ένα αμερόληπτο πλαίσιο σκέψης, για μια σύλληψη του μέλλοντος η οποία την ίδια στιγμή θα είναι ορθολογική και απλή, μια πραγματικότητα ωφέλειας και ομορφιάς· στόχος είναι να αναζητήσει τις αγνές αρχές διακυβέρνησης, να απομονώσει το πρόβλημα από συγκεκριμένα παραδείγματα, και με αυτόν τον τρόπο να καταλήξει στις θεμελιώδεις αρχές του νεωτερικού πολεοδομικού σχεδιασμού” (Le Corbusier 2013:193).

Τα μαθηματικά και η στατιστική είναι τα εργαλεία για την διαμόρφωση του προβλήματος, παρέχοντας τα απαραίτητα νούμερα και γραφήματα, μέσα από τα οποία είναι εφικτή μια εικόνα του παρελθόντος, προμηνύοντας παράλληλα μια προοπτική για το μέλλον. Η μέτρηση των κοινωνικών δυνάμεων μέσω της στατιστικής θα γίνει αντικείμενο επεξεργασίας και σύνθεσης και το βασικό εργαλείο είναι η γεωμετρία. Η ευθεία γραμμή είναι ο πιο σύντομος δρόμος. “Ο άνθρωπος προχωρεί

σε μια ευθεία γραμμή γιατί έχει έναν σκοπό. Ξέρει που πηγαίνει, έχει αποφασίσει για την κατεύθυνση και την ακολουθεί χωρίς παρέκκλιση” (Le Corbusier 2013: 26). “Η ορθή γωνία είναι το απαραίτητο και κατάλληλο εργαλείο για την δουλειά μας, γιατί μας βοηθάει να ορίσουμε το χώρο με απόλυτη σαφήνεια” (Le Corbusier 2013:34). Τα πρωταρχικά γεωμετρικά στοιχεία είναι και τα όπλα του L.C. στην προσπάθεια του να αφαιρέσει το περιττό από την αστική συνθήκη, δίνοντας πρώτον την δυνατότητα να αναπτυχθεί η κυκλοφορία με έναν απόλυτα ορθολογικό τρόπο, και δεύτερον ορίζοντας για το χτισμένο περιβάλλον μια αρχή εξοικονόμησης και λειτουργικής συσχέτισης των μονάδων που το συγκροτούν. Συνεπώς η καθημερινή ζωή του νεωτερικού υποκειμένου οργανώνεται από ένα σύνολο γεωμετρικά προσδιορισμένων σχέσεων. Ο υπολογισμός και η ρύθμιση των δραστηριοτήτων που αφορούν την στάση και την κίνηση των ατόμων, δεν είναι πλέον ένα τυχαίο αποτέλεσμα κανόνων και ατομικής βούλησης, αλλά προστίθεται σε αυτά ένας δυναμικός ολιστικός περιορισμός του περιβάλλοντος, που επιχειρεί να συλλάβει την αστική ζωή πάνω σε ένα ορθοκανονικό σύστημα καρτεσιανών συντεταγμένων τριών διαστάσεων.

Στην γεωμετρική μορφή της έκφρασης αναδεικνύεται ένα χαρακτηριστικό περιεχομένου για την διακυβέρνηση των πληθυσμών στις πόλεις. Είναι η συνθήκη προβολής της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε ένα χωροκάνναβο υψηλής ακρίβειας. Οι δυνάμεις των δρώντων από ένα ιδεατό και τυχαίο πλαίσιο, βρίσκουν μέσω του λόγου και των γεωμετρικών αναπαραστάσεων ένα προσδιορισμένο πεδίο καναλιών για να διοχετευθούν. Οι ροές της επιθυμίας και της παραγωγής υπόκεινται σε ένα σύνολο δυναμικών περιορισμών, με στόχο την επανεδαφικοποίηση τους. Το κύτταρο-διαμερίσμα μπορεί με αυτόν τον τρόπο να βρει την οργανική του θέση στο όλο. Η “Επιτροπή για την τέχνη” εντόπιζε στην κατοικία μια δυνατότητα ώστε να έρθει σε επαφή ο απλός πολίτης με την τέχνη και την ορθολογική σκέψη διαμορφώνοντας ένα νέο habitus. Για τον L.C. η εγκαθίδρυση μιας νέας αστικής κυβερνητικότητας μέσω της κατοίκησης, γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας με ένα υψηλότερο ποσοστό ευκρίνειας στις μεταβάσεις από την μια κλίμακα στην άλλη - απόρροια των εργαλείων που αξιοποιεί. Η πρόταση του λοιπόν για τη Ville Contemporaine²⁴, μια πόλη τριών εκατομμυρίων κατοίκων, διέθετε διαφορετικές τυπολογίες κυττάρων-διαμερισμάτων, οι οποίες οργανώνονται σε κτιριακούς όγκους εναλλασσόμενων μεγεθών. Ο Kenneth Frampton αναγνωρίζει ως ιδιαίτερα σημαντική την συμβολή του κυττάρου-διαμερίσματος στα σύγχρονα μοντέλα κατοίκησης με υψηλή πυκνότητα και συγκεκριμένα της μονάδας Immeuble-Villa που αναπτυσσόταν στις *περιμετρικές*²⁵ διατάξεις οικοδομών στην οικιστική ζώνη, γύρω από το κέντρο της πόλης. Τις περιμετρικές

²⁴ “Ο L.C. σχεδίασε την Ville Contemporaine σαν μια επίλεκτη καπιταλιστική πόλη διοίκησης και ελέγχου, με κηπουπόλεις για τους εργάτες, χωροθετημένες όπως και οι βιομηχανίες, πέρα από την “περιοχή ασφαλείας” της ζώνης του πρασίνου που περιέβαλλε την πόλη. Η ίδια η πόλη, [...], περιελάμβανε δεκαόροφα μέχρι και δωδεκαόροφα κτίρια κατοικιών, τα οποία αναπτύσσονταν περιμετρικά εικοσιτεσσάρων πύργων γραφείων με εξήντα ορόφους στο κέντρο” (Frampton 2009:144).

²⁵ Στην οικιστική ζώνη υπήρχε και ο τύπος της οδοντωτής διάταξης με τις κατοικίες πολυτελείας, οι οποίες

αυτές διατάξεις “αποτελούσαν έξι όροφοι διπλού ύψους ο καθένας, με βεράντες για κάθε κατοικία ξεχωριστά· πρόκειται για διάταξη που σήμερα θεωρείται μια από τις ελάχιστες αποδεκτές λύσεις πολώροφης οικογενειακής κατοικίας” (Frampton 2009:145). Η ιδέα της ομαδοποίησης 600 διαμερισμάτων στις κυτταρικές περιμετρικές διατάξεις, σήμαινε για τον L.C. την απαραίτητη προϋπόθεση για την δημιουργία του αισθήματος της κοινότητας για 3 με 4 χιλιάδες κατοίκους. Μια κοινότητα όμως που εκ των προτέρων εξασφάλιζε μέσω της αυστηρότητας και της εύτακτης οργάνωσης των μονάδων της, ένα μίνιμουμ ελευθερίας για τους κατοίκους. Αρχικά υποστήριζε το επιχείρημα του μέσω της ίσης κατανομής τετραγωνικών μέτρων στους ενοίκους που εξασφάλιζε η σταθερή τυπολογία των διώροφων διαμερισμάτων. Πέραν αυτού όλες οι κατοικίες είχαν κατακόρυφη επικοινωνία με το ισόγειο και έναν οριοθετημένο χώρο πρασίνου, που κάλυπτε κοινές εγκαταστάσεις αναψυχής. Μάλιστα “η επιπλέον ύπαρξη κοινόχρηστου χώρου, τόσο μέσα στο ίδιο το κτίριο όσο και στην περιφέρεια του, όπως και η παροχή ξενοδοχειακών εξυπηρετήσεων σε όλη του την κλίμακα, τοποθετούν την πρόταση αυτή κάπου ανάμεσα στην αστική πολυκατοικία και τη σοσιαλιστική συλλογική κατοικία” (Frampton 2009:146).

Ο προσανατολισμός λοιπόν μιας αστικής καταταμητικότητας και η χρήση του κυττάρου διαμερίσματος ως καταταμητικός όρος, επιτυγχάνει να ενοποιήσει σε πρώτο επίπεδο την έννοια της ελευθερίας και της τάξης σε ένα χωροκάνναβο εναλλασσόμενου βήματος, που διαπερνά και ισοπεδώνει το έδαφος της πόλης. Το πλαίσιο αυτό πληρείται από διαφορετικές μονάδες που ως αποτέλεσμα έχει την ταξινόμηση των υποκειμένων με ένα τρόπο που μειώνει τον “θόρυβο”, τον οποίο είναι ικανές να προκαλέσουν οι 600 αυτές οικογένειες. Ο καθένας αποκτά την θέση του και κάποια δικαιώματα στους κοινόχρηστους χώρους, όπως ακριβώς με την αριθμημένη θέση των επιβατών στο λεωφορείο. Εκτός όμως από μια συνθήκη κοινωνικού συμβολαίου που προσπαθεί να υποστηρίξει ο L.C. μέσω της κατοίκησης, επιτυγχάνει κάτι ακόμα πιο σημαντικό για την παραγωγή της πόλης. Το υποκεφάλαιο που έπεται του Freedom through order, επιχειρηματολογεί σε ένα άλλο επίπεδο για την ωφέλεια της πρότασης του και συμπυκνώνεται στον ίδιο τον τίτλο του: On repetition or mass production. Εκεί ορίζει ως συνέπεια του γεωμετρικά σχεδιασμένου χώρου την επανάληψη και την μαζική παραγωγή. Η παράμετρος αυτή εμφανίστηκε με εξίσου ρητό τρόπο στον λόγο της κρατικής Σχολής του Bauhaus. Όμως εδώ βλέπουμε το επιχείρημα της τυποποίησης να πηγαίνει ένα βήμα παραπέρα καθώς αναφέρει πως “ως συνέπεια της επανάληψης γεννιέται το πρότυπο [standard] και κατ' επέκταση η τελειότητα. Η επανάληψη κυριαρχεί παντού. Είμαστε ανίκανοι να παράξουμε βιομηχανικά με λογικό κόστος χωρίς αυτή· είναι αδύνατο να λύσουμε το στεγαστικό πρόβλημα χωρίς αυτή” (Le Corbusier 2013:200). Σε αυτό το σημείο μπορούμε να αναγνώσουμε μια ιδιόμορφη συναρμογή. Με καθαρό και σαφή τρόπο το φορντικό μοντέλο γίνεται επιχείρημα της κενυσιανής πο-

περιβάλλονταν από πάρκα και βρισκόταν σε μεγαλύτερη εγγύτητα με το κέντρο.

λιτικής ανασυγκρότησης του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η κενυσιανή πολιτική ανασυγκρότησης του κοινωνικού περιβάλλοντος γίνεται επιχείρημα του φορντικού μοντέλου. Γιατί η τυποποίηση της κατοικίας προβάλλεται ως μια συνθήκη ισότητας για την κοινωνία. Κάτι που μπορεί να οριστεί ως “ιδανικό πρότυπο” [ideal standard] μιας εποχής, ως οι απαραίτητες προδιαγραφές που πρέπει να πληρούνται σε κάθε σφαίρα της κοινωνικής μας πραγματικότητας. Το ουσιώδες όμως είναι ότι το πρόταγμα αυτό μπορεί να υποστηριχτεί όχι ως μια πολιτική ισότητα ή ως εκχώρηση δικαιωμάτων σε αποκλεισμένες κοινωνικές ομάδες, αλλά ως βιομηχανική αναγκαιότητα. Μπορούμε λοιπόν να υποστηρίξουμε πως η προοπτική των δημοσίων επενδύσεων για βασικές κοινωνικές παροχές αποδεδεσμεύεται από το πλαίσιο των διεκδικήσεων απέναντι στο κεφάλαιο και το κράτος, αλλά γίνεται εργαλείο και μετέπειτα ένα μοντέλο εφαρμογής μιας νέας τεχνολογίας διακυβέρνησης. Δημιουργείται μια συνθήκη δυνατότητας για κράτος και βιομηχανικό κεφάλαιο ώστε να μπορούν να υπάρξουν κοινοί επενδυτές σε ένα εγχείρημα, και να γίνουν αποδέκτες πολλαπλάσιων και διαφορετικών κερδών ο καθένας. Το καταραμένο απόθεμα που περιγράφει και αναλύει ο Georges Bataille μέσα από την περίπτωση του σχεδίου Marshall²⁶ είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πως η ίδια λογική βρήκε την υλική της μορφή στην μεταπολεμική ανοικοδόμηση της ευρωπαϊκής πόλης.

Το εγχείρημα του L.C. αναπτύσσει χωρίς αμφιβολία μια πολυπρισματική οπτική του αστικού ζητήματος. Ειδικότερα σε σχέση με την απαραίτητη γνώση που απαιτεί η υλοποίηση ενός προγράμματος χωρικής οργάνωσης της κοινωνίας, μοιάζει να καλύπτει την πλειοψηφία των απαιτούμενων παραμέτρων. Αυτό που διαφεύγει της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι μια πιο ολιστική εμποτεία των κοινωνικών σχέσεων και της εξέλιξής τους σε συνάρτηση με την ανάπτυξη της αστικότητας. Ο εν λόγω άξονας αποτελεί το άλλο επανεδαφικοποιητικό σημείο που μπορούμε να εντοπίσουμε στο ερευνητικό εγχείρημα της Σχολής του Σικάγο. Η ανάλυση του L.C. πέρα από το τεχνικό, αισθητικό και λειτουργικό κομμάτι, ενσωματώνει ένα είδος επιστημονικότητας για την οικονομία, την κοινωνία και την δημόσια διοίκηση, όμως δεν καταφέρνει να υπερβεί τον θεωρητικό ατομισμό που χρησιμοποιεί λόγω της έννοιας με την οποία τμηματοποιεί την αστική πραγματικότητα. Προβάλλει την πόλη και την κοινωνία μέσα από το βλέμμα του ελεύθερου ατομικού δρώντα και αδυνατεί να συλλάβει την πολλαπλότητα των σημείων που τον συγκροτούν - παρότι το βάθος του επιχειρήματος του ενίσχυσε αυτήν την πολλαπλότητα²⁷. Έτσι πλάθει ένα ντετερμινιστικό πεδίο για το υποκείμενο, εγκλωβίζοντας το επιχείρημα του σε προκαθορισμένα αποτελέσματα για τα αίτια που προτείνει και συγκροτούν της αρχές για τον σύγχρονο πολεοδομικό σχεδιασμό. Εν ολίγοις, αγνοεί την ανοιχτότητα, τις τομές και τα σχίσματα με τα οποία είναι συνυφασμένα - και ίσως αυτό μπορεί να διατυπωθεί με ντετερμινιστικούς όρους - κάθε σύστημα κοινωνικής οργάνωσης.

²⁶ Αναλυτικά η ανάλυση για την οπτική ανάλυσης του σχεδίου Marshall ως αποθέματος που έπρεπε να δαπανηθεί στο Bataille, G. (2010) *Το καταραμένο απόθεμα*. Αθήνα: FUTURA, 188-210

²⁷ Το συγκεκριμένο σχόλιο θα αναλυθεί εκτενώς παρακάτω.

4.2 Η γειτονιά ως η μονάδα συγκρότησης του αστικού

Σε αντίθεση με τον L.C., η Σχολή του Σικάγο δεν παίρνει ως δεδομένη την ανάδυση της κοινότητας και ενός αισθήματος κοινωνικότητας, σαν να πρόκειται για κάποιο σπόρο ικανό να ευδοκιμήσει σε κάθε έδαφος. Ο συλλογικός τόμος *The city* εκδίδεται, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το 1925, περιλαμβάνοντας κείμενα των Robert E. Park, Ernest W. Burgess, R.D. McKenzie και Louis Wirth. Το εν λόγω βιβλίο είναι θα λέγαμε το “διάγραμμα” μιας εκτενούς έρευνας που επιδιώκει να συγκροτήσει ένα αυτόνομο και διακριτό επιστημονικό πεδίο. Είναι ένα νέο σώμα γνώσης και ορισμένες μέθοδοι παραγωγής της, που εστιάζουν στην μελέτη των κοινωνικών σχέσεων σε συνάρτηση με το χωρικό τους αποτύπωμα. Ο τρόπος προσέγγισης διατυπώνεται με ρητό τρόπο στο άρθρο του Robert Park με τίτλο *Human behavior in urban environment* όπου αναφέρει πως “αν επιλέξουμε να σκεφτούμε την πόλη, θα σήμαινε πως στοχαζόμαστε για τον τόπο και τους ανθρώπους, με όλον τον μηχανισμό και τις διοικητικές τεχνικές που προϋποθέτουν, ως οργανικά συσχετιζόμενα στοιχεία” (Park 1967: 2). Αυτό γιατί η πόλη πέρα από μια γεωγραφική και οικολογική μονάδα, αποτελεί μια οικονομική οντότητα, η οργάνωση της οποίας βασίζεται στον καταμερισμό της εργασίας. Διαμορφώνεται ένας “ωκεανός συμφερόντων” διαφορετικών ειδικοτήτων που συμπλέκουν, δημιουργώντας “ένα είδος ψυχο-φυσικού μηχανισμού στον οποίο και μέσω του οποίου, τα ιδιωτικά και πολιτικά συμφέροντα βρίσκουν, όχι απλά μια συλλογική, αλλά μια συν-εταιρική [corporate] έκφραση” (Park 1967: 2). Η χωρική παράμετρος με αυτόν τον τρόπο γίνεται ένα μέσο και ένα πεδίο για δυναμική ρύθμιση των ποικίλων ποιοτήτων και δυναμικών που αναπτύσσονται παράλληλα με την επέκταση της πόλης. Ένα κοινωνικό φαινόμενο δηλαδή που απαιτεί συστηματική μελέτη και στο οποίο είναι εφικτό να σχεδιαστούν, και τελικά να αναδυθούν οι κατάλληλες κοινωνικές οντότητες που θα οδηγήσουν στην ευημερία της καθημερινής ζωής στην πόλη. Αρχικά πρέπει να σημειώσουμε σε αυτό το σημείο ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση διαφοροποιείται από την οπτική του καθολικού σχεδιασμού που υποστηρίζει ο L.C.. Η πόλη αναγνωρίζεται, όχι ως μια εικόνα που κατασκευάζεται εκ του μηδενός αλλά ως ένας ζωντανός οργανισμός που νοσεί, διογκώνεται και χρήζει φροντίδας. Ταυτοχρόνως, αν εμβαθύνουμε στο επίπεδο της λογικής που συγκροτεί την προσέγγιση για αυτή την φροντίδα – με χαρακτηριστικά ρύθμισης - θα βρούμε με παρόμοιο τρόπο να αναδύεται ένα ντετερμινιστικό περιβάλλον, αλλά με διαφορετικούς όρους από αυτούς του L.C.. Μοιάζει περισσότερο με έναν “περιβαλλοντικό ντετερμινισμό”, όπου “ανάμεσα στον τύπο, τα χαρακτηριστικά και τη δομή μιας πολεοδομικής οργάνωσης από τη μία, και τον τύπο των κοινωνικών σχέσεων οι οποίες διαμορφώνονται από την ίδια αυτή πολεοδομική οργάνωση από την άλλη, υπάρχει μια αυστηρά προσδιορισμένη, μηχανικής σχεδόν αιτιότητας, αντιστοιχία” (Καρύδης 2008: 222 π.60).

Η Σχολή του Σικάγο σκιαγραφεί στην ουσία ένα ολοκληρωμένο ερευνητικό πρόγραμμα με αντικείμενο τα χαρακτηριστικά της “μηχανικής” που προσδιορίζει αυτή την αιτιότητα, επιχειρώντας να διευρύνει τις παραμέτρους που συνθέτουν τον ντετερμινισμό για την κοινωνική αναπαραγωγή εντός των πόλεων. Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός πως οι μεθοδολογικοί και θεωρητικοί προσανατολισμοί δεν εξαντλούνται σε μια μαρξική προσέγγιση από τη σκοπιά της πολιτικής οικονομίας ή σε μια πιο ντυρκεμιανή οπτική της κοινωνικής πραγματικότητας, αξιοποιώντας στατιστικά δεδομένα που χαρτογραφούν ένα σύνολο από φαινόμενα και δυνάμεις. Προστίθεται σε αυτές τις πτυχές η σκοπιά της εθνογραφικής έρευνας, καθώς ο Park, αναγνωρίζει πως η ανθρωπολογία, μέχρι τότε, ασχολήθηκε αποκλειστικά με τις πρωτόγονες φυλές, ενώ “ο πολιτισμένος άνθρωπος είναι ένα αρκετά ενδιαφέρον αντικείμενο διερεύνησης, το οποίο την ίδια στιγμή είναι πιο ανοιχτό σε παρατήρηση και μελέτη”. Άλλωστε όπως συνεχίζει “η αστική ζωή και κουλτούρα είναι πολυπόικλη, πιο αφανής [subtle] και πολύπλοκη, αλλά τα θεμελιώδη μοτίβα είναι και στις δύο περιπτώσεις τα ίδια” (Park 1967: 3). Κατ’ αυτόν τον τρόπο διανοίγεται για το υποκείμενο που κατοικεί στις πόλεις ένα νέο πεδίο κριτικής για την πρακτική αλλά και τους λόγους που το συγκροτούν, καθώς πρότυπα προσδιορισμού και ταξινόμησης του κοινωνικού, κινητοποιούνται για μια νέα αναλυτική προσέγγιση, η οποία συναρμόζεται με διαφορετικά θεωρητικά εργαλεία. Συναντούμε λοιπόν ένα δεύτερο τύπο για την μορφή της έκφρασης αυτού που αναγνωρίζεται ως κοινωνικός ντετερμινισμός, όπου η διαδικασία της εθνογραφικής έρευνας και της συλλογής ποιοτικών δεδομένων, εμπλουτίζει τους τρόπους μέσα από τους οποίους παράγεται η γνώση για την σύγχρονη αστικότητα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την στοιχειοθεσία κάποιων αρχών για την τροποποίηση της ίδιας της γνώσης του χώρου, όπου οι νέες παράμετροι που εισάγονται, διαφοροποιούν την κίνηση της σκέψης, δίνοντας γραμμές διαφυγής από το έδαφος της γνώσης της εποχής.

Οι απαιτήσεις της μεθόδου και η διαφορετικότητα των εργαλείων που αξιοποιούν είναι εμφανής από το είδος των ερευνητικών υποθέσεων-ερωτημάτων που αρθρώνονται σε διαφορετικά σημεία του βιβλίου. Ο όγκος της πληροφορίας και η δυνατότητα συναρμογής ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων, φέρνει μια σειρά από ζητήματα όπως το πώς θα οριστεί το πεδίο, πώς θα προσδιοριστεί ο πληθυσμός και με ποιο τρόπο μπορεί να παραμένει αντιπροσωπευτικό το δείγμα που θα επιλεγεί κάθε φορά. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί ακριβώς στο προς ανάλυση σημείο που αφορά καταταμητική διαδικασία που η Σχολή του Σικάγο εφαρμόζει στην πραγματικότητα της πόλης. Η μονάδα ανάλυσης είναι η *γειτονιά*, καθώς “η εγγύτητα και η επαφή της καλής γειτονίας είναι η βάση για την πιο απλή και στοιχειώδη μορφή συσχέτισης μέσα από την οποία μπορούμε να εξετάσουμε την οργάνωση της ζωής στην πόλη” (Park 1967: 7). Ο συγγραφέας τοποθετεί στο επίκεντρο το πλαίσιο μέσα από το οποίο διαμορφώνονται τα τοπικά συμφέροντα και εντός του οποίου αναδύεται το αίσθημα του ανήκειν, αναγνωρίζοντας σε αυτό τόσο την μικρότερη κοινωνική και πο-

λιτική μονάδα, όσο και την βάση για τον πολιτικό έλεγχο. Εδώ εντοπίζεται το ουσιώδες της προσέγγισης, καθότι προκύπτει μια νέα δυνατότητα για την διαχείριση των πληθυσμών στο αστικό περιβάλλον, λαμβάνοντας υπόψη τις συνέπειες της αστικοποίησης και της διαφορετικότητας που συγκροτεί την σύγχρονη πόλη. Άλλωστε ας μην ξεχνάμε πως οι αμερικανικές μητροπόλεις επεκτείνονται ραγδαία λόγω της μαζικής συγκέντρωσης μεταναστών, με αποτέλεσμα την δημιουργία γειτονιών με διακριτή πολιτισμική ταυτότητα. Η εν λόγω συνθήκη γίνεται μάλλον και η αφορμή για να προσδιοριστούν οι ερευνητικοί προσανατολισμοί, καθώς αναδεικνύονται πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά σε γειτονίες της ίδιας πόλης. Ο Robert Park παραθέτει το παράδειγμα της Νέας Υόρκης, όπου από την μια συναντάται μια διαδικασία κοινωνικής διάλυσης στην περιοχή της Fifth Avenue χωρίς κάποια εξέλιξη σε επίπεδο συσχέτισης μεταξύ των κατοίκων, ενώ την ίδια στιγμή η 135th Street του Bronx, μια γειτονιά αφροαμερικανών, παρουσιάζει υψηλό βαθμό συγκέντρωσης, γεγονός που την καθιστά ένα ιδιαίτερο δείγμα κοινότητας, καθώς η παράμετρος του οικείου συνδυάζεται με μια ολοένα αυξανόμενη οργανωτική δομή (Park 1967: 7-8). Η αναντιστοιχία στις ποιότητες αστικών συνόλων που βρίσκονται στην ίδια πόλη γίνεται ένα κεντρικό πεδίο διερεύνησης και μέσω της μονάδας της γειτονιάς αναζητούνται οι όροι που συγκροτούν κοινότητες και οι δυνάμεις που δίνουν χαρακτήρα σε περιορισμένες χωρικές οντότητες. Παρατηρούμε λοιπόν πως, σε αντίθεση με τον L.C., η κοινωνιολογική σκοπιά της Σχολής του Σικάγο, διερευνά τρόπους ανάπτυξης επιμέρους χειρισμών και μέτρων που θα επιλύσουν στο επίπεδο μιας οριοθετημένης περιοχής κοινωνικά προβλήματα, και όχι ένα συνολικό πρόγραμμα για την ανακατασκευή της πόλης. Η κεντρική επιδίωξη είναι να αποτυπωθούν τα διαφορετικά χαρακτηριστικά και οι συνθήκες των πληθυσμών στην κλίμακα της γειτονιάς, ώστε να αναδειχθούν οι διαφορετικοί τύποι κοινωνικότητας που αναπτύσσονται παράλληλα με τις διαδικασίες αστικοποίησης. Συνεπώς, χαρτογραφούν, και υπό μια έννοια κινητοποιούν, χαρακτηριστικά από την μορφή της έκφρασης για την αστική συνύπαρξη, επιχειρώντας να την συσχετίσουν με τους υλικούς όρους και τους περιορισμούς που προϋποθέτουν χαρακτηριστικά από τις μορφές περιεχομένου αυτής της συνύπαρξης, δηλαδή τα ίδια τα υποκείμενα και τις ιδιαιτερότητες τους.

Η γειτονιά, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, είναι η μονάδα κατακερματισμού της πραγματικότητας της πόλης, δίνοντας τη δυνατότητα προβολής της κοινοτικής οργάνωσης σε μια προσδιορίσιμη περιοχή της αστικής υλικότητας. Η μελέτη των κοινωνικών παραμέτρων σε σχέση με το χωρικό τους αποτύπωμα, μπορεί πλέον να αναπτυχθεί μέσα σε ένα διαχειρίσιμο πεδίο γνώσης. Εκτός αυτού όμως, γίνεται και το εργαλείο για την ανάπτυξη μοντέλων επανεφεύρεσής της στα μέρη της πόλης που απουσιάζουν όλα εκείνα τα σημεία που θα χαρακτήριζαν τελικά ένα αστικό σύνολο ως γειτονιά. Στο ζήτημα αυτό αναφέρεται διεξοδικά ο Robert Park στο άρθρο *Community organization and the romantic temper*, το οποίο επίσης περιλαμβάνεται στον συγκεκριμένο συλλογικό τόμο. Εκεί

ο συγγραφέας αρχικά σκιαγραφεί το πρόβλημα, αναγνωρίζοντας ότι το υψηλό επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης και διαβίωσης των πολιτών είναι αντιστρόφως ανάλογο της κοινωνικότητας που αναπτύσσεται στις γειτονιές. Παρατηρεί πως σε περιοχές συγκέντρωσης Εβραίων, Ιαπώνων και Αφροαμερικάνων μεταναστών, οι οποίοι ζουν ως ένα βαθμό αποκλεισμένοι από τις κυρίαρχες διαδικασίες και προνόμια της ζωής της πόλης, εντοπίζεται μια αρκετά ολοκληρωμένη μορφή οργάνωσης της αστικής κοινότητας. Ο λόγος που προβληματοποιεί την συγκεκριμένη συνθήκη είναι η παράμετρος της πολιτικής συμμετοχής. Η πόλη είναι ένα πολύπλοκο σύστημα όπου διασταυρώνονται διαφορετικά συμφέροντα, τα οποία μοιάζει αδύνατο να ρυθμιστούν. Κατ' αυτόν τον τρόπο “αν η τοπική κοινότητα είναι οργανωμένη, γνωρίζει τα τοπικά της συμφέροντα και έχει αναπτύξει ένα είδος αυτοσυνειδησίας, τότε η δημοκρατία ανθίζει” (Park 1967: 114). Διανοίγεται λοιπόν μια δυνατότητα για την πολιτική οργάνωση σε ένα φορέα που θα κατακερματίσει, θα κατηγοριοποιήσει και θα μετρήσει ετερόκλητες κοινωνικές δυνάμεις, δημιουργώντας ένα είδος μηχανισμού, όπου μια απαίτηση ή μια ανάγκη σχηματοποιείται διαμορφώνοντας σαφή δεδομένα για την διακυβέρνηση του πληθυσμού. Επιτυγχάνεται λοιπόν η μετάβαση της εφαρμογής της κυβερνητικότητας σε μια πιο διαχειρίσιμη κλίμακα, η οποία μάλιστα είναι εφικτό να αναδυθεί από μόνη της μεταξύ των μελών που απαρτίζουν την κοινότητα. Άλλωστε όπως αναφέρει, “οι κοινοτικές οργανώσεις στοχεύουν στην ανακάλυψη, την οργάνωση και την διάθεση για το καλό της τοπικής κοινότητας των κοινοτικών πόρων, και συγκεκριμένα των ανθρώπινων πόρων” (Park 1967: 114). Ο ρόλος τους στην ουσία είναι η μέτρηση της απόδοσης αυτών των πόρων, το πώς μπορούν να αξιολογηθούν και ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος αξιοποίησής τους. Συνεπώς, βλέπουμε στον ίδιο τον λόγο και στον τρόπο που αρθρώνεται η επιδίωξη διάχυσης και αποκέντρωσης της διοίκησης της πόλης, σε πιο λειτουργικούς και ευέλικτους φορείς. Οι σχέσεις εξουσίας παύουν να γίνονται αντιληπτές ως ένα σύστημα που εγκαθιδρύεται, αλλά σπάει σε διαφορετικά τμήματα δημιουργώντας ένα πολυσημιακό επίπεδο ανάδυσής τους, όπου θα μπορούν να αναπτυχθούν σε ένα καθεστώς ελέγχου.

Ο τρόπος που ορίζεται το πεδίο προβληματοποίησης για τον Park, δίνει μια λεπτομερή εικόνα για τους ερευνητικούς προσανατολισμούς της προσέγγισης και για το πώς παράγεται ένα πλαίσιο διαλόγου για την αστική κυβερνολογικοποίηση των άυλων δυναμικών και τάσεων που αναπτύσσονται στον χώρο της πόλης. Με μεθοδικότητα στη συνέχεια του άρθρου θα ορίσει την έννοια της κοινότητας, αποδεσμεύοντας την από το γενικό επίπεδο του πληθυσμού. Θα τοποθετήσει την έννοια της κοινότητας σε ένα ευρύτερο περιβάλλον, όπου έχουμε ένα σύνολο από θεσμικές οντότητες μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η χωρική, η οικονομική, η πολιτισμική και πολιτική οργάνωση του πληθυσμού. Η εννοιολόγηση αυτή θα τον οδηγήσει, στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου, στη διατύπωση του ζητήματος της “μέτρησης της κοινοτικής απόδοσης [communal efficiency]”. Μέσα από τις διάφορες εθνοτικές ομάδες που συγκεντρώνονται στις αμερικανικές πόλεις, θα

δημιουργηθεί ένα πεδίο συγκριτικών μελετών ανάμεσα στις κοινότητες, όπου ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα θα διαμορφώσουν την κοινή μεταβλητή της “κοινοτικής απόδοσης”. Μέσω αυτής της κοινής μεταβλητής θα γίνει προσβάσιμη η διερεύνηση της μηχανικής αιτιότητας ανάμεσα στον πολεοδομικό σχεδιασμό και το κοινωνικό γίνεσθαι. Αν λοιπόν η μοντερνιστική σκέψη τοποθετεί κεντρικά την μεταβλητή του χώρου και του τρόπου παραγωγής του για την οργάνωση της καθημερινότητας, η κοινωνιολογική σκέψη προσθέτει τον κρίκο της κοινοτικής απόδοσης στην αλυσίδα της αστικής διακυβέρνησης, διερευνώντας τις κοινωνικές αντανakλάσεις στο αστικό γίνεσθαι και σε ένα δυνητικό πλαίσιο ρύθμισης τους.

Τέλος, θα ήταν σημαντικό να δούμε τον τρόπο που διανοίγεται αυτή η δυνατότητα για την αστική σκέψη στα χαρακτηριστικά της μορφής της έκφρασης που συναντώνται στον λόγο του Robert Park. Θα σταθούμε στις δύο καταληκτικές παραγράφους του άρθρου, όπου συμπυκνώνεται ο λόγος που διαμόρφωσε τους ερευνητικούς προσανατολισμούς.

Ως ένα βαθμό αυτές οι κοινότητες {Ιαπώνων, Αφροαμερικανών [Negros] και Εβραίων}, εντός των οποίων οι μετανάστες μας ζουν τις ασημαντες ζωές [smaller lives] τους, θα μπορούσαν να αποτελέσουν μοντέλα για τις δικές μας. Αναζητούμε, δια μέσω ενός μέτρου για τις τοπικές κοινοτικές οργανώσεις, τρόπους που θα προκαλέσουν την προσοχή και το ενδιαφέρον για τον μικρόκοσμο της τοπικότητας. Ενθαρρύνουμε μια νέα “στενότητα αντίληψης” [parochialism], επιζητώντας να ξεκινήσουμε μια κίνηση που θα αντιστρατεύεται στον ρομαντισμό με το βλέμμα στραμμένο πάντα σε έναν ορίζοντα και θα αναγνωρίζει τα όρια και θα εργάζεται εντός τους.

Το ζήτημά μας είναι να ενθαρρύνουμε τους ανθρώπους να ψάξουν τον Θεό στο ίδιο τους το χωριό και να δουν το κοινωνικό πρόβλημα υπό το πρίσμα της ίδιας τους της γειτονιάς. (Park 1967: 122)

Πρωταρχικά, αξίζει να σταθούμε στον τρόπο που συνοψίζεται το επιχείρημα ώστε να διευρύνει την περιοριστική σύλληψη για πληθυσμιακές ομάδες, χωρίς όμως να αναιρεί την κυρίαρχη άποψη για τις φυλετικές διακρίσεις. Το πρώιμο περιβάλλον πολιτικής ορθότητας των Η.Π.Α. δεν έχει ακόμα αναπτυχθεί σε ένα βαθμό ώστε να περιλαμβάνει τους μετανάστες. Συνεπώς, είναι ενσωματωμένο στο λόγο ένα αίσθημα ανωτερότητας για αυτούς στους οποίους απευθύνεται το συγκεκριμένο κείμενο, δηλαδή την μεσαία και μεγαλοαστική τάξη. Δημιουργεί όμως μια τομή στον τρόπο που αναπαράγεται ο δημόσιος διάλογος γύρω από αυτές τις κοινωνικές ομάδες, καθότι δεν προσδιορίζει με αρνητικούς όρους αποκλεισμού ή περιορισμού τους μετανάστες, αλλά ως ένα θετικό εμπειρικό αντικείμενο μελέτης το οποίο παραμένει υποδεέστερο, αλλά μπορεί να είναι παραγωγικό από την άποψη της ανάπτυξης μιας νέας κοινωνικής τεχνολογίας. Μέσω της αστικής καταταμητικότητας διανοίγεται η προοπτική μιας άλλης διαχείρισης κοινωνικών προβλημάτων της σύγχρο-

νης πόλης στο επίπεδο της μικροκλίμακας, εντοπίζοντας στο φτωχό και βρώμικο των γειτονιών των μεταναστών ένα είδος κοινοτικής απόδοσης, η οποία είναι ικανή να μοντελοποιηθεί και να μετασχηματίσει συνολικότερα το πώς αναδύεται η κοινωνικότητα στον αστικό ιστό. Εξίσου σημαντική όμως είναι και η διατύπωση για την μελέτη στα όρια των εκάστοτε οριζόντων για τις κοινωνίες. Τα όρια δηλαδή για το τί μπορεί να είναι αποδεκτό και κυρίως στη συγκεκριμένη περίπτωση για το πώς αντιλαμβάνεται μια κοινωνία το διαφορετικό. Δεν θα ήταν υπερβολή να σκεφτούμε ότι ενυπάρχει στον συγκεκριμένο λόγο μια μορφή συνείδησης για τους παράγοντες που μπορούν να μετασχηματίσουν τις κοινωνικές διαδικασίες. Οι μετανάστες σε αστικό περιβάλλον κομίζουν νέες μορφές κοινοτικής οργάνωσης, οι οποίες εμφανίζονται για πρώτη φορά. Κατ' αυτόν τον τρόπο η Σχολή του Σικάγο έρχεται να αναδείξει τις δυναμικές αυτές με φόντο την πόλη, η οποία είναι το πεδίο που αποτυπώνονται, καθιστώντας εφικτή την χαρτογράφηση σχέσεων και των σημείων που τις συγκροτούν.

Κεφάλαιο πέμπτο: Η επανεδαφικοποίηση της αστικής σκέψης

Η πορεία της ανάλυσης μας σε συγκροτητικά σημεία της αστικής κυβερνητικότητας στις αρχές του 20ου αιώνα, ανέδειξε την σημασία της κατάτμησης των μηχανισμών και των στοιχείων που διαμορφώνουν την σύγχρονη αστικότητα. Με διαφορετικούς τρόπους και πρίσματα, είδαμε πως η αστική κοινωνική σκέψη ακολούθησε την μέθοδο των υπολοίπων επιστημονικών πειθαρχιών, μεταγράφοντας στοιχεία και δημιουργώντας σταδιακά ένα μικτό καθεστώς σημείων, το οποίο τις δεκαετίες που θα ακολουθήσουν- και σε μεγάλο βαθμό μέχρι και σήμερα- θα αποτελέσει ένα φίλτρο, ένα κώδικα και μια “εργαλειοθήκη” για την οργάνωση της ζωής στις πόλεις. Στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης και υπό το πρίσμα ενός ευρύτερου συμπερασματικού άξονα, κρίνεται σημαντικό να εμβαθύνουμε στην διαδικασία της κατατμητικότητας. Ο στόχος είναι να αποσαφηνιστεί το πώς η σημειωτική ανάλυση της συγκρότησης ενός νέου καθεστώτος σημείων αναδεικνύει δύο ζητήματα παράγωγα των αρχικών υποθέσεων, που χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης στο μέλλον. Πρώτον, το ρόλο του χώρου στην ανάπτυξη της τεχνολογίας διακυβέρνησης της πόλης μέσα από συγκεκριμένους αναλυτικούς άξονες. Δεύτερον, το ζήτημα της αποτύπωσης της σκέψης που παράγει ένα σαφές μοντέλο για την παραγωγή της μοντέρνας υποκειμενικότητας, το οποίο θα δίνει βαρύτητα σε μια μοριακή ανάλυση και θα συνδέει, με άμεσο τρόπο μέσω της έννοιας της μικροπολιτικής, χωρικές παραμέτρους με την μικροφυσική σύσταση της εξουσίας. Η καταγραφή των δύο αυτών ζητημάτων θα γίνει μέσα από μια συνοπτική παρουσίαση ορισμένων σημείων από την εξέλιξη της μοντερνιστικής σκέψης και της Σχολής του Σικάγο, που σηματοδοτούν το πέρασμα από το διάγραμμα στο πρόγραμμα της μηχανικής συνιστώσας, δηλαδή σε ένα συγκροτημένο μοντέλο σκέψης και σύλληψης της αστικότητας. Μια κίνηση επανεδαφικοποίησης, η οποία θα προβληθεί με οδηγό ορισμένους θεωρητικούς άξονες των Deleuze και Guattari από το κεφάλαιο “1933: Μικροπολιτική και κατατμητικότητα”, του βιβλίου *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια. 2.Χίλια Πλατώματα*.

Η συγκρότηση της έννοιας της νεωτερικής πόλης αποτυπώθηκε μέχρις εδώ μέσα από ορισμένες γραμμές διαφυγής της σκέψης, οι οποίες ήταν απόρροια των κοινωνικοϊστορικών και επιστημονικών τομών που συναντήθηκαν στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Η μοντερνιστική σκέψη και οι ερευνητικοί προσανατολισμοί της σχολής του Σικάγο, αναδείχθηκαν ως *αφηρημένες μηχανές*, που κινητοποίησαν στοιχεία από υπάρχοντα καθεστάτα σημείων σε νέες συναρμογές και διατάξεις, διαμορφώνοντας έναν λόγο για την νεωτερική μορφή της αστικής πραγματικότητας. Η δομή-δίκτυο εντός της οποίας αναδύθηκε αυτός ο λόγος, διαπερνάται από μια διαδικασία κατακερματισμού ή για να ακολουθήσουμε την εννοιολόγηση των D. & G., από την *κατατμητικότητα* [segmentarity]. “Η κατατμητικότητα” λοιπόν, “εμφανίζεται πάντα ως το αποτέλεσμα μιας αφηρημένης μηχανής”, καθώς διανοίγει στο υποκείμενο τη “δομή-δίκτυο που χωρομετρεί το πιθανό”

(Deleuze & Guattari 2018: 263). Η χωρομέτρηση δηλαδή μέσω του κατακερματισμού τόσο του συνόλου της αστικότητας, όσο και της καθημερινότητας του ατόμου, και κατ' επέκταση της υποκειμενικότητας, στην σύγχρονη πόλη. “Έπομένως κάθε κοινωνία, αλλά και κάθε άτομο, διαπερνώνται ταυτόχρονα από δύο καταταμητικότητες; η μία είναι γραμμομοριακή και η άλλη μοριακή” (Deleuze & Guattari 2018: 263-264). Η γραμμομοριακή καταταμητικότητα αναφέρεται στην μακροπολιτική των στρατηγικών που αφορούν το σύνολο της πόλης, ως χτισμένο περιβάλλον αλλά και ως κοινωνική οικολογία. Αναπτύσσεται από την μια στο επίπεδο του ορατού της πόλης, και ταυτόχρονα του αποφάνσιμου για τις κοινωνικές συσχετίσεις. Με τον ίδιο τρόπο η μοριακή καταταμητικότητα εντοπίζεται στην μικροπολική της τροπικότητας της εξουσίας, ή για να το θέσουμε διαφορετικά είναι η αιτία για τη μικροφυσική και διάχυτη σύσταση της, που εφαρμόζεται στο υποκείμενο και το μικροπεριβάλλον της καθημερινότητάς του. Βλέπουμε λοιπόν να αναδύεται ένα πεδίο γνώσης για την αστική συνύπαρξη που με συνολικό τρόπο διαπραγματεύεται μια νέα τεχνολογία διακυβέρνησης, ανανοηματοδοτώντας κατ' επέκταση την έννοια της νεωτερικής πόλης.

“Η κατάτμηση έχει γίνει από παντού και σε κάθε κατεύθυνση. Ο άνθρωπος είναι ένα καταταμητικό ζώο. Η καταταμητικότητα ανήκει σε όλα τα στρώματα που μας συνθέτουν. Κατοίκηση, κυκλοφορία, εργασία, παιχνίδι: το βίωμα έχει καταταμηθεί χωρικά και κοινωνικά. Το σπίτι κατανέμεται ανάλογα με τη χρήση των δωματίων του. Οι δρόμοι ανάλογα με τη ρυμοτομία. Το εργοστάσιο ανάλογα με τη φύση των εργασιών και των επιχειρήσεων. Είμαστε καταταμημένοι δυαδικά, σύμφωνα με μείζονες δυαδικές αντιθέσεις: κοινωνικές τάξεις, αλλά και άνδρες και γυναίκες, ενήλικες και παιδιά κ.λπ. Είμαστε καταταμημένοι κυκλικά, μέσα σε ολοένα πλατύτερους κύκλους, σε δίσκους και σε στεφάνες ολοένα πλατύτερους με τον τρόπο του γράμματος του Τζόυς: οι υποθέσεις μου, της συνοικίας μου, της πόλης μου, της χώρας μου, του κόσμου... Είμαστε καταταμημένοι γραμμικά, πάνω σε μια ευθεία γραμμή, σε ευθείες γραμμές, όπου κάθε κατάτμηση αναπαριστά ένα επεισόδιο, μια “διαδικασία”. Μόλις τελειώσαμε μια διαδικασία, αρχίσαμε μιαν άλλη, κάνουμε αιωνίως διαδικασίες και τις υποκειμέθα: οικογένεια, σχολείο, στρατός, επάγγελμα, με το σχολείο να μας λέει «δεν είναι σπίτι σου εδώ...», με τον στρατό να σου λέει «δεν είναι σχολείο εδώ...»...” (Deleuze & Guattari 2018: 258).

Οι συγγραφείς στο παραπάνω παράθεμα αναδεικνύουν την χωρική και την κοινωνική καταταμητικότητα του βιώματος. Πρόκειται επί της ουσίας για δύο διαφορετικές όψεις (πέραν της μοριακής και της γραμμομοριακής) της διαδικασίας της καταταμητικότητας, μέσα από τις οποίες μπορούμε να αναγνώσουμε προσανατολισμούς για την επανεδαφικοποίηση της σκέψης για την αστικότητα στις αρχές του 20ου αιώνα. Με βάση λοιπόν τους αναλυτικούς αυτούς άξονες θα καταγραφούν ση-

μεία της εξέλιξης της αστικής σκέψης, συνθέτοντας ένα πρόγραμμα, δηλαδή έναν συγκροτημένο κώδικα μέσα από τον οποίο θα αναδυθεί η μορφή και η υπόσταση της πόλης, ως περιεχόμενο και ως έκφραση, στην νεωτερικότητα μεταπολεμικά.

Η μηχανική του βιώματος, δηλαδή της εμπειρίας της καθημερινότητας σε ένα αστικό περιβάλλον, αλλά και των εκάστοτε συμβάντων που διαρρηγνύουν τις συναρμογές των τόσο ποικιλόμορφων σημείων, γίνεται αντικείμενο μιας πιο συστηματικής και μεθοδικής μελέτης από τα δύο ρεύματα σκέψης. Οι μοντερνιστές αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι, από το 1928 (και μέχρι περίπου τις αρχές της δεκαετίας του 1950) θα συγκροτήσουν ένα θεσμικό φορέα παγκόσμιας εμβέλειας, διοργανώνοντας τα “Παγκόσμια συνέδρια μοντέρνας αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας” (CIAM). Δημιουργείται λοιπόν μια πλατφόρμα γνώσης που θα οργανώσει και θα εκφράσει τις τάσεις (κατασκευαστικές, κοινωνικές και αισθητικές) για την ενδεδειγμένη πλέον, και βάσει προδιαγραφών διαδικασία της αστικοποίησης. Η Σχολή του Σικάγο στην άλλη μεριά του Ατλαντικού, όντας ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα ένα πανεπιστημιακό ίδρυμα, θα υλοποιήσει μέσα από ερευνητικά προγράμματα και επιστημονικές διατριβές, όσα με διαγραμματικό τρόπο εξήγγειλε στις πρώτες δημοσιεύσεις. Στα χρόνια που ακολούθησαν θα παράξουν γνώση για συγκεκριμένα μοντέλα οργάνωσης της αστικής ζωής σε σχέση με την επέκταση της πόλης, καθώς και πρακτικών μέτρων για την εύρυθμη ανάπτυξη των κοινοτήτων εντός της. Με λίγα λόγια μπορούμε να δούμε μέσω της χωρικής (CIAM) και κοινωνικής (CS) κατάτμησης του βιώματος, δύο πρωταρχικές όψεις της τυποποίησης και εφαρμογής της κυβερνητικότητας - ως βασικά στοιχεία της μηχανικής συνιστώσας που στρωματοποιεί τον ιστορικό σχηματισμό των αρχών του 20ου αιώνα και συγκροτεί την έννοια της νεωτερικής πόλης.

5.1 Η χωρική κατάτμηση του βιώματος

Το 1928 μια ομάδα αρχιτεκτόνων – αντιπρόσωποι διαφόρων εθνικών ομάδων- συγκεντρώνονται στον πύργο La Sarraz στην Ελβετία με αντικείμενο ένα επεξεργασμένο στο Παρίσι πρόγραμμα τοποθέτησης των προβλημάτων της νέας αρχιτεκτονικής. Η επίσημη διακήρυξη που θα συνταχθεί εκεί, θα σημάνει την ίδρυση των CIAM, “που για τριάντα χρόνια θα είναι ο φορέας μια παγκόσμιας ανταλλαγής ιδεών, φέρνοντας στο προσκήνιο το καθήκον πολεοδομίας” (Conrads 1977: 96). Οι αρχές που διατυπώθηκαν για τον σχεδιασμό της πόλης στο εν λόγω κείμενο κατηγοριοποιήθηκαν σε τέσσερις θεματικές: 1. γενική οικονομικότητα, 2. πολεοδομία και περιφερειακός σχεδιασμός, 3. αρχιτεκτονική και κοινή γνώμη, 4. η αρχιτεκτονική και η σχέση με το κράτος. Οι γενικές αυτές κατηγορίες, ενσωματώνουν συνολικά τα κατατμήματα του αστικού προβλήματος και ταυ-

τόχρονα την προσέγγιση για την επίλυση του.

Τα σημεία που έχει σημασία να σταθούμε αναφορικά με την οργάνωση του βιώματος και της εμπειρίας της πόλης είναι δύο. Το πρώτο βρίσκεται στην κατηγορία της γενικής οικονομικότητας και συγκεκριμένα στην πέμπτη αρχή, η οποία σχετίζεται με την *ορθολογική οργάνωση και τυποποίηση*. Η διακήρυξη αναγνωρίζει τρεις μορφές έκφρασης για το συγκεκριμένο ζήτημα με τις δύο πρώτες να σχετίζονται συνολικά με την κατασκευαστική βιομηχανία. Η τρίτη όμως, έχει να κάνει με την ανάγκη για μια νέα κουλτούρα στον τρόπο που κατοικεί το άτομο. “Ο χρήστης, ο ιδιοκτήτης και ο ένοικος θα πρέπει να διασαφηνίσουν τις απαιτήσεις τους βάσει μιας πλατιάς απλοποίησης και γενίκευσης των συνηθειών κατοίκησης. Τούτο σημαίνει μείωση των υπερεκτιμημένων και από ορισμένες βιομηχανίες τεχνητά υπερτονισμένων ατομικών απαιτήσεων για χάρη μιας όσο το δυνατόν γενικής και πλατιάς εκπλήρωσης των παραγκωνισμένων σήμερα απαιτήσεων της μεγάλης μάζας” (CIAM 1928: 97). Μπορούμε λοιπόν να υποστηρίξουμε πως η κατάτμηση του βιώματος επιτυγχάνεται μέσα από μια πρωταρχική απλοποίηση και γενίκευση των συνηθειών κατοίκησης. Διανοίγεται η δυνατότητα για μια συνολική γεωμέτρηση της καθημερινότητας βάσει ενός ιδανικού προτύπου για τις ατομικές λειτουργίες, το οποίο δύναται να έχει καθολική εφαρμογή. Άρα η εμπειρία του πολίτη από την κατοικία και την πόλη του, παραμετροποιείται βάσει μιας βιώσιμης οικονομικής διαχείρισης της κατασκευής και των ατομικών λειτουργικών αναγκών. Το αίτημα για ισότητα στην εμπειρία της κατοίκησης μεταξύ των κατοίκων διαπερνάται από την αρχή του βέλτιστου και οικονομικού, εγκαινιάζοντας παράλληλα την μεγέθυνση της βιομηχανίας που θα παράξει τους υλικούς χωρικούς όρους αυτού του βιώματος. Η οργάνωση και τυποποίηση του βιώματος για τον χώρο της κατοικίας μάλιστα θα αποτελέσει το κεντρικό αντικείμενο διαπραγμάτευσης στο 3ο Παγκόσμιο Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής το 1930²⁸ στις Βρυξέλλες υπό τον τίτλο “Η ορθολογική ανάπτυξη της κατοίκησης”. Στα πλαίσια των εργασιών του συνεδρίου θα παρουσιαστούν “τύποι κατοίκησης για την κάλυψη των αναγκών της κοινότητας, με γνώμονα πια όχι το κύτταρο-οικογένεια αλλά την κοινωνική ομάδα” (Gunay 1988: 28). Παρατηρείται λοιπόν μια μεταστροφή της μοντερνιστικής σκέψης, η οποία έχοντας το δεδομένο της οικονομικότητας, θα συμπεριλάβει με πιο θεμελιωμένο τρόπο το πώς μπορεί να επηρεάσει και να επηρεαστεί η κατασκευή αλλά και η μετέπειτα βιωσιμότητα των κατοικιών, από την κοινωνική αλληλεπίδραση. Επίσης θα παρουσιαστούν διαφορετικές τυπολογίες για την ορθότερη τήρηση των κανόνων υγιεινής, αλλά και για την μετατροπή του απομονωμένου νοικοκυριού σε μοντέρνα μηχανοποιημένη λειτουργία (Mumford 2000: 53). Συνεπώς η τέχνη διακυβέρνησης μέσω του χώρου, θα ανατρέξει και θα κινητοποιήσει παραδοσιακές τεχνικές διαχείρισης του πληθυσμού σε ένα αστικό περιβάλλον. Σε ένα πλαίσιο όμως που θα συναντηθούν

²⁸ Είναι σημαντικό να σημειωθεί το γεγονός πως στις συζητήσεις αυτές θα συμμετάσχουν αντιπροσωπείες από την Σοβιετική Ένωση και τις Η.Π.Α., εκτός των χωρών της Ευρώπης.

με τις νέες δυνατότητες της τεχνολογικής προόδου, νοηματοδοτώντας εκ νέου την διαδικασία του μαγειρέματος ή της αφέδευσης ή του πλυσίματος των ρούχων. Οι χώροι του σπιτιού σχεδιάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να φέρουν μηχανές, συνθέτοντας ένα πρότυπο μικρό εργοστάσιο της καθημερινής ζωής, όπου τυποποιημένα τα διαφορετικά επεισόδια-στιγμές αρθρώνουν στον χρόνο το βίωμα της κατοίκησης και κωδικοποιούν σε μοριακό επίπεδο τις ροές της επιθυμίας και της παραγωγής των υποκειμένων.

Το δεύτερο σημείο που μας ενδιαφέρει για την χωρική κατάτμηση του βιώματος εντάσσεται στην κατηγορία της πολεοδομίας και του περιφερειακού σχεδιασμού από την διακήρυξη της La Sarraz. Εκεί για πρώτη φορά ανακοινώνεται πως “την πρώτη θέση στην πολεοδομία κατέχει η διάταξη των λειτουργιών: α. Κατοίκηση, β. Εργασία, γ. Αναψυχή (σπορ, διασκέδαση)”, ενώ τα “μέσα για την εκπλήρωση αυτών των λειτουργιών είναι: α. Η κατανομή του εδάφους, β. Η ρύθμιση της κυκλοφορίας, γ. Η νομοθεσία” (CIAM 1928: 98). Η αστική προβληματική των αρχών του 20ου αιώνα διατυπώνεται με σαφήνεια ως το πεδίο του πολεοδομικού σχεδιασμού, όπου μπορούμε να δούμε τις διαφορετικές ενότητες ή κατατμήματα διερεύνησης. Οι εν λόγω αναλυτικοί άξονες θα αποτελέσουν και τις κατηγορίες συζήτησης και αναστοχασμού στο 4ο Παγκόσμιο Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής του 1933 με τίτλο “Η οργανική πόλη”, τα επιμελημένα πρακτικά του οποίου θα συνθέσουν την *Χάρτα των Αθηνών* - ένα κείμενο του L.C. που επηρέασε βαθύτατα την μεταπολεμική ανοικοδόμηση (Le Corbusier 2003: 7)²⁹. Μέσα από 95 θέσεις- πορίσματα θα αναλυθούν οι παράμετροι και θα προταθούν συγκεκριμένα μέτρα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που φέρνει η αστικοποίηση. Έτσι η εμπειρία της αστικότητας κατακερματίζεται σε κατηγορίες, σε μικρές προβληματικές (κατοικία, εργασία, αναψυχή), οι οποίες πλέον μπορούν να αναλυθούν με βάση ένα βαθμό συσχέτισης με τις ομάδες προβλημάτων που εντάσσονται (κατανομή, κυκλοφορία, νομοθεσία). Συγκροτείται θα λέγαμε ένα πλαίσιο παραμέτρων σαφήνειας για την μακροπολιτική του αστικού χώρου, όπου με γραμμοριακό τρόπο το περιεχόμενο και το σκηνικό του αστικού βιώματος επιχειρεί να ρυθμίσει εκ των προτέρων συσχετισμούς που θα αναδυθούν και θα αναπτυχθούν εντός του.

Οι γενικές αυτές κατηγορίες και κατ’ επέκταση οι θέσεις που αναπτύσσονται, αποτελούν την παράδοση της μοντέρνας πολεοδομίας και συγκροτούν ένα αρκετά συγκεκριμένο καθεστώς σημασιότητας για την ζωή στην νεωτερικότητα. Ο L.C. έθεσε όπως είδαμε και παραπάνω, το ζήτημα διαμόρφωσης κάποιων θεμελιωδών αρχών στον σχεδιασμό και την ανάπτυξη των πόλεων και τα Παγκόσμια Συνέδρια Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής ανέλαβαν αυτό το έργο. Ήδη από την διακήρυξη της La Sarraz είδαμε να επιμερίζεται η πόλη με βάση την κατοίκηση, την εργασία και την αναψυχή,

²⁹ Από το εισαγωγικό κείμενο “Το παράδοξο εκκρεμές” του Γιώργου Σημαιοφορίδη στο Le Corbusier (2003) *Η χάρτα των Αθηνών*. Αθήνα: Ύψιλον/Βιβλία

ορίζοντας κύκλους δραστηριοτήτων που διαπερνά η γραμμικότητα του χρόνου και η κίνηση μέσω της κυκλοφορίας. Στο πέμπτο κεφάλαιο της *Χάρτας των Αθηνών* με τίτλο “Πορίσματα” συναντάμε ένα είδος προγράμματος για τους κατευθυντήριους άξονες στην διαδικασία της αστικοποίησης και αποτελεί την σύνοψη μέσα σε 25 θεωρητικές θέσεις ενός λειτουργικού καθεστώτος σημασιότητας για την καθημερινότητα των πόλεων.

Αρχικά αποτυπώνεται η ανάγκη περιορισμού της ηθικής αταξίας που κυριάρχησε μετά από τον πρώτο αιώνα της εκβιομηχάνισης της πόλης και της κοινωνίας βάσει του ατομικού συμφέροντος. Στην 74η θέση λοιπόν συγκροτείται το κεντρικό επιχείρημα προς τις διοικητικές αρχές για την συγκρότηση της κατάλληλης νομοθεσίας που θα ορίσει το καθεστώς της σύγχρονης πόλης βασισμένη στο τεχνικό πρόγραμμα που διαμόρφωσαν τα συνέδρια των CIAM. Στο επίκεντρο μπαίνει η πόλη ως ο χώρος που “που πρέπει να εξασφαλίζει, στο υλικό και το πνευματικό πεδίο, την ατομική ελευθερία και τα οφέλη της συλλογικής δράσης” (Le Corbusier 2003: 100). Οι δύο αντιφατικοί παράγοντες του ατομικού και του συλλογικού θα πρέπει μέσω της πολεοδομικής σκέψης να διακανονιστούν και να αντανακλώνται με αρμονικό τρόπο σε ένα μελετημένο σχέδιο που “δεν θα αφήνει τίποτα στην τύχη” (Le Corbusier 2003: 100). Αναγνωρίζουμε λοιπόν στον ίδιο τον λόγο των αρχιτεκτόνων μια πρόθεση ρύθμισης της καθημερινότητας, όπου ως κεντρικοί παράγοντες στην εν λόγω παραμετροποίηση ορίζονται από την μία η ανθρώπινη κλίμακα και από την άλλη η ημερήσια διαδρομή του ήλιου (Le Corbusier 2003: 100-101). Συνεπώς η χωροταξία του αστικού ανάγεται σε μια επιστήμη των τεσσάρων διαστάσεων που μπορεί να προσδιορίσει από πριν τις θέσεις, τις συσχετίσεις και τις δραστηριότητες των ατόμων στον χώρο και στον χρόνο, διατηρώντας σε ένα ελεγχόμενο πλαίσιο το τυχαίο. Η πρόταση για την υλοποίηση ενός τέτοιου μοντέλου αρθρώνεται μέσα από την ανάγκη σύνταξης ενός γενικού *οικοδομικού κώδικα* που θα στοιχειοθετεί με σαφήνεια τις προδιαγραφές για κάθε κύκλο δραστηριοτήτων των υποκειμένων και κυρίως τον συστατικό τους ρόλο στο όλον της πόλης.

Η σημαίνουσα μηχανή για την πόλη των CIAM είναι η πολεοδομία που επενεργεί στο επίπεδο του γραμμομοριακού, σχηματοποιώντας ένα μακροπολιτικό πρόγραμμα που θα πρέπει να υιοθετήσει ο κρατικός μηχανισμός. Η μοντερνιστική σκέψη αναγνωρίζει στον χώρο την δυνατότητα επιβολής ενός ρυθμού εναρμονισμένου στις διαδικασίες της παραγωγής και της κατανάλωσης. “Ο αρχικός πυρήνας της πολεοδομίας είναι ένα κύτταρο κατοικίας και η ένταξη του σε μια ομάδα που απαρτίζει μια μονάδα κατοικίας με εύλογο μέγεθος. Ξεκινώντας απ' αυτή τη μονάδα-κατοικία θα καθοριστούν μέσα στο χώρο οι σχέσεις μεταξύ κατοικίας, τόπων εργασίας και εγκαταστάσεων για τις ελεύθερες ώρες” (Le Corbusier 2003: 109-110). Η μέρα υπόκειται σε καταταμήματα των βασικών λειτουργιών, οι οποίες αντηχούν τον ρυθμό που πρέπει να επιβληθεί στον κοινωνικό θόρυβο που παράγει η πόλη. Από το σπίτι, στην εργασία, μετά στην αναψυχή και πάλι πίσω. Βλέπουμε λοι-

πόν, την πρόταση για μια πολεοδομική ρύθμιση των εντάσεων που παράγουν οι τόσο διαφορετικές και αντικρουόμενες δυνάμεις στο κοινωνικό γίνεσθαι, μέσα από την διαδοχή των ομαδοποιήσεων των λειτουργιών. Όμως εκτός της αρχιτεκτονικής-πολεοδομικής μελέτης για την εν λόγω ταξινόμηση και σύνθεση, είναι απαραίτητη και η νομοθετική μελέτη από το κράτος για να ολοποιηθεί και να είναι υλοποιήσιμη μια μακροπολιτική χωρομέτρηση του πληθυσμού και της κοινωνίας. Μόνο τότε θα ήταν εφικτή η υπέρβαση της αντίφασης μεταξύ της ατομικής ελευθερίας και της συλλογικής δράσης. Όπως αναφέρει η 94η και προτελευταία θέση της *Χάρτας των Αθηνών*, “η επικίνδυνη αντίφαση που μόλις διαπιστώσαμε, θέτει ένα από τα πιο επικίνδυνα ζητήματα της εποχής³⁰: την επείγουσα ανάγκη να ρυθμιστεί με νόμιμα μέσα η διάθεση κάθε ωφέλιμης γης ώστε να εξισορροπηθούν οι ζωτικές ανάγκες του ατόμου σε πλήρη αρμονία με τις ανάγκες του συνόλου” (Le Corbusier 2003: 113). Οι ζωτικές ανάγκες σχετίζονται με: την βιομηχανοποίηση της κατασκευής και την ανοικοδόμησης της πόλης, την εργασία προσδιορίζοντας τις συνθήκες και τις συσχετίσεις μεταξύ των διαφορετικών μονάδων παραγωγής – είτε πρόκειται για προϊόντα είτε για υπηρεσίες – αλλά και την αναψυχή δομώντας ένα περιβάλλον για την ανάπτυξη και επέκταση της κατανάλωσης. Και όλα αυτά με ένα τρόπο που θα αυξήσουν την ταχύτητα και τους χρόνους των κινήσεων. Συνεπώς στον διάλογο για την τεχνολογία διακυβέρνησης της πόλης έρχεται να συναντηθεί ένα συνολικότερο πρόγραμμα οικονομικής οργάνωσης της παραγωγής, με τους μηχανισμούς παραγωγής της υποκειμενικότητας, τους όρους δηλαδή που θα μπορεί να σχετιστεί το συλλογικό συμφέρον και η χορογραφία του, με την ατομική ελευθερία.

Το κεντρικό σημείο για την εύρυθμη άρθρωση των κατατμημάτων της κατοίκησης, της εργασίας και της αναψυχής που δομούν το σώμα της πόλης, είναι η ανάπτυξη των μεταξύ τους σχέσεων. Οι σχέσεις αυτές σε ένα μεγάλο βαθμό προσδιορίζονται από το είδος της κινητικότητας που διαμορφώνουν αλλά και από την πύκνωση των ροών που επιτυγχάνουν. Στο έργο των CIAM εντοπίζεται μια πρωταρχική κατάτμηση στην παράμετρο της κυκλοφορίας εντός των πόλεων. Η διευκόλυνση της κίνησης και της ροής ανθρώπων, οχημάτων και προϊόντων, είναι ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα μια αναγκαιότητα για την αστική οργάνωση. Την ίδια στιγμή όμως είναι και ένα μέσο για την ρύθμιση της κινητικότητας σε χωρικό επίπεδο, επηρεάζοντας παράλληλα τους όρους του κοινωνικού γίνεσθαι. “Η κυκλοφορία” λοιπόν θα πρέπει να “χωριστεί στα δύο με αργές διαδρομές για τους πεζούς και γρήγορες διαδρομές για τα αυτοκίνητα” (Le Corbusier 2003: 52). Έχουμε λοιπόν την κατάτμηση πεζός-μηχανή, με τις σχέσεις και τις κινήσεις του κάθε κατατμήματος να απαιτούν διακανονισμό, δηλαδή ένα τύπο πρωταρχικής οργάνωσης που σε μεγάλο βαθμό όρισε την μορφή του αστικού χώρου. Τόσο στην αμερικανική πόλη που ελλείπει ιστορικότητας

³⁰ Υπενθυμίζεται ότι η συγκεκριμένη θέση αποτελεί απόρροια της επιμέλειας που έκανε ο L.C. (εκδόθηκε για πρώτη φορά στο Παρίσι το 1943) των πρακτικών του 4ου συνέδριου των CIAM, που έγινε στο ατμόπλοιο “Πατρύς ΙΙ” μεταξύ Μασαλίας-Πειραιά και στην Αθήνα το 1933.

επεκτάθηκε με βάση τις απαιτήσεις και τα δεδομένα της εν λόγω παραμετροποίησης, αλλά πολύ περισσότερο στην ευρωπαϊκή, όπου ακριβώς λόγω των ιστορικών κέντρων, διαμορφώθηκε ως μείζον ζήτημα προς επίλυση. Η *Χάρτα των Αθηνών* με την διατύπωση 14 θέσεων γύρω από την κυκλοφορία, αποτυπώνει αυτό το καθεστώς που θα ορίσει την οργανωτική δομή για την κίνηση πεζών και μηχανών.

Ο τύπος οργάνωσης για το καθένα από αυτά τα δύο καθεστάτα βασίστηκε σε μια σχολαστική ανάδειξη των δεδομένων της στατιστικής, της επέκτασης της πόλης και των δυνατοτήτων των υλικών και της τεχνολογίας. Πιο συγκεκριμένα για το καθεστώς οργάνωσης της κυκλοφορίας των οχημάτων, μεταξύ άλλων παραμέτρων στοιχειοθετείται οι ποικιλία των ταχυτήτων, αναδεικνύοντας ένα σύνολο ζητημάτων που σχετίζονται με το πλάτος των δρόμων, τις αποστάσεις μεταξύ των διασταυρώσεων και την φθορά των οχημάτων από τις συνεχείς στάσεις, τις χρήσεις που αρθρώνουν κατά μήκος των αξόνων κυκλοφορίας και τέλος την σχέση με άλλα μέσα μαζικής μεταφοράς όπως ο σιδηρόδρομος. Δημιουργείται συνεπώς ένα υπόβαθρο μέσω των CIAM και μια χαρτογράφηση των αναγκών για την διαμόρφωση υπολογισμένων και τεκμηριωμένων προδιαγραφών. Οι θέσεις αυτές σκιαγράφησαν την σημασία της διαμόρφωσης της χωροταξικής οργάνωσης της πόλης και της ζωής εντός της, ως αντανάκλαση ενός ορθολογικά συγκροτημένου κώδικα οδικής κυκλοφορίας σε σχέση αλληλεξάρτησης με τον αστικό χώρο. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά “η σύγχρονη κυκλοφορία είναι μια από τις πιο σύνθετες διαδικασίες. Οι άξονες προορίζονται για πολλαπλές χρήσεις και πρέπει ταυτόχρονα να επιτρέπουν: στα αυτοκίνητα να πηγαίνουν από την μια πόρτα στην άλλη πόρτα· στους πεζούς να πηγαίνουν από την μια πόρτα στην άλλη· στα λεωφορεία και στα τραμ να διανύουν προκαθορισμένες διαδρομές· στα φορτηγά να πηγαίνουν από τα κέντρα ανεφοδιασμού στους πιο διαφορετικούς τόπους διαμονής· σε ορισμένα οχήματα να διασχίζουν την πόλη χωρίς να σταματούν καθόλου” (Le Corbusier 2003: 84). Το συγκεκριμένο παράθεμα αποτυπώνει με συνοπτικό τρόπο το σύνολο των διαφορετικών πτυχών που ενσωματώνει το πρόβλημα της κυκλοφορίας. Οι πτυχές αυτές είναι που εξυπηρετούν σε ημερήσια βάση, πέρα από τις βασικές ανάγκες, την απαιτούμενη κυκλοφορία του κεφαλαίου, καθιστώντας εφικτή τόσο την παραγωγή όσο και την κατανάλωση. Οι δύο αυτές διαδικασίες θα χαρακτηρίσουν τις λειτουργίες του αστικού χώρου μεταπολεμικά, ενώ μέσω της χάραξης και οργάνωσης αξόνων κυκλοφορίας που τις διευκολύνουν, θα αναζητηθούν οι προϋποθέσεις για τη διακυβέρνηση της κίνησης, αλλά και της υπεραξίας που μπορεί να παράξει ο εν λόγω υπολογισμός - πέρα από την ασφάλεια των κατοίκων, τον καλύτερο έλεγχο και την συνολικότερη διαχείριση των δραστηριοτήτων.

Η καθημερινότητα λοιπόν ταξινομείται σε διαφορετικά κανάλια ταχυτήτων, δίνοντας συγκεκριμένη διάρκεια στις στάσεις. Μέσα από αυτή τη ρύθμιση μπορούμε να δούμε μια άλλη κεντρική παράμετρο για τον τύπο οργάνωσης της κίνησης του πεζού σε σχέση με την κατανάλωση. Ο

τρόπος κατανομής των κινήσεων και η απελευθέρωση περιοχών από την κυκλοφοριακή συμφόρηση, δημιούργησε νέους όρους για τον προσδιορισμό της εμπορικότητας της γης. Επιπλέον, η ζητούμενη προστασία από τον θόρυβο των μηχανών για τις περιοχές κατοίκησης έδωσε μια προστιθέμενη αξία στις ιδιοκτησίες διανοίγοντας νέες προοπτικές εκμετάλλευσης της ησυχίας. Συνεπώς η κίνηση του πεζού συσχετίστηκε άμεσα με την δυνατότητα να καταναλώσει προϊόντα είτε ανέσεις εντός της πόλης, αναπτύσσοντας ένα νέο δίκτυο διαχείρισης της πρόσβασης του πληθυσμού σε χρήσεις. Οι άξονες κυκλοφορίας των ανθρώπων σε επαρκή πεζοδρόμια, ασφαλείς διαβάσεις και πεζοδρόμους ανέπτυξαν ένα νεωτερικό ρυθμό για την χορογραφία της αστικής συνύπαρξης, όπου η ποικιλία των καθημερινών δραστηριοτήτων θα μπορεί να συναρμόζεται αρμονικά με τις προδιαγραφές των μηχανών και τις ανάγκες της καπιταλιστικής αναπαραγωγής.

Κλείνοντας την αποτύπωση της χωρικής καταταμητικότητας, είναι σημαντικό να αναφερθούμε σε μια πιο συνολική οπτική που κατέγραψε το σύνολο των παραμέτρων εντός ενός μεθοδολογικού εργαλείου. Μέσα από τους διάφορους τρόπους κατάτμησης του βιώματος αναπτύχθηκαν συγκεκριμένα κομμάτια ενός χωρικού κώδικα για την διακυβέρνηση της συνύπαρξης, δίνοντας τη δυνατότητα ρύθμισης των ροών της επιθυμίας και της παραγωγής. Στο παράδειγμα των CIAM είδαμε ότι τα κατατμήματα των τριών βασικών λειτουργιών (κατοίκηση, εργασία, αναψυχή) αντηχούν σε έναν γενικό οικοδομικό κώδικα και σε προδιαγραφές που διαπερνώνται από τη σχέση παραγωγής και κατανάλωσης. Ποιοι είναι όμως οι συσχετισμοί και με ποιο τρόπο ευθυγραμμίζονται τα κατατμήματα αυτά ώστε να μπορέσουν να αποτελέσουν μια ενότητα, μέσω των κινήσεων που φέρουν;

Η εξέλιξη των CIAM και συγκεκριμένα η προσπάθεια υλοποίησης των αρχών που έθεσε η Χάρτα των Αθηνών, είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία ενός μεθοδολογικού εργαλείου που αναδεικνύει την σύλληψη μιας γραμμομοριακής καταταμητικότητας για τις διαδικασίες της αστικοποίησης και κατ' επέκταση στου βιώματος της πόλης. Το 7ο συνέδριο των CIAM έλαβε μέρος στην Πέργαμο της Ιταλίας το 1949 και είχε θέμα: “Η πρακτική εφαρμογή της Χάρτας των Αθηνών”. Στα πλαίσια των εργασιών του, οι διαφορετικές πολεοδομικές προτάσεις παρουσιάστηκαν με βάση ένα κοινό πίνακα παραμετροποίησης, ο οποίος στοιχειοθετούσε το σύνολο των ζητημάτων που αφορούν μια χωρική παρέμβαση. “Ήταν ένα σύστημα γραφικής οργάνωσης των πληροφοριών για κάθε πρότζεκτ πολεοδομικού σχεδιασμού σε πινακίδες διαστάσεων 21X33 εκατοστών, τα οποία μπορούσαν να ενωθούν σε οριζόντιες ή κατακόρυφες διατάξεις δίνοντας την δυνατότητα σύγκρισης μεταξύ διαφορετικών προτάσεων” (Mumford 2000: 181). Το εργαλείο αυτό αναπτύχθηκε από τον Le Corbusier σε συνεργασία με αρχιτέκτονες της ομάδας της Ascoral³¹ και λόγω του καννάβου που χρησιμοποιούσε ονομάστηκε CIAM Grid. Στην ουσία αποτέλεσε έναν πίνακα καταγραφής, όπου

³¹ Η ομάδα ASCORAL απαρτιζόταν από τους Dr. Pierre Winter, Andre Sive, Pierre Jeanneret, Vladimir Bodiansky, Andre Wogensky και Γιώργο Κανδύλη.

υπήρχαν στον κατακόρυφο άξονα κατηγοριοποίησης “οι τέσσερις λειτουργίες της κατοίκησης, της εργασίας, της φροντίδας σώματος / πνεύματος και της κυκλοφορίας, ενώ ο οριζόντιος άξονας έδινε την δυνατότητα αποδόμησης των λειτουργιών με βάση εννέα θεματικές κατηγοριοποιήσεις (1. περιβάλλον, 2. κατανομή στο έδαφος, 3. όγκος χτισμένου, 4. εξοπλισμός, 5. οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες, 6. νομοθέτηση, 7. ηθική και αισθητική, 8. χρηματοδότηση και 9. στάδια υλοποίησης) και σε δύο κατηγορίες ανταπόκρισης στο θέμα (ορθολογική και συναισθηματική)” (Mumford 2000: 181). Το CIAM Grid επιδίωξε να αποτελέσει το όργανο μέσω του οποίου θα αναδύονταν η μέθοδος της πολεοδομίας, καθώς προσέφερε την δυνατότητα της αποδόμησης της αστικοποίησης, δημιουργώντας ένα πεδίο σύγκρισης των πολύπλοκων παραμέτρων που εμπλέκει κάθε λειτουργία της πόλης. Τα διαφορετικά κατατμήματα λοιπόν της αστικής προβληματικής βρήκαν ένα πρωταρχικό σύστημα ταξινόμησης και οργάνωσης, συνθέτοντας μια ποικιλία γραμμικών συνδυασμών και ελέγχου των επιχειρημάτων και των προτάσεων. Για πρώτη φορά η αστική συνύπαρξη και η σχέση της με τον υλικό κόσμο επιδέχεται μια συνολική σειριοποίηση, ικανή να δομήσει συνεκτικές λύσεις. Δημιουργήθηκε κατ' αυτόν τον τρόπο ένα πρόσφορο πεδίο κριτικής και αναστοχασμού με μαθηματικούς όρους για την παραγωγή της πόλης, που έδινε την δυνατότητα να αναδειχθούν οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στις τέσσερις βασικές λειτουργίες της πόλης, το πώς κινούμαστε από την μία στην άλλη και το ποιο είναι το κοινωνικό τους αποτύπωμα. Η συγκυρία της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης απαιτούσε ένα εύχρηστο μελετητικό υπόβαθρο για τις κατεστραμμένες ευρωπαϊκές πόλεις. Το CIAM Grid ευελπιστούσε να παίξει αυτόν τον ρόλο, όμως την ίδια στιγμή έδωσε την δυνατότητα ελέγχου κάθε παρέμβασης στον αστικό χώρο, στοιχειοθετώντας ένα κορμό για την διαμόρφωση του δικαίου και του κώδικα που θα ορίζει την λογική, τα μεγέθη και τις ποιότητες των διαδικασιών αστικοποίησης.

5.2 Η κοινωνική κατάτμηση του βιώματος

Είδαμε πώς σημεία της εξέλιξης του μοντερνιστικού λόγου, συγκροτούν ένα σαφές καθεστώς σημείων μέσα από το οποίο επιτυγχάνεται η χωρική κατάτμηση το βιώματος. Αποτυπώσαμε την λογική που κατακερματίζει την αστική πραγματικότητα σε προκαθορισμένα κατατμήματα, αναπτύσσοντας μια ολοκληρωμένη μακροπολιτική στρατηγική διαχείρισης της και ταυτοχρόνως έναν μοριακό κώδικα για την συγκρότηση του υποκειμένου. Πώς όμως από τη χωρική μπορούμε να περάσουμε στην κοινωνική κατατμητικότητα, συλλαμβάνοντας κοινωνικούς μηχανισμούς που αναδύονται και ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των υποκειμένων; Αν το CIAM συγκρότησε ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα για την ανάδυση ενός νεωτερικού τύπου ανθρώπου στο αστικό περιβάλλον,

τότε η Σχολή του Σικάγο ανέλαβε στα τέλη της δεκαετίας του 1920 να μελετήσει αυτό που διαφεύγει της συνολικής εμπειρίας της πόλης και αφορά τα αστικά συμβάντα. Δηλαδή όχι το μέτρο και το πρότυπο χωρομέτρησης του πιθανού εντός ενός μοντέλου, αλλά μια μέθοδο χαρτογράφησης του μη πιθανού, αυτού που αναπτύσσεται σε οριακά σημεία των κοινωνικών συσχετισμών της πόλης. Το CIAM ήταν χωρίς αμφιβολία, η προσπάθεια σύλληψης ενός πεδίου κανονικοποίησης, ενός χώρου ικανού να παράξει μια αστική κανονικότητα. Τα ερευνητικά αντικείμενα και εργαλεία των Αμερικανών κοινωνιολόγων αφορούσαν μια εξαντλητική διερεύνηση αυτού που κάθε κοινωνία αντιλαμβάνεται ως μη κανονικό εντός της ροής του κοινωνικού γίνεσθαι.

Η θέση της Σχολής του Σικάγου ήταν ότι η κοινωνική ζωή και το κοινωνικό γεγονός ήταν αποτελέσματα ομαδοποιήσεων ατόμων και διαδικασιών (Abbott 2009: 400-401). Τα κοινωνικά γεγονότα μάλιστα γίνονταν αντιληπτά πάντα ως τοπικά στον χώρο και στον χρόνο, τα οποία αποκτούν μορφή και σε πολλές περιπτώσεις προσδιορίζονται από το περιεχόμενό τους. Από μια διαφορετική οπτική είναι εφικτό να αναγνώσουμε την εν λόγω διερεύνηση ως μια προσπάθεια επανατοποθέτησης του γεγονότος τόσο ως εκφραστή των κοινωνικών περιεχομένων, αλλά και ως ένα αποτύπωμα για το εκάστοτε υπόρρητο δίκτυο που συγκροτεί το συμβάν. Συνεπώς δημιουργείται για το γνωστικό πεδίο της αστικής κοινωνιολογίας μια σαφής κλίμακα για το ερευνητικό αντικείμενο, δίνοντας τη δυνατότητα να προσδιορίζεται ως εφαρμοσμένη επιστήμη, η οποία επενεργεί εντός των κοινωνικών φαινομένων, καταγράφοντας τις διακυμάνσεις και δημιουργώντας νέες κοινωνικές μεταβλητές. Το βίωμα της πόλης λοιπόν σκιαγραφείται μέσα από τις “αέναες διαδικασίες της κοινωνικής οργάνωσης και αποδιοργάνωσης”, με μια παράλληλη αναζήτηση των χαρακτηριστικών των ατομικών δρώντων που τα συνθέτουν, όντας και αυτοί σε “αέναη κίνηση και μετασχηματισμό” (Abbott 2009: 401).

Ο Andrew Abbott αναφέρει χαρακτηριστικά πως ένα σύνολο από επιστημονικές διατριβές την περίοδο 1927-1928 είχαν ως μελέτη περίπτωσης διαφορετικούς τύπους συμβάντων με εστίαση στις συνθήκες αποδιοργάνωσης της κοινότητας (Abbott 2009: 411). Μάλιστα οι εν λόγω μελέτες έδιναν έμφαση στην “τυπική αλληλουχία των περιστατικών εντός των μεγάλων γεγονότων που περιέγραφαν”, όπως μια απεργία ή μια επανάσταση. Η οργανωτική δομή που κινητοποιούσε τα εν λόγω συμβάντα αποτυπώθηκε μέσα από τις εικόνες, τα πιστεύω, τις δράσεις και τον κοινωνικό έλεγχο, που είτε ασκούσε στην εκάστοτε εξουσία είτε της ασκούνταν από την τελευταία. Η γνώση λοιπόν που παράχθηκε αποτέλεσε ένα πεδίο για την ενεργή ρύθμιση του μη πιθανού, αυτού που διαφεύγει των κυρίαρχων κωδικοποιήσεων. Συνεπώς μπορούμε να αντιληφθούμε το γιατί στην μελέτη της αστικής προβληματικής, προστίθεται το πρίσμα μιας μικροφυσικής και μικροπολιτικής υπόστασης. Ένα πλαίσιο δηλαδή που παρουσιάζει κάποιες βασικές ιδιότητες και μεταβλητές, οι οποίες εφόσον έχουν αποτυπωθεί μπορούν να αναπτυχθούν κώδικες προσαρμογής και διαχείρισης

τους. Άλλωστε δεν θα ήταν υπερβολή να αναγνώσουμε στην εν λόγω τροχιά σκέψης βασικές αρχές της διαχείρισης ανθρωπίνων πόρων αλλά και της μελέτης της συλλογικής δράσης, επιστημονικά αντικείμενα που αναπτύχθηκαν χρονικά πολύ μετέπειτα. Το βίωμα ενός αστικού συμβάντος, συνεπώς, υπόκειται σε μια άλλου είδους κατάτμηση με βάση τα άυλα συγκροτητικά του στοιχεία και σε σχέση με τις χωροχρονικές τους συντεταγμένες.

Μια πιο συγκεκριμένη κατεύθυνση ανάπτυξης της κοινωνικής κατάτμησης του βιώματος σύμφωνα με τους Deleuze & Guattari είναι η δυαδική. Στο κομμάτι λοιπόν που αναπτύσσουν την δυαδική κατατμητικότητα αναφέρονται σε μείζονες αντιθέσεις. Καταγράφουν διαδοχικά τα ζεύγη άνδρας-γυναίκα, ανώτερη κοινωνική τάξη-κατώτερη κοινωνική τάξη, αναδεικνύοντας το γεγονός ότι “οι νεωτερικές κοινωνίες έχουν αναγάγει τη δυαδική κατατμητικότητα στο επίπεδο μιας επαρκούς οργάνωσης. Το ζήτημα δεν είναι επομένως αν οι γυναίκες, ή οι κάτω έχουν ένα καλύτερο ή χειρότερο καθεστώς, αλλά από ποιον τύπο οργάνωσης προκύπτει το καθεστώς αυτό” (Deleuze & Guattari 2017: 260). Στην περίπτωση μας λοιπόν, ποιες δυαδικότητες συναντιούνται στους λόγους γύρω από την τέχνη διακυβέρνησης και επιτυγχάνουν αυτό το επίπεδο της επαρκούς οργάνωσης, διαμορφώνοντας παράλληλα ένα καθεστώς, και από ποιον τύπο οργάνωσης προκύπτουν;

Οι δυαδικές αντιθέσεις χωρίς αμφιβολία αναφέρονται κατά βάση σε κοινωνικά χαρακτηριστικά και κατακερματισμούς, που είτε αποκλείουν είτε ταξινομούν τα υποκείμενα σε μακροκατηγορίες. Για το ίδιο το βίωμα, η Σχολή του Σικάγο όπως είδαμε και παραπάνω αξιοποιεί το ζεύγος οργάνωση – αποδιοργάνωση για να προσεγγίσει με μεγαλύτερη ακρίβεια την φύση του συμβάντος. Πρόκειται για τη δυαδική κατάτμηση των διαδικασιών που αναδύονται κοινωνικά. Όμως θα πρέπει να αναγνωρίσουμε πως μια άλλη πρωταρχική δυαδική κατάτμηση καθορίζει από την αρχή τους ερευνητικούς προσανατολισμούς για την μελέτη της κοινωνικότητας στον αστικό χώρο. Η διάκριση σε ημεδαπό – μετανάστη ή αντίστοιχα σε επαγγελματία-ανειδίκευτο, όρισαν σε ένα βαθμό το πρίσμα των ερευνητών, προσφέροντας μια βασική πληροφορία για τις κοινότητες τις οποίες δημιουργούν και εντάσσονται τα υποκείμενα, και κυρίως για τις τιμές της μεταβλητής της κοινοτικής απόδοσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο τα ίδια τα δεδομένα διαμόρφωσαν την κατηγορία της γειτονιάς επαγγελματιών – ημεδαπών που εμφανίζουν χαμηλή κοινοτική απόδοση και υψηλά ποσοστά αποξένωσης συγκροτώντας ένα τύπο αποδιοργάνωσης της κοινωνίας υπό το καθεστώς της αστικοποίησης. Αντιθετικά προς αυτήν αναδύεται η κατηγορία της γειτονιάς ανειδίκευτων – μεταναστών με υψηλή κοινοτική απόδοση, αναδεικνύοντας έναν τύπο οργάνωσης βασισμένο σε στενές διαπροσωπικές σχέσεις αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης, οι οποίες είχαν υψηλό ποσοστό συγκέντρωσης και αποτέλεσαν μια πρώτη πρότυπη μορφή έκφρασης της κοινωνικότητας εντός του καθεστώτος της αστικοποίησης. Οι δύο αυτές κατηγορίες συνετέλεσαν στην αποτύπωση σημείων, διανοίγοντας τη δυνατότητα ανάπτυξης στρατηγικών για την μετάφραση τους από το ένα κατάτμημα στο άλλο. Δη-

μιουργήθηκε λοιπόν για την αστική κυβερνητικότητα ένα πεδίο παραγωγής μοντέλων για την χωρική διασπορά κοινοτικών συνθηκών, από περιοχές συγκέντρωσης σε περιοχές που εμφανίζουν έλλειψη. Η επίδραση αυτού του πεδίου ήταν διπλή. Μέσω της μεταφρασσιμότητας των στοιχείων ήταν εφικτή τόσο η τόνωση της κοινωνικότητας όσο και η αποκλιμάκωση των κοινωνικών επαφών εντός των γειτονιών της πόλης.

Ένα από παράδειγμα που εκφράζει την παραπάνω διαδικασία συναντάται στο άρθρο του Louis Wirth δημοσιευμένο το 1938 με τίτλο “Urbanism as a way of life”, και πιο συγκεκριμένα στο σημείο που αναλύει την αστικότητα ως μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Εκεί τεκμηριώνεται η αποδόμηση του παραδοσιακού προτύπου κοινωνικής οργάνωσης μέσω της οικογένειας, αναγνωρίζοντας ότι η έννοια της καθημερινότητας στο αστικό περιβάλλον “συνίσταται πλέον στην αντικατάσταση των πρωτευόντων από δευτερεύουσες επαφές” (Wirth 1938: 21). Ένα σύνολο από θεσμικούς οργανισμούς κοινοτικής, περιφερειακής ή εθνικής εμβέλειας έχουν αναλάβει την πλειοψηφία των δραστηριοτήτων από την εκπαίδευση και την ασφάλεια μέχρι την προαγωγή του πολιτισμού. Όπως γίνεται κατανοητό, μετασηματίστηκαν οι όροι της κοινωνικής αναπαραγωγής σε απρόσωπες θεσμικές συσχετίσεις. Με αφαιρετικό τρόπο αλλά αρκετά πιστά εκφράζεται στον λόγο του Wirth η διαδικασία αποκλιμάκωσης και διασποράς των στενών διαπροσωπικών σχέσεων μέσα στις πόλεις και το επακόλουθο αίσθημα αποξένωσης για το νεωτερικό υποκείμενο. Η τέχνη διακυβέρνησης ως θεραπεία στην οργάνωση των πληθυσμών, επιτυγχάνοντας την βελτιστοποίηση των μηχανισμών ελέγχου και επιρροής στις καθημερινές δραστηριότητες του ατόμου, έρχεται να στοχαστεί πάνω στις παρενέργειες της αποξένωσης και της παραίτησης που φέρουν οι διαδικασίες μετασηματισμού της κοινωνικής οργάνωσης. Η πρόταση και το πρόγραμμα της Σχολής του Σικάγο ήταν άλλωστε ένα λεπτομερές μοντέλο για την οργάνωση της κοινότητας ως απάντηση σε αυτές τις παρενέργειες. Το συγκεκριμένο άρθρο έρχεται να προσδώσει σαφήνεια στο επιχείρημα υποστηρίζοντας ότι “ο άνθρωπος της πόλης είναι δεσμευμένος να πασχίζει να ενώσει τις δυνάμεις του με ανθρώπους όμοιων ενδιαφερόντων εντός οργανωμένων ομάδων για να επιτύχει τους σκοπούς του” (Wirth 1938: 22). Αποτέλεσμα αυτής της τάσης όπως συνεχίζει είναι “ο πολλαπλασιασμός των εθελοντικών οργανώσεων αναδεικνύοντας μια ποικιλία αντικειμένων ανάλογη της ποικιλίας των ανθρώπινων αναγκών και επιθυμιών” (Wirth 1938: 22). Διαφαίνεται λοιπόν ο μετασηματισμός της οργανωτικής δομής μιας κοινότητας μεταναστών στην αμερικανική πόλη, σε ένα μοντέλο εθελοντικής οργάνωσης με βάση τα ενδιαφέροντα των κατοίκων μιας γειτονιάς, και όχι σε σχέση με παραδοσιακά πρότυπα και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Η διάσταση της ποικιλίας των ενδιαφερόντων ίσως είναι η πιο σημαντική, καθώς προσφέρει ένα μεγάλο εύρος κατάτμησης του κοινωνικού, όχι πια με δυαδικό τρόπο, αλλά με κβαντικό. Η συγκέντρωση και η πυκνότητα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στη κλίμακα της γειτονιάς ρυθμίζεται με έμμεσο τρόπο αποφεύγοντας οριακές τιμές που οδη-

γούν σε συγκρούσεις. Διατηρεί έτσι στο κοινωνικό σώμα σε μία πολυσημιακή σύσταση, αποτελούμενη από ομάδες ενδιαφερόμενων [stakeholders] που συγκροτούν τον δημόσιο διάλογο της πόλης.

Η πολυσημιακή σύσταση του κοινωνικού σώματος όμως, αποτελεί μια ιδιότητα των σύγχρονων πόλεων πριν γίνει η συνθήκη δυνατότητας για την ρύθμιση των πληθυσμών. Η Σχολή του Σικάγο λοιπόν, προτού αναπτύξει άξονες παρέμβασης στο επίπεδο των κοινοτήτων, ανέδειξε την σημασία χαρτογράφησης των σημείων και των κύκλων που ορίζουν περιμετρικά τα εν λόγω σημεία, δομώντας το κοινωνικό γίγνεσθαι του αστικού χώρου. Η προσέγγιση αυτή μας βοηθά να κατανοήσουμε την πτυχή της κυκλικής καταταμιακότητας, η οποία παρουσιάστηκε στο παράθεμα της εισαγωγής του κεφαλαίου ως μια κλιμάκωση των ζητημάτων που αφορούν και περικλείουν το υποκείμενο σε διαρκώς ευρύτερους κύκλους. Οι D. & G. αναφέρουν πως “η καταταμιακότητα γίνεται σκληρή, στον βαθμό που όλοι οι κύκλοι αντηχούν σε ένα σημείο συσσώρευσης” (Deleuze & Guattari 2017: 261). Ανακαλώντας το παράδειγμα των συγγραφέων για το γράμμα του Τζόυς που περιγράφει τα διαφορετικά μεγέθη υποθέσεων που απασχολούν το υποκείμενο, κατανοούμε πως αυτό το σημείο συσσώρευσης αναφέρεται σε ένα πρόσωπο που νοσηματοδοτεί, διαμορφώνει και οργανώνει τα εκάστοτε στοιχεία όπως ο πατέρας, το αφεντικό, ο τοπικός εκπρόσωπος. Τα πρόσωπα αυτά στις σύγχρονες κοινωνίες αποτελούν διαφορετικά κέντρα τα οποία όμως αντηχούν σε ένα “κέντρο σημασιότητας”, το κράτος, που με τη σειρά του αποτελεί “ένα κεντρικό υπολογιστικό μάτι που σαρώνει όλες τις ακτίνες” (Deleuze & Guattari 2017: 261) και συνδέει τα διαφορετικά κέντρα. Το δενδροειδές αυτό δίκτυο απλώνει τις ρίζες του στην κοινωνική σκέψη για την τέχνη της διακυβέρνησης, αποτελώντας μια τροπικότητα για την άσκηση της εξουσίας, η οποία παράγει την ίδια στιγμή μια αλήθεια και μια πραγματικότητα μέσω της αστικοποίησης. Σε παραλληλία, μέσω της δομής και της οργάνωσης των κοινωνικών συσχετίσεων, αναδύεται η διάχυτη φύση των σχέσεων εξουσίας, που διασχίζει το κοινωνικό περιβάλλον της πόλης, δημιουργώντας μικρούς κόμβους σε πρόσωπα ή θεσμούς, που όμως αντηχούν σε ένα κυρίαρχο υπολογιστικό μάτι της κρατικής οργάνωσης.

Οι διαφορετικοί κύκλοι - καταταμιακά και τα ποικίλα υπο-κέντρα και κέντρα σημασιότητας σχηματοποιούν ένα οργανωτικό υπόβαθρο για τις κοινωνίες στις αρχές του 20ου αιώνα, το οποίο γίνεται αντικείμενο αναστοχασμού από τη Σχολή του Σικάγο. Πρόκειται για το θορυβώδες κοινωνικό και χωρικό πεδίο των πόλεων, το οποίο επηρεάζεται και αναδιαμορφώνεται από τις βίαιες διαδικασίες αστικοποίησης. Όπως φάνηκε και παραπάνω οι διαδικασίες αυτές αναλύθηκαν υπό το πρίσμα τόσο των υλικών συσχετίσεων των περιεχομένων όσο και από τις μορφές έκφρασης για τα εκάστοτε περιεχόμενα που κοινωνικά αναπτύχθηκαν. Στην περίπτωση της Σχολής του Σικάγο παρατηρούμε ότι οι ερευνητικοί προσανατολισμοί συγκλίνουν στη μελέτη των κύκλων και της αντή-

χησης τους. Η αμερικανική πόλη στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου, κυριαρχείται από αυτό που είναι γνωστό ως *machine politics*, και αφορά τις σχέσεις τοπικών ηγετών με πολιτικά κόμματα, διαμορφώνοντας το βασικό μοντέλο για την πολιτική διαχείρισης των ετερόκλητων πληθυσμών στις πόλεις (Abbott 2010: 408). Ένα πλαίσιο διαφθοράς που έδινε τη δυνατότητα μιας μικροπολιτικής διαχείρισης στις γειτονιές.

Η περίπτωση της πόλης του Σικάγο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς το εν λόγω καθεστώς διατηρήθηκε στην περίοδο του μεσοπολέμου, παρά τις προσπάθειες για μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση. Άλλωστε οι δεκαετίες του 1920 και του 1930 έκαναν γνωστή την πόλη του Σικάγο για την πολύμορφη δράση των συμμοριών και τις σχέσεις των ηγετών τους με πολιτικούς. Ο Harold Gosnell στο βιβλίο *Machine politics: Chicago model* περιγράφει με λεπτομέρεια τον ρόλο που έπαιξε αυτό το σύστημα διαφθοράς στην διαχείριση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην πόλη. “Με την αναγνώριση μικρών διευκολύνσεων σε εθνικιστικές και τοπικές ομάδες, την εκμετάλλευση υποχωρήσεων από την κεντρική κυβέρνηση και αποσπώντας την προσοχή του εκλογικού σώματος με διαμάχες μεταξύ “οικογενειών” και επίπλαστες διενέξεις” (Gosnell 1937: 183), οι κομματικοί μηχανισμοί κατάφεραν να επιτύχουν ένα είδος κοινωνικής ειρήνης που δεν αναλογεί στην οικονομική συγκυρία της εποχής. Στην πόλη του Σικάγο την περίοδο 1930-1936, δεν υπήρξαν βίαιες εργατικές διαφωνίες, εξεγέρσεις λόγω υποσιτισμού, αλλά ούτε και χαρακτηριστικά έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. “Ο αποκεντρωμένος, χαοτικός και ανεπαρκής χαρακτήρας της κυβερνητικής οργάνωσης της πόλης αποθάρρυνε μεγαλεπήβολες απαιτήσεις προς τις τοπικές αρχές” (Gosnell 1937: 183). Οι μικρές κοινότητες εντός της πόλης αντηχούσαν στο πρόσωπο ενός τοπικού άρχοντα, ο οποίος με παραδοσιακούς όρους μπορούσε να εκφράσει την δυσαρέσκεια ή να αφομοιώσει της απαιτήσεις διευκολύνοντας το έργο της δημόσιας διοίκησης με τον πλέον έμμεσο αλλά αποδοτικό τρόπο. Βλέπουμε λοιπόν την σημασία της μικροπολιτικής που αναπτύσσεται στην μικροκλίμακα των διαπροσωπικών σχέσεων της γειτονιάς, για τον σχεδιασμό μιας μακροπολιτικής στρατηγικής στον αστικό χώρο. Μάλιστα μια από τις επιπλέον παραμέτρους κατά την διερεύνηση αυτών των σχέσεων ήταν και η επίδραση του τύπου για την ανάπτυξη αυτού του μοντέλου αποσυμπίεσης της κοινωνικής δυσαρέσκειας.

Το έργο της Σχολής του Σικάγο θα μελετήσει αυτό το κοινωνικό περιβάλλον με ιδιαίτερη έμφαση στην λεπτομέρεια που μπορούν να αποτυπώσουν τα ποιοτικά δεδομένα. Θα τοποθετηθεί κριτικά στις διαδικασίες και στο πεδίο της κοινωνικής οργάνωσης, με το βιβλίο του Gosnell να αναδεικνύει το πώς η εθνογραφική έρευνα της πρώτης περιόδου της Σχολής, μπορεί να επεκταθεί στο πεδίο της πολιτικής οικονομίας. Συγκεκριμένα, θα σχηματοποιήσει ένα αναλυτικό πρίσμα για την αστική διακυβέρνηση και κάποιους άξονες για τον σχεδιασμό νέων πολιτικών με έμφαση στην

εκπαίδευση των πολιτών γύρω από τους μηχανισμούς της αστικής δημοκρατίας. Το καταληκτικό κεφάλαιο του βιβλίου αναδεικνύει τον ρόλο και την ανάγκη διάπλασης της αστικής πολιτικής [urban politics] στα μεγάλα αστικά κέντρα. Ο συγγραφέας θα αναφερθεί σε μια σειρά από θεσμικές ρυθμίσεις με σκοπό την κατοχύρωση της διαφάνειας στις εκλογικές διαδικασίες και τον μεγαλύτερο έλεγχο στους τρόπους χρηματοδότησης των κομμάτων (Gosnell 1937: 185-192). Για αυτό που αναγνωρίζεται ως μια πρώτη μορφή κέντρου σημασιότητας στις γειτονιές των σύγχρονων πόλεων, αναζητούνται μοντέλα και πολιτικές που θα μετασχηματίσουν την λειτουργία του. Η μελέτη του Gosnell χαρτογράφησε με λεπτομέρεια τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε εκλογικού τομέα της περιοχής του Σικάγο, αποτυπώνοντας την κοινωνική γεωγραφία της πόλης. Οι αστικές οντότητες, οι οποίες αρχικά μελετήθηκαν ως ένας ιδεότυπος κοινωνικής οργάνωσης, βλέπουμε να μπαίνουν λόγω της οικονομικής κρίσης στο μικροσκόπιο, αυτή τη φορά όμως για την μετατροπή του λειτουργικού κώδικα της κυκλικής κατάτμησης που εκπληρώνουν. Ο στόχος είναι μια πολυσημειακής μορφής αστική διακυβέρνηση “από τα κάτω”, χωρίς παραδοσιακές δομές συγκρότησης, οι οποίες θα ακολουθούν τα πρότυπα θεσμοποιημένων οργανισμών. Το κέντρο σημασιότητας λοιπόν παύει να είναι ένα πρόσωπο που θα συσχετιστεί με τον κρατικό μηχανισμό και γίνεται ένας χώρος που θα στεγάσει τα urban politics. Η εκκλησία ή τα κέντρα κοινότητας για την δραστηριοποίηση εθελοντικών οργανώσεων και για την διοργάνωση κοινωνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, θα επιτελέσουν ένα ρόλο οργάνωσης των συμφερόντων της γειτονιάς και θα αποτελέσουν το πεδίο προώθησης διαφορετικών ατομικών συμφερόντων. Μια μικρο δομή κοινωνικής οργάνωσης που μπορεί να αποτελέσει το κυρίαρχο μοντέλο αντήχησης του κοινωνικού θορύβου στο επίπεδο του μοριακού. Ένα σημείο αντήχησης των εντάσεων και πρωτογενούς ρύθμισης και υποκατάστασης του κρατικού ελέγχου.

Κεφάλαιο έκτο: Συμπέρασμα

Το πρώτο μισό του 20ου αιώνα χαρακτηρίζεται από μια πολυεπίπεδη κρίση για τον νεωτερικό κόσμο, που αντανακλάται στους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς συσχετισμούς της εποχής. Παράλληλα όμως η ίδια περίοδος σηματοδοτεί την επιτάχυνση των ρυθμών παραγωγής γνώσης στο σύνολο των επιστημονικών τομέων, καθιστώντας την το πλαίσιο συνάντησης σημαντικών γεγονότων και διαδικασιών, μέσα από το οποίο θα αναδυθεί η μορφή της σύγχρονης πόλης. Ο πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, η δημιουργία των εθνικών κρατών, η Οκτωβριανή επανάσταση, η οικονομική κρίση του 1929, η άνοδος του φασισμού στην Ευρώπη και ο δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, αποτέλεσαν, για διαφορετικούς λόγους και από διαφορετικές οπτικές, την αφορμή για νέες προσεγγίσεις των αξιών του Διαφωτισμού και του εργαλειακού λόγου από τις κοινωνικές επιστήμες. Μια εποχή μετασχηματισμών, αναστοχασμού πάνω στο υπάρχον και επαναπροσδιορισμού λογικών σκέψης και δράσης, είναι κατανοητό πως θα ήταν αδύνατον να μην καθορίσει την μορφή του υλικού κόσμου στο σύνολο του. Το ιστορικό πλαίσιο λοιπόν, που αρκετά γενικευτικά αποτυπώθηκε παραπάνω, έθεσε εκ των πραγμάτων υπό αμφισβήτηση τη διαχείριση του αστικού χώρου. Οι μετακινήσεις πληθυσμών και η συγκέντρωση τους στις μεγάλες πόλεις, η έλευση της μηχανής και η συνεχόμενη εξάπλωση της βιομηχανίας, ήταν βασικές αιτίες συσσώρευσης προβληματικών που έχριζαν άμεσης επίλυσης. Έτσι οι πόλεις της Δύσης, την περίοδο εκείνη, μετατρέπονται σε ένα τεράστιο “χωνευτήρι” διαδικασιών, γύρω από τις οποίες περιστρέφεται ένας εντατικός διάλογος σε πολλαπλά επίπεδα, από τις υπό διαμόρφωση επιστήμες των αστικών κοινωνιών. Η ιατρική, η κοινωνιολογία, η οικονομική επιστήμη, η πολιτική φιλοσοφία, θα διαμορφώσουν τα διαφορετικά πεδία ζητημάτων, μέσα από τα οποία οι επιστήμες του χώρου, θα αναζητήσουν νέα μοντέλα συσχέτισης προτάσεων, χρήσεων και εφαρμογών για την αποσυμφόρηση της κοινωνικό – πολιτικής έντασης.

Η έννοια της νεωτερικής πόλης είναι ιστορικά συνυφασμένη με όλες αυτές τις παραμέτρους στις αρχές του 20ου αιώνα, συνθέτοντας ένα δαιδαλώδες πεδίο για τις αστικές σπουδές. Οι κοινωνίες έρχονται για πρώτη φορά αντιμέτωπες με θεμελιώδεις αλλαγές που εισαγάγει ο νεωτερικός τρόπος ζωής. Η αρχιτεκτονική και κοινωνιολογική σκέψη επηρεάζεται από ένα γίνεσθαι κοινωνικών Λόγων και ταυτόχρονα επιχειρεί να το χαρακτηρίσει, αναζητώντας μια υπέρβαση για την *αστική χωρική συνθήκη*. Μια συνθήκη ικανή να διαμορφώσει μέσω του χώρου ένα περιβάλλον λειτουργικότητας για τη *κοινωνική αναπαραγωγή*. Σκοπός λοιπόν της παρούσας μελέτης ήταν η αποτύπωση της κίνησης της σκέψης, η οποία κατέστησε δυνατή την ανάλυση ενός τμήματος της σημαίνου-

σας αλυσίδας για την έννοια της νεωτερικής πόλης. Κατ' επέκταση, η αναγνώριση των σημείων που επιχείρησαν να συγκροτήσουν την νέα μορφή αστικής συνύπαρξης, λειτούργησαν ως ένα είδος χάρτη για χωροκοινωνικούς μηχανισμούς διαμόρφωσης του νεωτερικού ατόμου. Χωρικές μορφές μηχανισμών υποκειμενοποίησης, οι οποίες αποτελούν ένα στιγμιότυπο της τέχνης διακυβέρνησης του πληθυσμού.

Αυτό λοιπόν που επιγραμματικά θα μπορούσε να οριστεί ως η περίοδος αναζήτησης μιας ωριμότητας ανώτερης τάξης για τον νεωτερικό κόσμο, κατέστη δυνατόν να προσεγγιστεί ως το *γίγνεσθαι δυνάμεων* που από το επίπεδο του λόγου, αναπτύσσεται με ριζωματικό τρόπο σε όλη την έκταση του κοινωνικού πεδίου. Το δυναμικό αυτό πεδίο εντάσεων είναι κατά κύριο λόγο οι πόλεις της Δύσης, οι οποίες παράγουν έναν διαρκώς αυξανόμενο *κοινωνικό θόρυβο*. Πάντα θολός και ανεπεξέργαστος, διαγράφει μια ιστορική πορεία με συνεχείς διακυμάνσεις των εντάσεων που το συνθέτουν. Αυτό όμως που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής την περίοδο που μας αφορά, είναι η πρωταρχική οργάνωση, μέσω των επιστημών των αστικών κοινωνιών, του θορύβου σε κατατμήματα - “μελωδίες”, με την δική τους εσωτερική συνοχή και αρμονία, αλλά ταυτόχρονα και την δική τους προγραμματική προσέγγιση της αλήθειας για το κοινωνικό γίγνεσθαι στο σύνολο του. Διαφορετικές διαδικασίες της κριτικής σκέψης αναδιατάσσουν παραμέτρους του κοινωνικού γίγνεσθαι. Η πόλη αποτελεί την σκηνή στην οποία διαπλέκονται οι διαφορετικοί ρυθμοί, μέσα από συγκρούσεις απεδαφικοποιημένων ροών της επιθυμίας και της παραγωγής. Κατ' αυτόν τον τρόπο το εμπειρικό υλικό από μια άλλη οπτική θέασης, θέτει τον κοινωνικό θόρυβο της εποχής ως αντικείμενο προς μελέτη και επεξεργασία, αναζητώντας πληροφορίες για την σημασία του χώρου στην ανάπτυξη της αστικής κυβερνητικότητας.

How is Venus born from the sea, how is time born of the noisy sky? How are forms born from the unformed? How is peace born of noise and the social contract born of the plundering mob? How are harmony, song, sound, rhythm, and melody born of this noise? (Serres 1983: 59)

Η παρούσα διπλωματική στο σύνολό της, από την συγκρότηση του θεωρητικού πλαισίου μέχρι την ανάλυση του εμπειρικού υλικού, αποτελεί μια προσπάθεια να απαντηθεί το παραπάνω ερώτημα. Η ανάλυση της γνώσης που συνθέτει την αντίληψη μας για τον χώρο, αναδεικνύει έναν συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής της ψευδαίσθησης αυτοκυριαρχίας που γεννά στα υποκείμενα η καθημερινότητα της νεωτερικής πόλης. Συνεπώς τα διαφορετικά σημεία που αποτυπώθηκαν στην ανάλυση, αναπαριστούν ένα πεδίο της κριτικής, όπως αυτή ορίστηκε (κατά τον Foucault) από τον Kant εντός τριών θεμελιωδών χαρακτηριστικών. Πρώτον την ύπαρξη μιας θετικιστικής επιστήμης

η οποία θα παραμένει κριτική ως προς τα αποτελέσματα της. Δεύτερον, την ανάπτυξη του Κράτους ή του κρατικού συστήματος ως κατόχου του Ορθού Λόγου, που θα επέλεγε ως εργαλεία διαδικασίες εξορθολογισμού της οικονομίας και της κοινωνίας. Τρίτον, την σύμφυση “του επιστημονικού θετικισμού και της ανάπτυξης του κράτους για την δημιουργία μιας επιστήμης του Κράτους ή ενός κρατισμού” (Foucault 2016: 20). Σε αυτό ακριβώς το επίπεδο είναι εφικτό να τοποθετήσουμε την πολεοδομική και κοινωνιολογική σκέψη των αρχών του 20ου αιώνα, καθώς επιχειρήσαν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, μέσω διαδικασιών συγκρότησης του νοήματος της πόλης. Να συνδεθεί δηλαδή με αμεσότερο τρόπο, ο εξορθολογισμός της κοινωνίας και της οικονομίας με το επίπεδο της θετικιστικής επιστήμης, η οποία είναι κριτική προς τα αποτελέσματα της, και συγκροτεί παράλληλα ένα καθεστώς σημείων που παράγει διαρκώς νέα εργαλεία για την τέχνη διακυβέρνησης.

“Η πολεοδομία είναι το κλειδί. Η πολεοδομία εκφράζει τον τρόπο σκέψης μιας εποχής. Είναι συνέπεια ενός τρόπου σκέψης, τον οποίο έχει κομίσει στο δημόσιο βίο μια τεχνική της δράσης”³² (Le Corbusier 2003:12). Στο επιχείρημα του Le Corbusier μπορούμε να προσθέσουμε την συμβολή της αστικής κοινωνιολογίας και να δούμε συνολικά την παρούσα ανάλυση ως ένα κώδικα διαχείρισης του πληθυσμού στις νεωτερικές πόλεις. Μια νέου τύπου κωδικοποίηση των ροών της επιθυμίας και της παραγωγής, που ως αποτέλεσμα έχει *μηχανισμούς αποπολιτικοποίησης του αστικού χώρου*. Το κίνημα του μοντερνισμού και η Σχολή του Σικάγο εμφανίζονται μια περίοδο πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης των κοινωνιών, οπότε η εξέλιξη της σκέψης τους αναπόφευκτα συναντάται με διαδικασίες αξιωματικοποίησης της γνώσης που παράγει. Οι νέες σχέσεις εξουσίας που αναδύονται την περίοδο της νεωτερικότητας, βρίσκουν τα κατάλληλα διάκενα για να ενσωματωθούν στις διαδικασίες της γνώσης για την αστικοποίηση του εδάφους, αποκτώντας έτσι μορφή και υπόσταση πάνω στην πόλη και τα υποκείμενα. Συνεπώς από ένα καθεστώς πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης, γεννιέται κάθε φορά ένα σύνολο από διαφορετικά διαγράμματα, τα οποία διασφαλίζουν την σχέση αυθορμησίας και της προσληπτικότητας (του ορατού και του αποφάνσιμου), σχέση από την οποία εκπορεύεται η γνώση. Μέσα όμως από καταταμητικές διαδικασίες της επιστήμης, αυτή η νέα γνώση κανονικοποιείται, τυποποιείται και ενσωματώνει νέα πλέγματα σχέσεων εξουσίας, διευρύνοντας ταυτοχρόνως το πεδίο επιρροής του. Τα σημεία λοιπόν που διατρέχει η κίνηση της σκέψης, συνθέτουν κεντρικούς άξονες για τους μηχανισμούς υποκειμενοποίησης που αναπτύσσονται στον αστικό ιστό. Οι μηχανισμοί αυτοί δομούνται με βάση τη σχέση του ατόμου με τον χώρο, την ύλη, τον χρόνο και το κοινωνικό γίνεσθαι αντίστοιχα. Τις όψεις δηλαδή της αστικής κυβερνητικότητας που συνιστά την έννοια της νεωτερικής πόλης στις αρχές του 20ου αιώνα.

³² Από την εισαγωγή του Γιώργου Σημαιοφορίδη στην ελληνικής έκδοσης Le Corbusier (2003) *Η χάρτα των Αθηνών*. Αθήνα: Ύψιλον/Βιβλία

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbott, A. (2010) Chapter 18: Organizations and the Chicago School In: Adler, P. (2010). *The Oxford handbook of sociology and organization studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Allen, S. (1998) Diagrams Matter. *ANY. Diagram work: Data Mechanics for a topological age*, (23), pp. 16-19
- Argan, J.-C. (2008) *Η μοντέρνα Τέχνη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Bayer, H. (1938) *Bauhaus, 1919-1928* New York: The Museum of Modern Art
- Conrads, U. (1977) *Μανιφέστα και προγράμματα της αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Επίκουρος
- Crampton, J., & Elden, S. (2007). *Space, knowledge and power. Foucault and geography* (1st ed.). London: Ashgate.
- Deleuze, G. (1995) *Negotiations, 1972-1990* New York: Columbia University Press
- Deleuze, G. (2005) *Φουκώ*. Αθήνα: Κέδρος
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2016) *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια. 1. Ο Αντί-Οιδίπους*. Αθήνα: Κέδρος
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2018) *Καπιταλισμός και σχιζοφρένεια. 2. Χίλια Πλατόματα*. Αθήνα: Κέδρος
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2014). *A thousand plateaus*. London: Bloomsbury Academic.
- Deleuze, G. and Guattari, F. (2004) *Τί είναι η Φιλοσοφία;* Αθήνα: Καλέντης
- Descombes, V. (1984) *Το ίδιο και το άλλο. 45 Χρόνια γαλλικής φιλοσοφίας (1933-1978)* Αθήνα: Praxis
- “Επιτροπή για την τέχνη” (1919) Με τα φτερά μιας μεγάλης αρχιτεκτονικής In: Conrads, U. (1977) *Μανιφέστα και προγράμματα της αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Επίκουρος
- Foster, H. , Krauss, R. , Bois, Y.-A. , Buchloh, B. (2009) *Η τέχνη από το 1900*, Αθήνα: Επίκεντρο
- Foucault, M. (2008). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*. Αθήνα: Κέδρος.
- Foucault, M. (2009) *Security, territory, population* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2016) *Τι είναι κριτική;* Αθήνα: Πλέθρον
- Frampton, K. (2009) *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική. Ιστορία και κριτική* Αθήνα: Θεμέλιο
- Gropius, W. (1919) Πρόγραμμα του κρατικού Μπάουχαους στη Βαϊμάρη In: Conrads, U. (1977) *Μανιφέστα και προγράμματα της αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Επίκουρος, p. 43-47
- Gosnell, H. F. (1937) *Machine politics: Chicago model* Chicago: The University of Chicago Press

- Guattari, F. (2013) *Schizoanalytic cartographies* London: Bloomsbury
- Gunay, B. (1988) The history of CIAM and TEAM 10 *METU Journal of the Faculty of Architecture* 8, 23-44
- Καρύδης, Ν. (2008) *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας* Αθήνα: εκδόσεις Παπασωτηρίου
- Le Corbusier (1925) Βασικές αρχές της πολεοδομίας In: Conrads, U. (1977) *Μανιφέστα και προγράμματα της αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Επίκουρος
- Le Corbusier (2003) *Η χάρτα των Αθηνών*. Αθήνα: Ύψιλον/Βιβλία
- Le Corbusier (2013). *The City of Tomorrow and Its Planning*. New York: Dover Publications.
- Mumford, E. (2000) *The CIAM discourse on urbanism, 1928-1960* Cambridge: The MIT press
- Nietzsche, F. (2010) *Η γενεαλογία της ηθικής* Θεσσαλονίκη: Πανοπτικόν pp. 85
- Osborne, T., & Rose, N. (1999). Governing Cities: Notes on the Spatialisation of Virtue. *Environment And Planning D: Society And Space*, 17(6), 737-760.
- Park, R. & Burgess E. (1967) *The City. Suggestions for investigation of human behavior in the urban environment* Chicago: The University of Chicago Press
- Rose, N., O'Malley, P. and Valverde, M. (2006). Governmentality. *Annual Review of Law and Social Science*, 2(1), pp.83-104.
- Sant' Elia, A. & Marinetti, T. (1914) Φουτουριστική αρχιτεκτονική In: Conrads, U. (1977) *Μανιφέστα και προγράμματα της αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Επίκουρος
- Schalbert, I. (2006). From Anthropology to Structuralism. In *TEAM 10. Keeping the Language of Modern Architecture Alive*. Delft: TU Delft. Retrieved from <https://guillermojullian.wordpress.com/2013/02/16/team-10-keeping-the-language-of-modern-architecture-alive/>
- Semetsky, I. (2010). Semiotics. *The Deleuze dictionary*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Serres, M. (1983) Noise In: *SubStance*, Vol. 12, No. 3, Issue 40: Determinism. (1983), pp. 48-60.
- Somol, R. E. (1998) The diagrams of matter. *ANY. Diagram work: Data Mechanics for a topological age*, (23), pp. 23-26
- Sullivan, Louis H. (1896). The Tall Office Building Artistically Considered. *Lippincott's Magazine* (March 1896): 403–409
- Velde, H. (1903) Πρόγραμμα In: Conrads, U. (1977) *Μανιφέστα και προγράμματα της αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα*. Αθήνα: Επίκουρος
- Wirth, L. (1938) Urbanism as a way of life *The American Journal of Sociology*, Vol. 44, No. 1 (Jul., 1938), pp. 1-24

